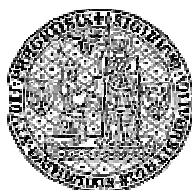

Univerzita Karlova v Praze
Katedra psychologie Filozofické fakulty

**Ověření použitelnosti diagnostické metody Hare Psychopathy Checklist.
Příspěvek k typologii odsouzených.
Verification of the application of psycho-diagnostic tool Hare Psychopathy Checklist.
Contribution to typology of inmates.**

Diplomová práce

Autor: Silvie Johanidesová
Vedoucí práce: pplk. PhDr. Miluše Urbanová, CSc.

Praha
2007

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny řádně citovala a uvedla.

V Praze 30. června 2007

Silvie Johanidesová

Poděkování:

Děkuji paní pplk. PhDr. Miluši Urbanové, CSc, vedoucí diplomové práce, za její odborné vedení, rady a pomoc a za vytvoření dobrých podmínek ke zpracování mé diplomové práce.

Děkuji věznici Vinařice, zejména PaedDr. Mgr. Miladě Řezníčkové za spolupráci při získání dat pro empirickou část diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Evě Biedermannové, Mgr. Filipu Abramčukovi a PhDr. Karlu Netíkovi, CSc.

**Ověření použitelnosti diagnostické metody Hare
Psychopathy Checklist – Revised
(PCL-R): 2nd edition.
Příspěvek k typologii odsouzených.**

**Verification of the application of psycho-diagnostic tool
Hare Psychopathy Checklist – Revised: 2nd edition.
Contribution to typology of inmates.**

Obsah:

TEORETICKÁ ČÁST

Úvod	7
1. Klasifikace odsouzených.....	9
1. 1. Vymezení pojmů.....	9
1. 1. 1. Klasifikace a diferenciacie odsouzených.....	9
1. 1. 2. Vymezení pojmu typologie odsouzených.....	11
1. 2. Vývoj klasifikačních systémů.....	13
1. 2. 1. Pensylvánský systém.....	14
1. 2. 2. Auburnský (newyorský) systém.....	15
1. 2. 3. Vznik progresivního systému.....	16
1. 2. 4. Americké reformní hnutí.....	17
1. 2. 4. 1. Současné vězeňské systémy a klasifikace v severoamerických státech.....	19
1. 2. 4. 2. Externí klasifikace odsouzených v USA.....	21
1. 2. 5. Vývoj vězeňství v České republice.....	23
1. 2. 5. 1. Vývoj vězeňství a klasifikačních systémů v českých zemích do roku 1989.....	23
1. 2. 5. 2. Současný vězeňský systém v České republice a vývoj po roce 1989.....	25
2. Osobnost odsouzeného delikventa.....	28
2. 1. Kriminogenní faktory delikvence.....	29
2. 1. 1. Biologické faktory delikvence.....	30
2. 1. 2. Koreláty delikvence.....	32
2. 1. 3. Sociální faktory delikvence.....	33
3. Vnitřní diferenciacie a typologie odsouzených.....	36
3. 1. Nejpoužívanější klasifikační diagnostické nástroje.....	38
3. 2. Typologie odsouzeného.....	40
3. 2. 1. Typologie odsouzeného založené na osobnostních charakteristikách.....	41
3. 2. 2. Typologie odsouzeného vycházející z MMPI-2.....	50
3. 2. 3. Typologie odsouzeného založené na hodnocení rizik odsouzeného.....	55
3. 2. 4. Typologie odsouzeného a disociální porucha osobnosti.....	66
3. 2. 4. 1. Diagnostikování a resocializace disociální poruchy osobnosti.....	67

EMPIRICKÁ ČÁST

1. Metodologie výzkumu	69
1. 1. Stanovení výzkumných cílů	69
1. 2. Vymezení pojmů	70
1. 2. 1. Hareovo pojetí „psychopatie“	72
1. 3. Popis výzkumu	73
1. 3. 1. Popis souboru	73
1. 3. 2. Sběr dat	75
1. 3. 3. Použité metody	76
2. Zpracování dat	82
3. Výsledky a interpretace	84
4. Diskuse	91
Závěr	104
Seznam použitých zdrojů	106
Přílohy	111
Resumé	119

Úvod

V České republice je jako v jedné z posledních vyspělých zemí organizace výkonu vazby a trestu odnětí svobody svěřena soudnímu řízení. Soud rozhoduje o tom, do které věznice bude odsouzený umístěn. V západoevropských zemích je přidělení odsouzeného záležitostí věznice. Ve světě došlo k posunu těžiště klasifikací odsouzených. Dříve bylo akcentováno hledisko správného zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice, respektive speciálního oddělení (např. pro jedince s disociaální poruchou osobnosti, mentálně retardované, handicapované atd.). Dnešní klasifikace se nesnaží od sebe tyto skupiny izolovat, ale hlavním kritériem se stal faktor rizikovosti odsouzeného vzhledem k ostatním spoluvězňům, sobě samému (sebepoškození) a hlavně ke společnosti. Úkolem klasifikace je zjistit míru rizikovosti a pravděpodobnost recidivy po propuštění odsouzeného z výkonu trestu. Klasifikace se snaží zjistit, která sociální skupina může být ohrožena konkrétním odsouzeným. Tento pohled vyplývá z neúspěšnosti předchozích modelů klasifikací, kdy se většina odsouzených, kteří spáchali závažné trestné činy, chovala vzorně ve výkonu trestu, a po té, co byli propuštěni, pokračovali v předchozí trestné činnosti. Klasifikační systémy se snaží, aby byl odsouzený konfrontován s obětí, a aby se podílel na vyrovnání materiální újmy.

Inciardi (1994) uvádí, že k nejranějším formám klasifikace patřilo rozdělování odsouzených na kriminálníky a dlužníky, dále oddělení mužů od žen, mladistvých od dospělých, prvopachatelů od recidivistů a rozdělení věznic dle typu bezpečnosti. S vývojem vězeňství se začaly oddělovat pachatelé, kteří byli např. nakaženi tuberkolózou, sexuální devianti, drogově závislí, invalidé či mentálně retardovaní. V dnešní době klasifikace vychází z diagnostického odhadu, plánování výkonu trestu a zařazením do doporučeného nápravného programu.

Čepelák (1982) upozorňuje na skutečnost, že penitenciární psychologie se zabývá především psychologickou klasifikací odsouzených, která doplňuje diferenciaci sociálně právní. V diagnostice jde o vystižení individuálních zvláštností odsouzených s podobnou charakteristikou osobnosti, pro něž je indikován diferencovaný výchovný přístup.

Požadavek přistoupit k novému způsobu klasifikace odsouzených je tedy dostatečně odůvodněný. Základem úspěšné klasifikace je správné a objektivní stanovení kritérií. Ze

zahraničních výzkumů vyplývá, že klíčem k úspěšné resocializaci jsou nástroje hodnocení rizik a potřeb.

Cílem diplomové práce je přispět ke klasifikaci odsouzených. V teoretické části se zabývám vývojem penitenciárních systémů a klasifikací odsouzených u nás i ve světě, po té se zaměřuji na osobnost pachatele a kriminogenní faktory (biologické, psychologické a sociální). Ve třetí kapitole uvádím přehled typologií odsouzených a nejpoužívanější klasifikační diagnostické nástroje. V závěru této části otevírám téma disociální poruchy osobnosti u odsouzených, na které navazuji v další části diplomové práce. V empirické části se věnuji ověření využití konkrétní metody: Hareův dotazník psychopatie, který je zaměřen na diagnostikování disociální poruchy osobnosti. Tento nástroj byl vybrán, protože v našich podmínkách není dostatek účinných metod, které slouží k diagnostikování této poruchy. Hare (1993) se domnívá, že ve vězeňské populaci se vyskytuje až 10-25 % odsouzených s touto poruchou osobnosti, přičemž se jedná převážně o recidivisty. Někteří autoři uvádí ještě vyšší podíl jedinců s disociální poruchou osobnosti ve vězeňské populaci.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Klasifikace odsouzených

1. 1. Vymezení pojmů

1. 1. 1. Klasifikace a diferenciaci odsouzených

Klasifikací odsouzených se rozumí rozčlenění populace odsouzených do skupin, pro které je možné navrhnout optimální způsob výkonu trestu tak, aby byly v maximální míře vytvořeny podmínky pro jejich nápravu (podle Čírtkové, 1994).

V Koncepti rozvoje vězeňství (1998) je klasifikaci odsouzených definována jako rozdělování vězňů do určitých skupin na základě předem stanovených kritérií. Pro konkrétní skupiny odsouzených by měly být zřízeny odpovídající typy nápravně výchovných zařízení či oddělení. Formy zacházení s odsouzenými v dané kategorii vychází z jejich potřeb. Klasifikace může být účinná pouze za předpokladu, že jsou k dispozici různé typy ústavů se speciálními programy zacházení. Zatím se nepodařilo prokázat žádnou univerzálně účinnou klasifikaci. Moderní klasifikace se vyznačují tím, že mj. obsahují osobnostní charakteristiky odsouzených a prognostické znaky, jsou však zpochybňovány pro svou nedostatečnou validitu a obsahovou přesnost (např. California Youth Authority).

V českém trestním právu se pojem klasifikace odsouzených vůbec nevyskytuje. Užívány jsou pojmy **vnitřní a vnější diferenciaci**, což jsou metody, které slouží pro kategorizování odsouzených. Vnitřní diferenciaci je realizována vězeňskou službou na základě komplexních zpráv o odsouzených. Vnější diferenciaci provádí soud, který rozhoduje o zařazování dospělých odsouzených do jednoho ze čtyř typů věznic:

- a) s dohledem,
- b) s dozorem,
- c) s ostrahou,
- d) se zvýšenou ostrahou.

Vedle základních uvedených typů věznic se zřizují zvláštní věznice pro mladistvé. V rámci jedné věznice mohou být zřízena oddělení různých typů, pokud tím nebude ohrožen účel výkonu trestu.

Vězeňská služba České republiky zajišťuje **metody zacházení** s odsouzenými a stanovené podmínky výkonu trestu. Podle zákona 169/1999 Sb. se umísťují odděleně odsouzení muži od odsouzených žen; mladiství od dospělých; recidivisté od prvvězněných; odsouzení za úmyslně spáchané trestné činy od těch, co je spáchali z nedbalosti. Zvláště jsou také umístěni odsouzení trvale pracovně nezařaditelní, s duševními poruchami a poruchami chování a odsouzení s uloženým ochranným léčením. Podle § 40 se k dosažení účelu výkonu trestu věznice stanoví pro každého odsouzeného **program zacházení**, který se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva obsahuje výsledky psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů. Program zacházení zahrnuje cíl působení, metody, způsob a četnost hodnocení. Součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života. Podle § 57 lze během výkonu trestu vykonávat uložené ochranné léčení.

Podle § 39 byli doplněny odstavce 6 až 10, podle kterých je stanoveno, že do první **prostupné skupiny vnitřní diferenciac**e budou zařazeni odsouzení, kteří plní program zacházení i své povinnosti, do druhé odsouzení s kolísavým přístupem k programu zacházení a povinnostem a do třetí prostupné skupiny jsou zařazeni ti, kteří neplní program zacházení ani povinnosti. Prostupné skupiny vnitřní diferenciac jsou součástí systému pozitivní motivace odsouzených. Ve vnitřním řádu se stanoví podrobnější podmínky vnitřní diferenciac tak, aby odsouzený mohl být během výkonu trestu na základě změn v přístupu, plnění programu zacházení, plnění povinností a jednáním v souladu, či nesouladu s vnitřním řádem postupně zařazován do jednotlivých skupin. O zařazení rozhoduje ředitel věznice nebo jeho zástupce na základě doporučení odborných zaměstnanců.

Klasifikační kritéria by neměla být závislá pouze na soudním rozhodnutí. Mezi vyspělými státy patříme k posledním, jenž tento postup uplatňují. Odsouzený tak ztrácí možnost přispět svým chováním k jejich změně. Klasifikace je proto závislá na různých typech ústavů či oddělení, které umožňují přemísťování odsouzených v rámci programů a režimů. Vnější diferenciac, která rozděluje odsouzené do nápravných výchovných skupin není příliš účelná, protože nereflektuje objektivní charakteristiku osobnosti odsouzeného a negativně ovlivňuje

možnosti následné vnitřní diferenciaci, která musí stanovené nápravně výchovné skupiny respektovat (podle Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, 2005).

Vnitřní diferenciaci je nezbytná u odsouzených ve specifickém výkonu trestu: u odsouzených nemocných a přestárých, u nepracujících a u odsouzených alkoholiků a odsouzených, u nichž se ve zvýšené míře vyskytují duševní poruchy.

1. 1. 2. Vymezení pojmu typologie odsouzených

Po nástupu jedince do nápravně výchovného ústavu je mu připsána role odsouzeného s právy a povinnostmi vymezenými zákonem o výkonu trestu a příslušným řádem. Odsouzený je podroben vstupním vyšetřením, na jehož základě je stanovena **penitenciární diagnóza**. Výsledky této diagnózy jsou stěžejním bodem klasifikace odsouzených, na níž navazuje diferencované zacházení. U nás dosud nebyl formulován jednotný systém klasifikace odsouzených, ani diferencovaného zacházení s nimi. V zahraničí však existuje celá řada klasifikačních systémů opírajících se o osobnost a její poruchy, které jsou považovány za významné z hlediska zaměření procesu korektivní socializace. Při jejich vytváření převládal **typologický přístup**.

Podle Marešové (1994) je **typologie** chápána úžeji než klasifikace, v typologii jsou za třídící hledisko považovány stanovené osobnostní konstanty. Typologie používaná v kriminologii se zaměřuje na sociologické a trestně právní hledisko, čímž se liší od typologie užívané v psychologii. Klasifikací delikventů, jejichž součástí jsou i typologie, bylo vytvořeno mnoho. Tyto klasifikace jsou využívány při zacházení s odsouzenými ve vězeních, s pachateli trestných činů v policejní práci či ve výchovných zařízeních pro mladistvé delikventy. Tyto poznatky mohou být též aplikovány v postpenitenciárním zacházení s jedinci propuštěnými z výkonu trestu. Ve své diplomové práci se zaměřuji především na typologii odsouzených ve výkonu trestu.

Podle Höschla (2002) se většina typologií zabývala tříděním osobnostních typů z nozologického hlediska. Hippokrates navrhl podle převažujících tělesných tekutin čtyři typy osobnosti: cholerik, sangvinik, melancholik a flegmatik. Na tuto typologii navázal Aristoteles a Galenos. Další dobře známou typologií je Jungovo rozdělení osobnostních dimenzí na

extraverzi - introverzi; vnímání - intuice; myšlení - cítění. Na Jungovu extraverzi a introverzi navazuje **Hans Eysenck**, který provedl faktorovou analýzu. Jeho rozšířené pojetí osobnosti je charakterizováno kromě extraverze - introverze, neuroticismem, psychoticismem a inteligencí. Pojem **psychoticismus** neznamena jen psychopatologii příslušné škály, ale zahrnuje také rysy chování jako je samotářský, nepřizpůsobivý, krutý, citově oploštělý, vyhledávající vzrušení, agresivní, ignorující nebezpečí, silně vzrušivý a milující neobvyklé. Tyto rysy lze zjistit u mnoha jedinců s disociaální poruchou osobnosti a u recidivistů (podle Svobody, 1999).

Ernst Kretschmer stanovil na základě fyziognomie a jiných teorií habitus pyknický, leptosomní a atletický. Čtvrtý habitus dysplastický je mixem základních typů a těch, kteří nejdou zařadit. Ivan Petrovič Pavlov ve své typologii skloubil fyziologické hledisko a Hippokratovy typy, výsledkem jsou čtyři typy nervové činnosti: typ slabý a vyrovnaný (flegmatik), typ slabý a nevyrovnaný (melancholik), typ silný a vyrovnaný (sangvinik), typ silný a nevyrovnaný (cholerik). Dále Pavlov podle převahy signálních soustav a podkoří stanovil typ umělecký, myslitelský a střední. Další pokusy o typologii osobnosti byly založeny hlavně na podrobném popisu a klinické zkušenosti (např. Frances a Widiger, Emil Krepelin). O typologii osobnosti založenou na faktorové analýze se pokoušel Cattellův 16 PF, MMPI či CPI (podle Höschla 2002).

Podle Nakonečného jsou pojmy typu a obecné vlastnosti téměř synonyma. Typ označuje spojení rysů, které jsou společné určité skupině jedinců, vykazují všechny rysy skupiny v optimální nebo maximální výraznosti. Autor upozorňuje, že na typ sice nahlížíme jako na podstatnou charakteristiku, ale tato charakteristika není vyčerpávající. Jedinec může být součástí více typů.

Podle Clear & Cole (1999) můžeme odsouzené rozdělit do několika skupin a vytvořit tak typologii. Jedinci řadí se do konkrétních kategorií sdílejí společné charakteristiky (např. typ trestného činu) a to i navzdory skutečnosti, že se některé jejich vlastnosti, charakteristiky a fakta liší (např. přítomnost dřívějšího záznamu nebo inteligence). Vytvořením typologie rozdělíme populaci odsouzených do několika skupin, u kterých určíme podobnou charakteristiku, na jejímž základu můžeme následně navrhnout resocializaci.

Žádný jedinec však není identický s jiným jedincem ani somaticky, ani psychicky. Společné jsou pouze jejich kardinální charakteristiky. Proto nemůže být všeobecně účinná jediná metoda (taktika) výchovy, jediná metoda korekce poruch chování ani jediná metoda

terapie psychických onemocnění. Přehledem typologií odsouzených se zabývám v kapitole číslo tři. V následující části stručně shrnu vývoj klasifikačních systémů.

1. 2. Vývoj klasifikačních systémů

Od počátku instituce vězeňství se objevuje snaha diferencovat odsouzené a rehabilitovat je. Trest odnětí svobody patří k vývojově mladším formám trestu, protože je finančně i organizačně náročnější. Mezi vývojově starší formy trestu patřilo především mučení, vyhnanství, nucené práce a trest smrti. Instituce vězeňství se jako taková začíná rozvíjet až od 18.století.

Významnější úsilí o změnu začalo v Evropě a USA reformním modelem trestních sankcí, které byly zaměřeny na názor a duši, ne na tělo. Věznice se tak stala místem, kde mohli provinilci přemýšlet o svých přechinech, kát se a připravovat se na život na svobodě. S přelomem 20. století se dostaly tresty pod dohled vězeňského personálu, který již odsouzené fyzicky netýrá, ale poskytuje psychosociální intervenci.

Úvahy o zločinu a spravedlnosti jsou součástí všech větších filozofických a vědeckých hnutí. Korekční předpisy se vzdálily fyzickému trestání provinilců, nahradily je metody, které se snaží odsouzené přimět k poctivosti. Mezi nejvýznamnější reformátory vězeňství patří Cesare Beccaria (1738 - 1794), který je považován za zakladatele kriminologie; Jeremy Bentham (1748 - 1832), anglický průkopník utilitaristického přístupu ke zločinu a trestu a v neposlední řadě John Howard (1726 - 1790), který se zasloužil o urychlení změn týkajících se nápravy věznic.

Jeremy Bentham byl pro svůj „hedonický kalkul“ jedním z nejvíce provokativních myslitelů a reformátorů anglického trestního práva. Hedonickým kalkulem Bentham míní skutečnost, že je možné kategorizovat lidské činy a jedince skrze podněty nebo tresty nasměrovat k žádoucím aktivitám. Tato idea byla navržena utilitarismem, jehož doktrínou je blaho pro co největší počet lidí.

Cesare Beccaria stanovil šest principů, které se staly základem pro **klasickou kriminologickou školu**:

1. Nejdůležitější je prospěch pro co největší počet lidí.

2. Zločin jako takový musí být vyšetřován společností, přičemž smí být uplatněno pouze racionální měřítko.
3. Prevence zločinu je důležitější než jeho potrestání. Aby se předešlo zločinům, je třeba zlepšovat a kodifikovat zákony, tak aby jim občané porozuměli a podporovali je.
4. Utajené obvinění a mučení musí být zrušeno. Obviněný musí mít právo na rychlý soudní proces, humánní zacházení před soudem, na předložení důkazů a svědectví, které budou hrát v jejich prospěch.
5. Účelem trestu je odradit jedince od zločinu, ne společenská pomsta. Tohoto principu bude dosaženo rychlým potrestáním, ne krutostí trestu.
6. Odsouzení by měli být ve vězení zaměstnáni, každý čtvrt rok by měli absolvovat lékařskou prohlídku a měli by být klasifikováni dle věku, pohlaví a charakteru trestné činnosti.

Dalším důležitým mezníkem ve vývoji penologie byl **Penitenciární Akt**, který v roce 1779 navrhli **Howard** společně s Blackstonem a Edenem. Tento počín byl zvláštní směsicí tradičních a pokrokových idejí. Penitenciární akt chtěl původně vytvořit káznice, kde by byli pachatelé usvědčeni ze zločinu, jinak by jim byl udělen rozsudek transportu a mohli by být vězněni až po dobu dvou let. Penitenciární Akt byl založen na čtyřech principech, které Howard stanovil: 1) zabezpečení základních hygienických pravidel pro odsouzené; 2) systematická inspekce; 3) zrušení poplatků; 4) zlepšení životosprávy. Odsouzení měli pracovat společně přes den, přičemž spolu nemohli hovořit a měli být izolováni přes noc. (Clear and Cole, 1999). Vězeňství se opíralo o názory moderní kriminologie a reformy zákonodárství, které zrušily privilegia a definovaly jednotné tresty vymezené dobou odnětí svobody a konkrétními trestnými činy (podle Heretika, 2004).

Mezi nejstarší penitenciární systémy patří pensylvánský, auburnský, borstalský a komunitní systém M. Jonese.

1. 2. 1. Pensylvánský systém

Pensylvánský vzor vychází z projektu věznice Western Penitentiary u Philadelphie. Hlavní ideou tohoto projektu byl komplex cel určených pouze pro jednoho odsouzeného, architektonicky se tyto samotky rozbíhají od středu jako špička na kole vozu. Odsouzený ve své cele spal i jedl, přičemž neviděl nikoho kromě pracovníků ústavu. Kolmé stěny oddělovaly

její jednotlivé části, ale také celý ústav od okolí. Clear & Cole (1999) popisují hlavní principy pensylvánského systému:

- a) trest nemá být pomstou, ale způsobem, který by odsouzené přesvědčil, že skrze utrpení, mohou změnit svůj život
- b) aby se předešlo korupci, byli odsouzení izolováni ve svých celách
- c) samota jim dává prostor přemýšlet nad svými skutky a kát se
- d) samovazba je největším trestem, protože člověk je od přirozenosti společenská bytost
- e) samovazba je ekonomická, protože není potřeba tolik dozorců a redukuje se náklady na šatstvo

Typ těchto věznic se rozšířil v Evropě, hlavně v Německu (např. Moabite), u nás to byla věznice Plzeň-Bory. K vytvoření tohoto modelu významně přispěl americký reformátor a guvernér Pensylvánie Penn, který v roce 1682 zavedl radikální změny ve výkonu spravedlnosti. Byl toho názoru, že pro nápravu odsouzených je nejlepším prostředkem stupňovité mučení svědomí, proto se princip vězení s režimem samoty stal v USA dodnes tradičním (podle Chreňa, 2003). Penitenciární koncept byl poprvé implementován ve věznici Walnut Street ve Filadelfii v roce 1790.

1. 2. 2. Auburnský (newyorský) systém

Vzhledem k tomu, že zařízení Newgate se potýkalo s problémem přeplněnosti věznice, byla v roce 1816 založena věznice v Auburnu. Ta byla ovlivněna samovazbou ve vězení Walnut Street, proto komise v New York rozhodla, že v části instituce proběhne experiment, který ověří účinnost principu Walnut Street. Tento koncept však selhal, bylo zaznamenáno značné zvýšení chorob, psychických poruch a sebevražd mezi vězni. Tento experiment byl přerušen v roce 1822, a ti, kteří zde byli drženi v izolaci, byli omilostněni guvernérem (podle Clear & Cole, 1999).

V roce 1831 vypracoval Elam Lynds systém vězeňské disciplíny, podle které se odsouzení setkávali v dílnách během dne a byli dočasně osamoceni v noci, čímž se tento systém lišil od úplné izolace pensylvánského modelu. Odsouzení spolu nemohli hovořit, dokonce ani si vyměnit letmý pohled při práci či při jídle (podle Netíka, 1997). Zatímco chovanci z pensylvánských věznic pracovali izolovaně ve svých celách, ti v New Yorku byli zaměstnáni

v dílnách, což sloužilo jednak jako terapie a také jako způsob financování instituce. Stát vyjednával kontrakty s výrobci, kteří doručovali suroviny do vězení, kde se z nich vyráběla obuv, barely, koberce, nábytek apod. Auburn a další vězení, která si osvojila newyorský systém se víc týkal vštěpování dobrých pracovních návyků, čímž se snažil předcházet recidivě (podle Clear & Cole, 1999).

Můžeme říci, že Pensylvánský model byl více orientován na řemesla a religiozní společnost, zatímco newyorský model do sebe promítal aktuální vývoj průmyslové společnosti.

1. 2. 3. Vznik progresivního systému

Oba výše uvedené systémy se kombinovaly, což se nazývalo smíšeným systémem. Velkým pokrokem byl nástup progresivního systému, který se používá dodnes. Je založen na principu hierarchizace trestu, kdy odsouzení prochází různými stupni přísnosti režimu a to podle chování či stupně nápravy (podle Mařádka, 2005).

Netík (1997) uvádí, že v polovině 19. století Lukas požaduje penitenciární výchovu, která by byla zaměřená na opětovné začlenění odsouzených zpět do společnosti. K tomuto účelu by měla být využita klasifikace odsouzených, která by zahrnovala charakteristické zacházení s postupně zmírňujícím se režimem. Za faktického zakladatele třetího „progresivního systému“ je však považován **Sir Walter Crofton**, který v roce 1854 zavedl v Irsku praxi podobnou bodovému systému. Trest byl rozčleněn do tří stupňů, po rozsudku trávili odsouzení nějakou dobu v samovazbě a pak byli posláni do veřejného pracovního vězení, kde mohli získat body. Pokud se jim podařilo nasbírat dostatečný počet bodů, znamenalo to postup na další stupeň trestu (něco jako dnešní dům na půl cesty). Posledním fází trestu byla propustka, podmíněčné zproštění závazku, které bylo předchůdcem moderního podmíněčného propuštění (podle Clear & Cole, 1999).

V této souvislosti je nutné zmínit **borstalský systém**, který se svým charakterem řadí mezi progresivní systémy. Heretik (2004) uvádí, že vznikl v Anglii na začátku 20. století a je spjatý se jménem Ruggles-Brise, který původně sloužil pro mladistvé delikventy a kladl velký důraz na orientaci na vzdělání, sport, kulturu, týmovou spolupráci a klubovou činnost. Borstalské systémy však existují také ve formě pro dospělé.

1. 2. 4. Americké reformní hnutí

Po skončení občanské války trpěli američtí reformátoři deziluzí. Výsledkem penitenciárních reforem newyorského a pensylvánského systému bylo selhání. Po čtyřiceti letech jejich optimistických proklamací byly věznice přeplněny odsouzenými, minimálně financovány a chyběla zde jakákoliv disciplína. Zaměstnanci byli zkorumpovaní a bujila zde brutalita. I přes tuto atlantickou krizi se vyvinula trestní politika, která byla ovlivněna anglickým modelem „bodového systému“, jehož zakladatelem byl A. Maconochie. Myšlenku „bodového systému“ později převzal Sir Walter Crofton, o kterém se zmínila již dříve.

Od roku 1870 začíná nová generace penitenciárních reforem. Mezi nejvýznamnější reformátory patří Gaylord Hubbell, správce věznice Sing Sing, který zachoval irský systém v činnosti do roku 1863; Enoch C. Wines, sekretář Newyorské vězeňské asociace; Franklin Sanborn, sekretář Massachusetts State Board of Charities a Zebulon Brockway, ředitel Michiganské káznice. V Deklaraci principů obhajovala asociace novou podobu penologie, podle níž by se vězeňství mělo řídit novou filozofií. Odsouzení by měli být napraveni a odměněni propuštěním, i ti, kteří byli odsouzeni k dlouholetému trestu by měli mít možnost nápravy a odměnou by bylo zkrácení trestu. Resocializační program by byl založen na klasifikaci odsouzených, penitenciární praxe by měla být vyvinuta v první polovině 19. století. Fixní tresty, pravidlo mlčení, izolace vězňů jsou touto deklarací považovány za nehumánní.

Nový přístup vykryštoval v roce 1876 v Elmiřině nápravném zařízení v New Yorku, jehož správcem byl **Zebulon Brockway**. Věřil, že diagnóza a léčba odsouzených jsou klíčem k nápravě a rehabilitaci. Brockway se dotazoval každého nově příchozího odsouzeného na jeho sociální i biologické zázemí, čímž se snažil zjistit příčinu jejich delikvence. Třístupňový systém klasifikace byl provázán s rozsudkem. Každý delikvent, který vstoupil do instituce, byl zařazen do druhého stupně a jestliže dokázal získat každý měsíc devět bodů po dobu půl roku, dokončil školu a nepůsobil žádné problémy, byl přeřazen do stupně prvního (podle Clear & Cole, 1999).

První dvě dekády dvacátého století se nazývají „**věkem reforem**“, které měly velký vliv na americký sociální a politický vývoj až do šedesátých let. Industrializace, urbanizace a vědecký pokrok způsobily myšlenkový přerod. Zastánci progresivního přístupu věřili, že poznatky

moderních věd by mohly napomoci v řešení sociálních problémů a penitenciárních otázek, obzvláště těch, které se týkaly rehabilitace delikventů.

Škola **pozitivismu** přinesla do penitenciární problematiky tři důležité principy, které se uplatnily v praxi:

- 1) Trestné chování není aktem svobodné vůle, ale pochází z faktorů, nad kterými nemá jedinec kontrolu.
- 2) Delikventi mohou být napraveni a po té mohou žít svobodný život.
- 3) Léčba musí být zaměřena na jedince a proto je nutno přistupovat ke každému individuálně.

S těmito názory o povaze trestného chování sledovali dvě hlavní strategie: zlepšit podmínky v sociálním prostředí, které jsou podle pozitivistů příčinou delikvence a rehabilitovat deviantní jedince.

Jiný přístup zastával tzv. „**lékařský model**“, který tvrdil, že delikventní chování je způsobeno psychologickými, sociálními či biologickými deficity a proto vyžaduje léčbu.

Klasifikace se tak stala důležitým krokem v léčbě delikventa, jedinec byl diferencován a na základě klasifikace byla stanovena vzdělávací, lékařská a psychologická péče. Klasifikace se také snažila rozlišit ty odsouzené, kteří z ní chtěli pouze profitovat. Zpočátku byly psychiatrické a léčebné programy omezeny, jejich počet se zvýšil po druhé světové válce. Skupinová terapie, modifikace chování, psychoterapie a další přístupy se tak staly součástí penologie.

Během šedesátých a sedmdesátých let se začal prosazovat model korekcí založených na předpokladu, že cílem justičního systému by mělo být opětovné zařazení odsouzeného do společnosti. Koncem šedesátých let byla americká veřejnost znepokojena velkým vzrůstem kriminality. Primárním cílem se tak stala kontrola kriminality, ne rehabilitace odsouzených. Pravděpodobně největší analýzu dat rehabilitace odsouzených provedl Robert Martisons. Zahrnovala rehabilitační programy jako např. výchovné a odborné školení, individuální a skupinové konzultace, medikální terapii, podmíněné propuštění a supervizi. Martinson dospěl k názoru, že až na několik výjimek neměla rehabilitace na potlačení recidivy téměř žádný efekt.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se americká politika zaměřila na kriminální kontrolu. Kritikové rehabilitace usilovali o zrušení podmíněného propuštění a striktní potrestání pachatelů násilných trestných činů a recidivistů (podle Clear & Cole, 1999)

1. 2. 4. 1. Současné vězeňské systémy a klasifikace v severoamerických státech

Zebulon Brockway zavedl v 18. století klasifikace odsouzených, která je řadí do skupin podle vazebních požadavků a programových potřeb. Během rehabilitačního období byla klasifikace důležitá, protože výchovný program byl založen na klinickém odhadu požadavků odsouzeného. Ačkoliv jsou služby, které se týkají nápravy odsouzených méně zdůrazňovány, jsou často vedením věznice považovány za důležité. Místo toho, aby se současný klasifikační systém zaměřoval na program výchovy vězňů, zabývá se možnostmi útěku vězňů, násilím nebo viktimizací ze strany ostatních odsouzených. Ve většině klasifikačních systémů musí všichni odsouzení projít testy, které zpravidla trvají šest týdnů, kde jsou ohodnoceni a klasifikováni. V některých státech existují **diagnostická centra** odděleně od věznic, ale většinou má každá instituce své přijímací centrum (podle Clear a Cole, 1999).

Ve Spojených státech amerických existuje několik institucí, které provádí klasifikaci: oddělení příjmu a orientace, klasifikační výbory a centra pro diagnostiku a příjem. **Oddělení příjmu a orientace** pracují nezávisle na nápravných ústavech a provádí diagnostické expertizy a doporučení ohledně vazebních, nápravných, profesních a zdravotnických potřeb nastupujících vězňů. Odsouzení mají k dispozici tzv. „programy orientace“, které jim poskytují důležité informace o životě ve věznici. Nevýhodou tohoto zařízení je skutečnost, že vězeňská služba často tato doporučení nedodrжуje, protože nejsou závazná.

Jiným typem instituce, která se zabývá klasifikací jsou tzv. **klasifikační výbory**, jejichž rozhodnutí jsou narozdíl od oddělení příjmu a orientace závazná. Jejich předsedou může být ředitel věznice a jeho členy např. psychologové, sociální pracovníci, učitelé apod. Výbor, který je složen z takových odborníků pak umožňuje kvalitně určit potřeby odsouzeného a zároveň spolupráci profesionálního a správního aparátu. Nevýhodou je časová náročnost a přílišná byrokracie. Třetím typem zařízení jsou „přijímací“ neboli „**diagnostická centra**“, kterými projdou všichni odsouzení. Provádí se zde klasifikace a orientace, jsou předkládány závazná doporučení a odsouzení jsou přidělováni do konkrétních věznic. Přijímacím střediskům je vytýkána přílišná byrokracie a to, že se orientují více na diagnostiku než na nápravu (podle Inciardiho, 1994).

Některé instituce klasifikují odsouzené pachatele pouze na základě věku, závažnosti činu a podle toho, zda byl jedinec dříve souzen. Takový přístup je pouze nástrojem přiřazení

odsouzených do jednotlivých cel. Ty instituce, které považují resocializaci za klíčový akt k možné nápravě odsouzeného, se zabývají hlubší diagnostikou. Každý odsouzený absolvuje baterii testů, psychiatrické vyšetření a po té je stanoven návrh na konkrétní proces korekce. K diagnostickým nástrojům používaných při klasifikaci patří mj. MMPI, které diferencuje odsouzené do deseti skupin a napomáhá tak ve vývoji jejich programů.

Klasifikační rozhodnutí často uděluje komise, která je složena z pracovníka v oblasti vzdělávání, dozorce, vedoucího oddělení, sociálního pracovníka, zástupce z výrobního oddělení a dalších. V některých amerických klasifikačních systémech rozhoduje o nápravném programu odsouzených komise, na základě podkladů od sociálních pracovníků nebo poradců. Komise s odsouzenými probere osobní potřeby a ustanovení, na jejichž základě rozhodne o jejich dalším postupu. Podle autorů pracovníci zabývající se klasifikací sice hodně mluví o jednotlivých programových potřebách odsouzených, ale zasedací komise spíše inklinuje k zavedeným stereotypům než k diagnostickým kritériím. Rozhodnutí o klasifikaci odsouzeného je často založeno spíše na potřebách instituce než na potřebách odsouzeného (podle Clear a Cole, 1999).

Inciardi (1994) se domnívá, že **různé nápravné metody působí na různé odsouzené různě**. Terapeutické, vědecké a nápravné metody zřejmě nejsou schopny určit, jaká metoda je pro daného jedince nejúčinnější. Autor se domnívá, že problém spočívá spíše v nevhodném výběru návrhu nápravné výchovy, ne tedy v nekvalitnosti samotných programů.

Obdobné stanovisko zastává i Urbanová (1985), která tvrdí, že mezi odsouzenými existují rozdílné kategorie osob, které pro vhodné zvolení penitenciárně terapeutického programu potřebují rozdílně nápravné zacházení. Jde o vytváření tříd podle charakteristik osobnosti, které indikují stejné nebo podobné metody výkonu trestu pro skupinu odsouzených určitého typu.

Program organizování volného času v americkém penitenciárním systému vězňů lze obecně rozdělit na tři hlavní druhy aktivit. Nejvíce kontroverzní jsou ty aktivity, které se týkají rehabilitačních účelů. Mnoho programů se pokouší zlepšit dovednosti odsouzených a snaží se o převýchovu. Další usilují o nápravu delikventního jednání skrze psychologické, behaviorální nebo sociální zacházení. Druhý typ programu se týká výroby produktů a zboží pro potřebu ostatních. Třetí typ programu je zaměřen na obstarávání chodu věznice jako je např. služba

v kuchyni, prádelně apod. Tyto programy jsou v podstatě universální, protože každá věznice tyto aktivity potřebuje (podle Clear a Cole, 1999).

1. 2. 4. 2. Externí klasifikace odsouzených v USA

Americké soudy vyžadují, aby systém klasifikace byl dobře pochopitelný, konzistentně aplikován a koncepčně kompletní. Nové prediktivní modely klasifikace odsouzených se pokouší být více **objektivní** a zabývat se prognózou. Jsou navrženy tak, aby odlišily odsouzené na ty, u kterých hrozí riziko útěku; na ty kteří se potencionálně budou snažit manipulovat s personálem a na ty, u kterých se dá do budoucna očekávat trestné jednání. Klinické, socioekonomické a kriminální vlivy a záznamy o předchozím pokusu o útěk jsou zahrnuty do bodového systému, podle jehož celkového skóru je určen vhodný stupeň bezpečnosti. Tento bodový systém však eliminuje takové proměnné jako je např. rasa, zaměstnání či vzdělání odsouzeného, protože by nebylo spravedlivé jej hodnotit na základě těchto kritérií (podle Clear a Cole, 1999).

Externí klasifikace je navržena k tomu, aby určila jaký typ stupně dozoru je vhodný pro odsouzeného a následně do jakého typu zařízení bude umístěn. Toto rozhodnutí je učiněno na základě faktorů rizikovosti a daných nařízení. **Rizikovost odsouzeného** je posuzována na základě trestního rejstříku a sociodemografických faktorů. Externí klasifikační proces zahrnuje počáteční i reklasifikační fázi, která se opakuje každých 6 až 12 měsíců (podle Hardyman, 2002).

Podle Wikipedie (2006) jsou odsouzení umístěni do různých typu zařízení, které jsou odstupňovány podle míry zabezpečení. Federální vězeňský úřad užívá bezpečnostní škály od jedné do šesti (šestá skupina představuje nejvyšší stupeň zabezpečení). Další vězeňské systémy v USA používají obdobný systém. Odsouzení jsou umístěny v různých nápravných zařízeních, které se liší stupněm bezpečnostních opatření. Vězeňská zařízení "**Supermax**" poskytují nejvyšší úroveň bezpečnosti. Jsou zde umístěni nejnebezpečnější odsouzení: sérioví vražedníci; odsouzení, kteří se vážně provinili v nápravném zařízení nižšího stupně; „high profile criminals“ (např. Theodore Kaczynski, Terry Nichols, Zacarias Moussaoui...) a odsouzení, kteří jsou členy vězeňského gangu. Vězeňský úřad Spojených států spravuje dvě

takové zařízení: „United States Penitentiary, Marion“ a „ADX Florence“, které bylo cíleně postaveno jako supermax v roce 1994. Kontakt mezi odsouzenými je minimalizován, nemohou telefonovat či užívat internet, všechna pošta je cenzurována. Do zařízení se vstupuje tunelem, vězení je navrženo tak, aby bylo chráněno proti ozbrojeným útokům. Přestože Spojené státy mají pouze dvě tato nápravná zařízení, mnoho amerických států buduje oddělení, ale i celé zařízení na této bázi.

Odsouzení jsou rozděleni do čtyřech skupin podle stupně bezpečnosti (maximum, close, medium, minimum)

Maximum security (maximální zabezpečení): každý odsouzený má svou vlastní celu s posuvnými dveřmi, které jsou řízeny z kontrolní stanice (tzv. Control station). Ve většině těchto zařízení tráví odsouzení 23 hodin denně, ale v některých mají povolen pobyt mimo celu po většinu dne. Když jsou odsouzení mimo celu, zůstávají na odděleních.

Close security (vysoký stupeň zabezpečení): odsouzení jsou umístěni v jedno či dvoulůžkových celách, které jsou ovládány ze vzdálené řídicí stanice. Odsouzení mohou opustit jejich celu při vykonávání pracovních úkolů či speciálních programů, mohou se stýkat ve společenské místnosti či na dvoře. Ploty jsou dvojité, strážé ozbrojené a třetí plot je elektrický.

Medium security (střední stupeň zabezpečení): odsouzení, kteří spadají do této skupiny mohou spát v ložnicích, kde jsou patrová lůžka, mohou si zamykat skřínky. Ložnice jsou uzamykatelné, v noci dohlíží jeden či více pracovníků věznice, pohyb odsouzených přes den je méně sledován.

Minimum security (mírný stupeň zabezpečení): odsouzení, který patří do této skupiny nepředstavují téměř žádné riziko pro veřejnost, patří sem hlavně pachatelé nenásilných činů či tzv. „bílé límečky“. Odsouzení bydlí v pokojích, které jsou pravidelně kontrolovány. Kolem zařízení je plot, který je sledován, ale ne hlídán vyzbrojenými strážemi. Zařízení, která jsou ve vzdálených oblastech nemají žádný plot. Odsouzení často vykonávají veřejně prospěšné práce.

1. 2. 5. Vývoj vězeňství v České republice

1. 2. 5. 1. Vývoj vězeňství a klasifikačních systémů v českých zemích do roku 1989

Věznice na našem území byly zestátněny až v padesátých letech 19. století, od roku 1865 spadaly pod ministerstvo spravedlnosti. Rakouský trestní zákon z roku 1852 rozlišoval trest vězením, ke kterému byli odsouzeni pachatelé za přestupky a přečiny; k trestu žalářem byli odsouzeni za zločiny. Odsouzení byli diferencováni do tří skupin, přičemž v první třídě mohou být nejvýše tři roky. Ti jedinci, kteří opakovaně páchali trestnou činnost byli trestáni prodloužením pobytu v první třídě na celou polovinu trestu. Odsouzený mohl být na základě dobrého chování přeřazen do vyšší třídy, kde bylo možno využívat více výhod. Mezi disciplinární tresty patřila např. samotka, tvrdé lože, přeřazení do nižší třídy atd. Povinně vzdělávání byli odsouzení, kteří neměli elementární vzdělání a bylo jim méně než třicet let. Od roku 1889 bylo v pražské a mariborské trestnici zřízeno zvláštní oddělení pro mladistvé (podle Netíka, 1997).

Český vězeňský systém je v podstatě od roku 1918 systémem progresivním. Všechny tři systémy měly však společné to, že se snažily diferencovat odsouzené. Nejvíce propracovanou diferenciací můžeme najít právě v progresivním systému, ale ani ta není dodnes dokonalá. Zákon o výkonu vazby v České republice přihlíží k penologickým kritériím, ne však k psychologickým (podle Mařádka, 2005).

Po vzniku samostatného Československa bylo po první světové válce vězeňství na úpadku. Na počátku dvacátých let většina odsouzených vykonávala trest v přeplněných věznicích ve společných celách, následkem čehož byly nápravné snahy neúspěšné. Proto byla prováděna diferenciacie trestanců nejen podle spáchaných činů, provedena byla také specializace jednotlivých vězeňských ústavů. Postupně se začalo přihlížet k povaze deliktu a vlastnostem odsouzeného, ne k místu bydliště pachatele. Prioritou se stala výchova a vzdělávání, odsouzení byli vedeni k osvojení si pracovních návyků, včetně výučních listů. Na přelomu 30. a 40. let dosáhlo české vězeňství úrovně evropských demokratických států. V Československu bylo zřízeno šest trestnic a dvě justiční polepšovny. V Plzni Borech a v Leopoldově byli recidivisté i prvotrestanci; polepšitelní trestanci byli v Kartouzích (dnešní Valdice); v Ilavě invalidé; trvale choří byli soustřeďováni na Mírově a dospělé a mladistvé ženy se nacházely v Řepích. Odsouzení byli rozdělováni do tří disciplinárních tříd, kde měli různá práva.

Samovazba trvala nejdéle 30 dnů a za největší trest bylo považováno přearazení do nižší disciplinární třídy. Odsouzení pracovali nejméně osm hodin denně, delikventi měli narozdíl od politických vězňů povinnost pracovat. Nevyučení odsouzení se museli naučit práci, kterou by se mohli žít. Práce odsouzených v období první republiky byla tak dobře zorganizována, že přinášela věznicům zisk. Za nepolepšitelné odsouzené byli pokládáni ti, kteří byli již třikrát odsouzeni. Pokud však chování a pracovní výkon odsouzeného svědčil o snaze polepšit se, byl přeložen do věznice pro polepšitelné odsouzené. V roce 1919 byl vydán zákon týkající se možnosti podmíněného odsouzení a propuštění, který jim měl dát šanci začít žít na svobodě dříve než bylo určeno rozsudkem. Během dvou let bylo na zkušební dobu propuštěno 690 odsouzených, přičemž 161 z nich spáchalo opětovně delikt (podle Uhlíka, 2002).

Poměry ve věznicích byly v období druhé světové války velmi tragické. Po roce 1948 se podle sovětského vzoru začali stavět vězeňská zařízení a pracovní tábory sloužící jako nástroj politické moci, což vyvrcholilo ve formě politických procesů v první polovině padesátých let.

Po roce 1948 byl vydán zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, a následně zákon č. 247/1948 Sb., o zřízení táborů nucené práce. V roce 1953 přešlo vězeňství z působnosti Ministerstva spravedlnosti pod Ministerstvo národní bezpečnosti, v roce 1956 pod Ministerstvo vnitra, přičemž byla uplatňována třídně politická diferenciace odsouzených, která rozdělovala odsouzené na odsouzené z řad pracujících, třídní nepřátele a protispolečenské parazitní živly (dnes recidivisté). Odsouzení byli zneužíváni jako pracovní síla v rámci potřeb národního hospodářství, cílem výkonu trestu odnětí svobody se stala represe. V roce 1965 byla zákonem o výkonu trestu odnětí svobody zrušena třídně politická diferenciace, odsouzení byli diferenciováni podle jejich kriminální narušenosti k výkonu trestu do I., II. nebo III. nápravně výchovné skupiny, o čemž rozhodoval soud. Na jaře roku 1968 se vězeňství vrátilo do působnosti resortu Ministerstva spravedlnosti. Velkým přínosem pro vývoj českého vězeňství měla existence **Výzkumného ústavu penologického** (1967 - 1980), kde byly rozvíjeny diagnostické a terapeutické metody; ověřovány typy resocializací a vzdělávání pedagogové a psychologové (podle Vězeňské služby, 2005).

1. 2. 5. 2. Současný vězeňský systém v České republice a vývoj po roce 1989

Po roce 1989 bylo potřeba zreformovat české vězeňství: depolitizovat jej, demilitarizovat, decentralizovat a humanizovat. **Humanizace vězeňství** spočívá v přísném a přesném dodržování Listiny základních práv a svobod při zacházení s obviněnými a odsouzenými a ve vytváření příznivého sociálního klima v místech výkonu vazby a trestu odnětí svobody (podle Vězeňské služby, 2005). Současná etapa vývoje vězeňství se charakterizuje jako humanizační nebo reformní. Ochrana práv odsouzených je součástí mezinárodních dohod a je zakotvena v Standardních minimálních pravidlech při zacházení s nimi. Humanizace vězeňství je dlouhodobý proces, který vyžaduje velké investice jak do materiálně-technického zabezpečení, tak do přípravy personálu (podle Heretika, 2004). Humanizace vězeňství znamená soubor opatření, jejichž výsledkem by mělo být začlenění našeho vězeňství do nejprogresivnějších světových trendů, které jsou vytyčeny v minimálně přijatelné podobě Evropskými vězeňskými pravidly. V užším slova smyslu humanizace vězeňství znamená diferenciované zacházení s odsouzenými, snižování agresivity, potlačování výskytu jevu mocenské nadřazenosti vězeňského personálu nad odsouzenými (podle Mařádka, 2005).

Důraz se klade na výchovnou funkci trestu před funkcí preventivní a represivní. Trest nemá být chápán jako odplata, ale má mít svoji regulativní a výchovnou povahu a má se zabývat osobou pachatele a jeho chováním, které se projeví po opětovném propuštění na svobodu (Skoblová, 2000). Důležitý je také vznik Institutu vzdělávání VS v roce 1993, který má na starosti přípravu příslušníků vězeňské služby. Dále byly vybudovány nové vazební věznice v Břeclavi, Karviné, Znojmě, věznice Jiřice a další objekty v Kynšperku-Kolové, Heřmanově Huti a Řepích. (podle Vězeňské služby, 2005). Vnější diferenciací odpovídá svou povahou progresivnímu systému, přičemž nahradila dříve užívané tři nápravně výchovné skupiny (podle Mařádka, 2005).

Podle Heretika (2004) může v současné době dojít k omezení svobody maximálně na 48 hodin při zadržení občana v cele předběžného zadržení; ve vyšetřovací vazbě smí být držen do jednoho roku, ve výjimečné situaci i déle. Obviněný může být odsouzen k trestu odnětí svobody do ústavu pro výkon trestu do 15 let, respektive k výjimečnému trestu do 25 let nebo k doživotí. O zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice rozhoduje soud. Pokud s

ohledem na konkrétní okolnosti (závažnost trestného činu, stupeň a povaha narušení odsouzeného) soud dospěje k závěru, že náprava bude lépe zaručena v jiném typu věznice, může se odchýlit od zákonných kritérií pro rozřazování odsouzených.

Generální ředitelství Vězeňské služby umísťuje odsouzené do jednotlivých věznic na území ČR, při čemž se jej snaží umístit do věznice v blízkosti bydliště. Zvlášť se umísťují odsouzení se změněnou pracovní schopností, odsouzení muži starší 60 let a odsouzené ženy. V průběhu výkonu trestu soud rovněž rozhoduje o přeřazení odsouzených z jednoho typu věznice do druhého, a to na návrh odsouzeného, ředitele věznice, státního zástupce nebo i bez návrhu. Odsouzený, který je dobře resocializován, přechází do mírnějšího typu věznice. Vedle základních typů věznice jsou zřízeny i zvláštní věznice pro mladistvé. U mladistvých se setkáváme se stejným rozdělením věznic, ale zacházení s mladistvými se liší od zacházení s dospělými. Na základě komplexní zprávy se mladiství rozdělují do jednotlivých typů věznic a resocializačních programů. Při této vnitřní diferenciaci se přihlíží ke zvláštnostem výkonu trestu u mladistvých s disociační poruchou osobnosti, drogově závislých a mladistvých s duševní poruchou. V rámci jednoho vězeňského zařízení lze zřídit i více oddělení různých typů (např. ve věznici s ostrahou může být zřízeno i oddělení s dozorem). Ve vazebních věznicích lze zřídit oddělení pro výkon trestu odnětí svobody (podle Skoblové, 2000).

Podle Heretika (2004) se spáchaná trestná činnost a její struktura posuzuje podle následujících sociálně právních kritérií:

1. stupeň společenské nebezpečnosti: majetkové trestné činy, trestné činy proti životu a zdraví.
2. míra zavinění (úmyslné nebo nedbalé trestné činy)
3. věk pachatele
4. pohlaví pachatele
5. kriminologická charakteristika (prvovězněný, recidivista)
6. objekt trestného činu (majetek, život, svoboda; zda byla obětí dítě, dospělý či starý člověk)
7. podíl organizovaného zločinu
8. podíl kriminality „bílých límečků“ (např. korupce, daňové úniky...)

Tato sociálně-právní kritéria je třeba rozšířit o psychologické hledisko. Heretík (2004) upozorňuje na to, že klasifikace odsouzených při zařazování do nápravně-výchovných skupin, tak jak určil soud podle charakteru trestného činu a podle anamnézy, by neměla být jediným kritériem. Důležitý je tzv. resocializační posibilismus, což je faktor, který se určuje na základě

prognózy resocializace soudně-psychologickou expertízou a konzultační činností. Psychologická typologie odsouzených by měla sloužit jako diagnostický nástroj pro klasifikaci odsouzených a následnou resocializaci. V rámci procesu resocializace je důležité zahrnout i proces **reintegrace** odsouzených, který je připravuje na dobu po skončení výkonu trestu. Jeho cílem je kompenzovat deprivací a frustrační účinky a upevnit sekundární formy osobní integrace v přípravě na život po propuštění z výkonu trestu. Vytváření výstupních oddílů je pozitivním trendem v moderním vězeňství, což je v souladu s doporučeními Rady Evropy (podle Pakana, 2003). Je nutné, aby resocializační proces směřoval ke stabilizaci odsouzených na svobodě. Odsouzení musí být vedeni k tomu, aby adekvátně uspokojovali své potřeby a přebudovali formy sociálního chování. Základním předpokladem účinnosti resocializačních přístupů k odsouzeným je znalost jejich osobnosti, z níž lze predikovat způsoby reakcí v různých situacích.

2. Osobnost odsouzeného delikventa

Kriminální chování je třeba nahlížet jako interakci vnitřních a vnějších vlivů. Delikty můžeme rozdělit na **situační či spontánní**. Spontánní delikty jsou často plánované trestné činy, na nichž se narozdíl od činů situačních, oběť nespoluúčastní. Pachatel se jich tedy dopouští záměrně. Předpokládá se, že právě v těchto případech převládá jako určující činitel osobnost pachatele (podle Netíka, 1997).

Osobnost pachatele je třeba chápat v kontextu sociálního prostředí, ve kterém před spácháním deliktu působil (rodina, práce, přátelé...). **Predelikventní situace** je ve vzájemném vztahu s delikventním jednáním, má jak objektivní obsah (pachatel příslušnou situaci nejen přijímá), ale i subjektivní význam (pachatel ji sám často spoluvytváří). Čepelák (1982) uvádí, že podíl situace a osobnosti respektive její antisociální zaměřenosti jsou v jednotlivých případech různé. **Delikt** je chápán jako výsledek vzájemného působení osobnosti a vnější konkrétní situace, přičemž osobnost se rozvíjí na základě vzájemného působení organického základu a genetické informace (vloh) s vnějším prostředím při stálém uplatňování zpětné vazby. Při posuzování vzniku delikventního jednání je tedy třeba uvážit tři základní skupiny otázek: vlastnosti osobnosti, vzájemné působení osobnosti a situace, vzájemný vztah sociálního, biologického v genezi delikventního jednání. Psycho-sociální podmíněnost nemůžeme oddělit od determinace biologické, které vychází z procesu zrání a individuálního vývoje.

Podle Nakonečného (1997) **pojem osobnosti** nahradil pojem duše. Říčan (1983) definuje osobnost jako psychologický celek, strukturu či organizaci psychických i psychofyzilogických funkcí. Tyto části fungují ve vzájemném spojení integrovaně. Integrace není dokonalým stavem, ale procesem, který směřuje k vyvážené jednotě. Nakonečný (1995) charakterizuje pojem „osobnost“ jako organizovaný, dynamický a interindividuálně odlišný celek psychofyzických dispozic, které determinují průběh a projevy psychických procesů.

Podle Netíka (1997) vychází pojem osobnosti pachatele z předpokladu, že existuje určitá konstalace vlastností, rysů osobnosti, typická pro delikventy a pravděpodobně odpovědná za jejich kriminální chování. Čepelák (1982) upozorňuje na otázku, zda se skutečně pachatelé vyznačují jako celek určitým specifickým komplexem psychických zvláštností osobnosti, kterými se liší od osob nedelikventních nebo nikoliv. Netík (1997) popisuje přehled výzkumů,

kteře se týkaly specifické struktury osobnosti pachatele a uvádí, že ani jeden z těchto výzkumů neprokázal existenci těchto osobnostních struktur. Tuto skutečnost připisuje velké variabilitě kriminálního chování odpovídajících jednotlivým trestným činům, tak jak je stanoví trestní zákon. Většina literatury poukazuje na rozpor odborníků v pohledu na osobnost delikventa, který se navíc v průběhu dějin mění.

Čepelák (1982) uvádí, že se z trestně právního hlediska jednotlivé kategorie pachatelů trestných činů mohou vyznačovat komplexem osobnostních vlastností, jimiž se liší od kategorií jiných. Tak byly shledány charakteristické osobní obrazy určitých pachatelů, avšak uvnitř skupiny jiných trestných činů byly zjištěny odlišnosti v osobnostních znacích. Z čehož vyplývá, že určitá kategorie, která je jednotná z trestněprávního hlediska, není jednotná z hlediska psychologického (např. motivace pachatele; zda byl delikt situačně či spíše osobnostně podmíněn atd.).

Marešová, (1994, str. 26) uvádí, že „Základním kamenem popisu osobnosti delikventa však zůstává konkrétní projev spáchaného trestného činu“, dále autorka pokračuje: „Spáchaný trestný čin má vysokou vypovídací hodnotu mimo jiné proto, že je reálným projevem jeho osobnosti a často určitým vyvrcholením sociálně-patologického chování pachatele. Ze způsobu spáchání trestného činu, prokázané motivace lze relativně spolehlivě určovat některé základní vlastnosti osobnosti pachatele.“ Je však nutno podotknout, že tuto skutečnost lépe uplatníme spíše v kriminální než penitenciární praxi.

2. 1. Kriminogenní faktory delikvence

Čepelák (1982) pokládá za podstatnou součást vyšetření osobnosti pachatele vypracování „kriminogenní struktury pachatele“, což je souhrn biologicko-psychologicko-sociálních faktorů, kterými je v jednotlivém případě kriminální jednání především podmíněno a ovlivněno. K vystižení kriminogenní struktury patří i objasnění motivů, potřeb a snah, z nichž může pramenit porušení zákona. Vzhledem k tomu, že psychologickým faktorům je věnována další část práce, je tato kapitola zaměřena především na biologické a sociální faktory a koreláty delikvence.

Podle Marešové (1994) jsou v policejní a soudní praxi součástí popisu osoby a osobnosti pachatele charakteristiky **sociodemografické** (věk, pohlaví atd.), **právní** údaje o pachateli a

jeho motivace; **sociální** charakteristiky (zaměřené především na maladaptivní vzorce chování); **osobní, rodinná a kriminální anamnéza** a výsledky **znaleckých posudků**.

Názory na příčinu delikvence se mezi autory značně liší. Pokud bychom znali příčiny delikvence, poznatky bychom mohli aplikovat do oblasti diferenciaci a resocializace odsouzených. Podle Vevery et al. (2002) **neurobiologické** studie přistupují k biologickým vlivům a působení prostředí spíše na úrovni jednotlivce, narozdíl od **sociobiologických** studií, které se snaží porozumět i organizovanému násilí a tuto problematiku vnímat na úrovni společenské. Uvádím základní hlediska na problematiku delikvence.

2. 1. 1. Biologické faktory delikvence

Mezi zakladatele biologické školy v kriminologii patří **Cesare Lombroso**, který předpokládal souvislost mezi zvláštností lebky a psychickými vlastnostmi. Ve své teorii „rozeného zločince“ však přecenil determinaci k zločinnosti. Na jeho poznatky navázal jeho žák **E. Ferri**, který typologii zločinců rozšířil do pěti kategorií: 1. rození zločinci (příčina delikvence tkví ve vrozených biologických dispozicích); 2. duševně choří zločinci (jejich trestná činnost je patologicky motivovaná); 3. zločinci ze zvyku (biologická predispozice je zkombinovaná s vlivem sociálně-patologického prostředí); 4. zločinci z afektu; 5. příležitostní zločinci (delikty jsou situačně podmíněny). Ferri považoval smysl sankcí za ochranu společnosti před zločinem. Zájem kriminologů byl v druhé polovině dvacátého století soustředěn na vztah konstitučních typologií ke kriminalitě. Zkoumala se především Kretchmerova a Sheldonova typologie.

Na konci devatenáctého století přinesla významné výsledky genetika. Dughal zkoumal dva rody, kde poukázal na zvýšenou četnost delikventních činů v šesti generacích rodu chronického alkoholika. Za podstatný znak odlišující oba rody pokládal Dughal inteligenci. Velmi známý je Goddarův výzkum, který se zabýval rodem Kallikaků. Genealogickým výzkumům se vytýká především abstrahování od vlivu sociálního prostředí, ve kterém sledovaní jedinci vyrůstali (podle Heretika, 2004).

Podle Wilsona (1993) se ve 20. století se rozmohl vědecký obor **eugenika**, jehož zakladatelem byl Francis Galton. Rasismus zneužil eugeniku k pseudovědeckému

zdůvodňování rasové diskriminace a nacismus maskoval eugenickými opatřeními likvidaci miliónů lidí.

Důležitou genetickou metodou bylo porovnávání jednovaječných a dvojvaječných dvojčat. **Christiansen** při výzkumu delikvence u dvojčat zjistil, že když bylo jedno z mužských jednovaječných dvojčat delikventní, byl v 35, 2 % trestaný i druhý sourozenec. U dvojvaječných dvojčat byla tato shoda třikrát nižší. O kontrolu faktoru prostředí se pokoušely adopční studie. **Mednick a Volavka** (1980) porovnávali výskyt kriminality u adoptovaných dětí, jejichž adoptivní nebo biologický otec spáchal či nespáchal trestný čin. Ve 21, 1% byla zjištěna kriminalita u dětí, jejichž biologičtí otcové měli kriminální anamnézu, ale byli vychováni bezúhonným otcem. Dvakrát nižší procento výskytu delikvence bylo prokázáno u synů biologických otců, kteří byli bezúhonní, ale jejichž adoptivní otcové měli kriminální anamnézu. Nejvyšší procento delikvence (36, 2 %) bylo zaznamenáno u synů jejichž adoptivní i biologický otec měli kriminální historii. **Mednick a Gabriel** v roce 1983 učinili závěr, že kriminalitu predeterminuje genetická dispozice. Otázkou je, zda se za genetické nepovažuje to, co má sociální kořeny (podle Novotného a Zapletala, 2004). Podle Mednicka a Volavky (1980) psychofyziologické studie autonomního nervového systému, které užívají měření elektrokožní aktivity naznačují, že jedinci s disociální poruchou osobnosti mají spíše nízkou hladinu reaktivity a pomalý návrat k původní hodnotě. Tyto faktory mohou hrát roli v učení vyhýbání se antisociálnímu chování. Neurofyziologické výzkumy shodně ukazují, že EEG u delikventů je častěji abnormální než u nedelikventní populace. Zaznamenány byly také pomalejší frekvence EEG u recidivistů. Ve výzkumu vztahu mezi epilepsií, EEG a agresí nebyla prokázána žádná jasná souvislost. Byla shledána podobnost mezi elektrokožní aktivitou a výzkumem EEG, s nízkou reaktivitou souvisí jak pomalé frekvence vln alfa, tak snížená elektrokožní aktivita. Není pochyb o tom, že biochemické a farmakologické faktory přispívají k antisociálnímu chování, ale míra jejich podílu vůči sociálním a dalším environmentálním faktorům, je stále nejasná.

V souvislosti s genetickou determinací jedince je nutné zmínit také teorii tzv. **XXY syndromu**. Představitelé tohoto pojetí soudí, že výskyt chromozómu XXY vede k postižení mozku, které se projevuje v nezralosti, zvýšené agresivitě a sníženém intelektu (Heretik,

2004). Podle Novotného a Zapletala (2004) vládne o významu této anomálie mezi kriminology skepse.

V 70. a 80. letech se v psychiatrii věnovala pozornost hlavně úrovni neuronálních synapsí a neurotransmiterům, avšak v devadesátých letech se většina badatelů odklonila směrem k buněčnému jádru, k molekulární biologii a genetice. Za pomoci funkčních zobrazovacích metod bylo totiž možno ukázat, že **vlastnosti získané učením způsobují změny ve struktuře a činnosti mozku**. Avšak genetické výzkumy prokázaly, že vnější faktory a **učení mohou ovlivňovat funkci genu** a to tak, že učení může indukovat změny v genové expresi, která může měnit vzorce neuronálních sítí (podle Vevera et al., 2001)

2. 1. 2. Koreláty delikvence

Mezi klinické koreláty násilného chování patří poruchy osobnosti, schizofrenie, úrazy hlavy a poškození mozku, drogová a alkoholová závislost a zkušenosti z raného dětství. Limbický systém, respektive amygdala, hippocampus a orbitomediální prefrontální kůra jsou části mozku, které mají vliv na násilné chování jedince. U jedinců trpících demencí či mentální retardací může být impulzivní násilné chování způsobeno selháním inhibiční kontroly a poškozením kognitivních funkcí, jak uvádí Vevera et al. (2002).

Koukolík (2006) vysvětluje souvislost poruch chování a delikvence. Do poruch, které mohou ovlivnit vývoj disociální osobnosti v dospělosti řadí opoziční poruchu a poruchu chování v dětství a dospívání. Zvláštní vztah k nim má porucha pozornosti s hyperaktivitou (ADHD). **Opoziční porucha** se projevuje negativistickým, vzdorovitým a nepřátelským chováním vůči autoritě. Objevuje se již před osmým rokem a narušuje sociální vztahy a vztahy ve škole či zaměstnání a ve třech čtvrtinách případů ji doprovází ADHD. **Pro poruchu chování v dětství a dospívání** je charakteristické porušování sociálních norem a pravidel a práv ostatních. Projevují se agresí vůči lidem a zvířatům, ničením majetků a zakládáním ohňů, podváděním, krádežemi a lhaním a vážným porušováním pravidel chování. Prognóza dětí a dospívajících, kteří ubližují zvířatům je špatná. Pokud jedinci s touto poruchou začnou užívat drogy je pravděpodobnost vývoje antisociální poruchy v dospělosti vysoká. Zhruba u 10 % dětí a dospívajících s touto poruchou se vyskytuje mimořádná bezcitnost, citový chlad a

otrlost, což svědčí pro psychopatické rysy. Hlavní příčinou je tvrdá, inkonzistentní výchova, přičemž se může podílet také nízká inteligence a ADHD.

Podle Heretika (2004) je často shledávána souvislost mezi delikvencí a poškozením mozku. Při dětských poruchách chování asociálního typu je možno prokázat relativně vysoký výskyt **syndromu poruchy pozornosti s hyperaktivitou (ADHD)**. U dospělých delikventů se však tato souvislost dokazuje hůře, protože delikventi jsou náchylnější k úrazům a závislosti na alkoholu, která může mít za následek organické poškození mozku.

Koukolík (2006) považuje za závažné současné postižení opoziční a antisociální poruchou chování v dětském věku, která se u delikventů vyskytuje až v polovině případů. Při vzniku ADHD se uplatňuje genetická zátěž. Čím je počet příznaků ADHD nebo poruchy chování v dětství a dospívání vyšší, tím pravděpodobněji se projeví disociální porucha osobnosti. Podle autora je jedna ze základních příčin struktury disociální osobnosti **deprivace v raném dětství**. Výzkum za posledních deset let neoslabil význam vlivů prostředí a citové deprivace, ale v případě disociální poruchy osobnosti **posílil význam dědičnosti. Na vývoj antisociálního chování nejnebezpečnější podskupiny jedinců, s poruchou chování v dětství a s disociální poruchou v dospělosti mají nejdůležitější vliv geny.**

Podle Heretika (2004) přispívá k výzkumu biologických faktorů také endokrinologie, biochemie a virologie. K moderním trendům patří i výzkum biochemie nervové soustavy, především neurotransmiterů ve vztahu k násilnému trestnému chování.

2. 1. 3. Sociální faktory delikvence

Čepelák (1982, str. 55) přikládá větší význam sociálním příčinám: „Biologické faktory spoludeterminují lidské chování, jsou ovšem různě intenzivní a mohou se projevit v kriminálním chování, i když takovému chování nepredisponují. Přestože v genezi kriminálního chování mají naprosto rozhodující význam faktory sociální povahy, nelze z kriminogenních komponent vylučovat faktory biologické.“

Podle Novotného a Zapletala (2004) vysvětlují sociologické teorie kriminalitu jako **společenský fenomén**. Vzhledem k tomu, že neexistuje žádná společnost bez kriminality, je tato skutečnost považována za běžný jev. Touto problematikou se zabýval **Durkheim**, který přišel s teorií anomie. **Anomie** je stav, kdy přestávají platit zákony, jde o potencionální

neregulovatelnost vývoje moderní společnosti. Podle Kellera (2006) se na vzniku anomické situace podílí oslabování sociálně stabilizujících institucí jako je rodina, církev či profesní korporace.

Merton (1957) vidí příčinu delikvence ve společensky nepřipustné cestě k hodnotám. Tvrdí, že narozdíl od centrální hodnoty - bohatství, která je přímo definována, přípustné cesty k této hodnotě nejsou už tak konkrétně stanoveny. Příčiny velké části deviantního chování spatřuje v tom, že lidé usilují o kulturní hodnoty, právě takovými prostředky, které nejsou sociálně přípustné.

Keller (2006) přikládá důraz **socializaci**. Její cíl chápe jako formování jedince, který se bude i o samotě chovat tak jako pod dohledem ostatních členů skupiny. Dále uvádí, že bez socializace není jedinec schopen interakce s ostatními členy skupiny, což má za důsledek sociálně narušené jedince, kteří nedokážou respektovat normy běžného soužití. Společnost bez socializace není schopna předat své základní normy následující generaci a rozpadá se.

Na význam sociálních faktorů vzhledem k delikvenci přihlíží i neúspěšný projekt „**Cambridge-Sommerville-Youth-Study**“, který se pomocí poskytování individuální psychoterapeutické a výchovné intervence snažil změnit osobnost mladistvých delikventů. Slabina celého projektu byla shledána v klinického přístupu kriminální prevence. Tento průzkum totiž nezahrnoval společenské a skupinové příčiny trestných činů, jako je např. výchova dětí v rodině (podle Novotného – Zapletalová, 2004).

Sociální faktory hrají důležitou roli i výzkumu **Caspiho** et al. (2002), který zjistil, že u dětí se pravděpodobněji projeví antisociální chování, jestliže s nimi bylo špatně zacházeno. U chlapců, u kterých nedocházelo ke špatnému zacházení a u nichž byla nižší aktivita MAO A nebyla zvýšená pravděpodobnost vzniku antisociálního chování.

Velký vliv na hledání příčin delikventních činů má uznávaný americký psycholog **Philip G. Zimbardo**, který uskutečnil v létě 1971 na Stanfordské universitě v Kalifornii známý experiment. Kladl si otázku: „Co se stane, když se slušní lidé ocitnou na špatném místě?“ Rozdělil skupinu studentů na „vězně a dozorce“ a simuloval reálný život ve věznicích. Dokázal tak, jakou moc může mít situace a jaký vliv mají na chování člověka speciálně vybrané společenské role. Zimbardo zjistil, že **sociální role** udělala z některých „dozorců“ po několika dnech surové bachaře. Ti především v době, kdy si mysleli, že nejsou sledováni, šikanovali „vězně“ a dopouštěli se na nich takových krutostí, že experiment, který byl

plánován na dva týdny, musel být v zájmu „modelových vězňů“ zrušen už po šesti dnech. Dokázal, že okolnosti mohou dohnat slušné lidi k nebývalé krutosti a normální lidi do patologického stavu naučené bezmocnosti (podle Zimbarda, 2006)

V současné době se profesor Zimbardo podílí na řešení kauz amerických dozorců z věznice Abu Ghraib v Iráku, kde docházelo k mučení, ponižování a týrání iráckých vězňů. Zimbardo zastává názor, že podmínky ve věznici Abu Ghraib byly natolik špatné pro odsouzené i dozorce, že za takových okolností by byl tohoto krutého chování schopen téměř každý. Zimbardo neobhazuje zločince, násilníky a vrahy, ale obyčejné vojáky, kteří se vinou systému a politiky dostali do tak extrémní situace, kterou nikdo z nás nikdy nezažil, a proto těžko můžeme objektivně odsuzovat její tragické aktéry (podle Vize 1997).

3. Vnitřní diferenciaci a typologie odsouzených

V uplynulé dekádě se vězeňské systémy snažily vylepšit klasifikační systém podle typu trestu, práce a programových potřeb. Vzhledem k přeplněnosti věznic je klasifikační systém vnímán jako stěžejní nástroj pro rozmisťování odsouzených, minimalizování rizika útěku a násilí.

Dobře fungující klasifikační systém je jako „mozek“ vedení věznice, který řídí mnoho důležitých rozhodnutí včetně finančních záležitostí jako je např. potřebný počet pracovníků. Při přijetí odsouzeného do výkonu trestu jsou nejprve zhodnoceny **kritéria vnější diferenciaci**, které určí do které věznice respektive diferenční skupiny bude zařazen, navrhne program a zhodnotí jeho potřeby. Po příjezdu odsouzený podstoupí druhé formální vyšetření, **tzv. proces vnitřní diferenciaci (internal classification process)**. Na základě chování, charakterových vlastností a specifických potřeb odsouzeného bude rozhodnuto do jaké cely bude přidělen a dále bude vytvořen resocializační program.

Úkolem **vnitřní diferenciaci (internal classification system)** je vytvořit plány rozmístění odsouzených a programy pro odsouzené téže kategorie. **Model vnější diferenciaci (external classification model)** ovlivňuje do jakého typu věznice bude odsouzený zařazen, zatímco **systémy vnitřní diferenciaci** se soustředí na intrainstitucionální umístění a plán rozdělení úkolů.

Některé typologie odsouzených jsou navrhovány psychology a jsou podrobně analyzovány, jiné jsou jen souborem dodatečných kritérií aplikovatelných jednotlivými institucemi. **Vnitřní difernciaci (internal classification)** jsou navrženy k tomu, aby doplnily vnější diferenciaci (**objective classification system**) (podle Hardyman a kol., 2002).

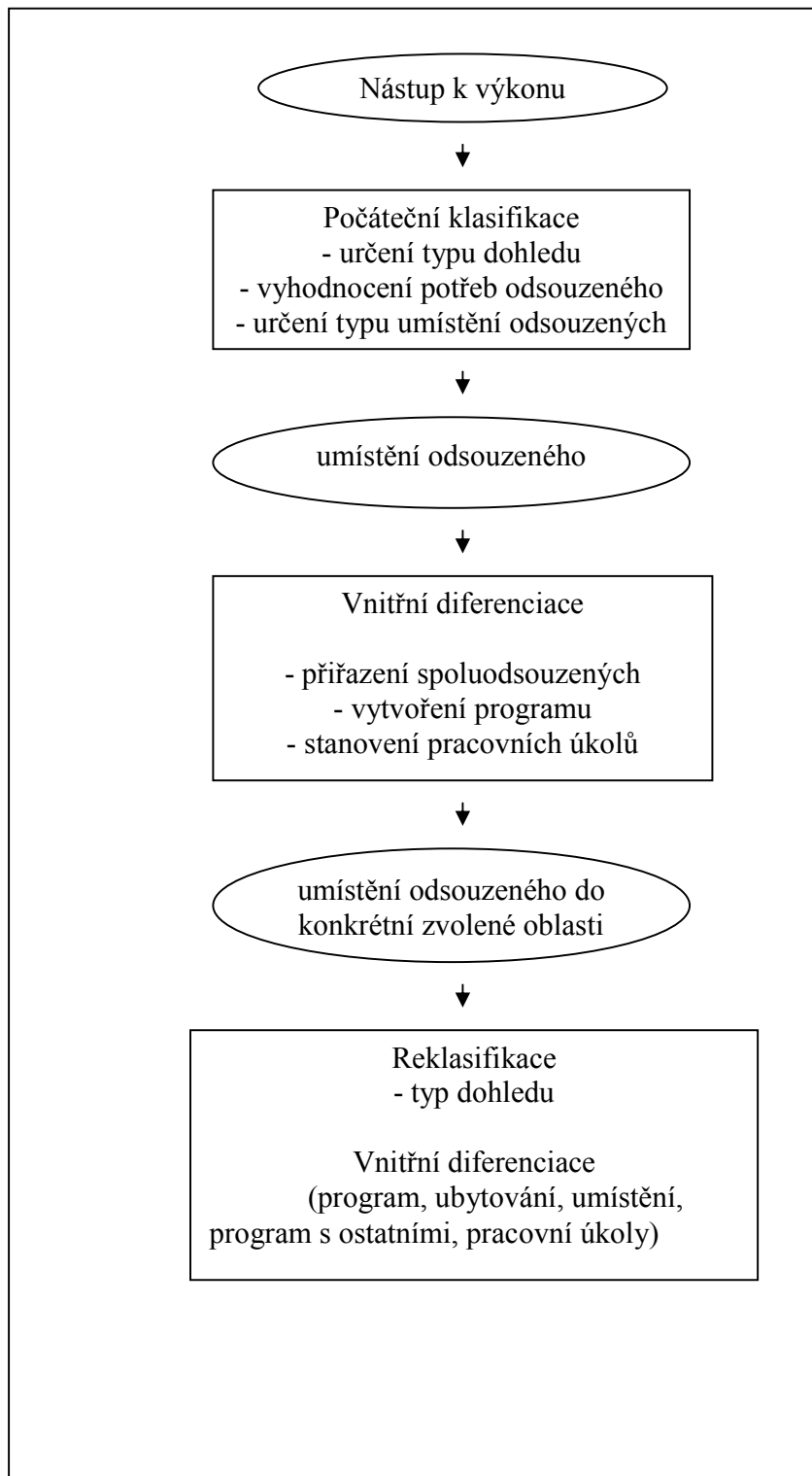

Schéma č. 1.: Přehled vnitřní a vnější diferenciac (Hardyman, 2002)

3. 1. Nejpoužívanější diagnostické klasifikační nástroje

Netík a kol. (1997) uvádí, že pouze podrobné zkoumání osobnosti, specifických nedostatků procesu socializace a kriminogenní situace odsouzeného a sociálních charakteristik, umožňuje provádět efektivní klasifikaci orientovanou na nápravná zacházení. V této souvislosti nelze podcenit ani nedostatek vhodných diagnostických instrumentů.

V průběhu uplynulých dvaceti let některé severoamerické státy testovaly a začaly používat metody odhadu rizikovitosti odsouzených, které by vyhodnotily trestné chování, pravděpodobnost recidivy a úspěch resocializačních programů. Uvádím **nejvíce užívané nástroje sloužící klasifikaci**:

LSI – R (Level of Service Inventory – Revised): tento dotazník je klasifikačním nástrojem, který hodnotí oblast sociální situace odsouzeného. Využívá se u probace a podmíněně propuštěných odsouzených.

COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions): tento nástroj se zabývá zacházením s odsouzenými a vymezuje alternativní tresty. Zahrnuje čtyři hlavní rizikové posuzovací škály (násilí, recidiva, útěk a neuposlechnutí) a hodnotí psychosociální stresory jako bydlení, působení ve vysoce kriminální komunitě, chudobu, problémy se vzděláním, sociální izolaci a nedostatek sociální podpory. Tyto skutečnosti mohou být důležité při návrhu individuálních plánů.

U.S. Board of Parole Salient Risk Guidelines: pravidla podmíněného propuštění a odhadu rizik odsouzených zahrnují přídatnou bodovou stupnici klasifikující odsouzené podle úrovně rizik. Hlavní faktorový skóre je rozděleno do dvou skupin, které asociují s recidivou: 1) závažnost spáchaného trestného činu a 2) pravděpodobnost úspěchu či selhání při podmíněném propuštění za dohledu supervize.

CMC (Client Management Classification System): tento klasifikační systém byl vyvinut pro probaci a podmíněné propuštění, je obdobný jako výše uvedený PMC systém. Tento nástroj určuje úroveň supervize a druhy služeb, které mohou odsouzení potřebovat.

ROC (Risk of Reconviction Scale) a CNI (Criminogenic Needs Inventory): škála rizika recidivy a Inventář kriminogenních potřeb jsou součástí novozélandského klasifikačního systému, který zahrnuje hodnocení emocí; násilnických sklonů; vztahů; chování pod vlivem drog či alkoholu; impulzivitu a kontakt s jinými delikventy.

CRNMS (Community Risk / Needs Management Scale) and CNIA (Case Needs

Identification and Analysis): CNIA bylo navrženo, aby zhodnotilo potřeby přijatých odsouzených. CRNMS vychází z CNIA, přičemž redukovalo jeho návrh za účelem zhodnocení kriminální historie rizik, individuálních potřeb, pravděpodobnost recidivy a úroveň supervize.

Youth Level of Service/Case Management Inventory (YLS/CMI) pomáhá predikovat probační výsledky, úspěch v nápravných zařízeních, špatné chování a recidivu. Tento dotazník může být použit sociálními kurátory, při podmíněném propuštění, vězeňskou službou či v jiných nápravných zařízeních. Je to vhodný diagnostický nástroj pro probaci; pro umístování odsouzených a pro klasifikaci odsouzených (podle Hoge 2002).

Klasifikační nástroje pro odsouzené za sexuální delikty

Rostoucí strach veřejnosti z recidivy mezi propuštěnými odsouzenými vedl k zvýšenému zájmu o jejich identifikaci a zacházení. Následující klasifikační nástroje jsou nejčastěji používány v nejrozvinutějších nápravných zařízeních v současnosti. Hodnotí prognózu recidivy odsouzeného za sexuální delikty:

RRASOR (Rapid Risk Assessment for Sexual Offense Recidivism): tento diagnostický nástroj je zaměřený na odhad rizika pro recidivu sexuálních trestných činů a je založen na čtyřech položkách, které vychází z anamnéz odsouzených: dřívější sexuální útoky; věk, ve kterém bude odsouzený propuštěn; pohlaví oběti a vztah odsouzeného k oběti.

Static-99 je klasifikační nástroj podobný RRASOR, který je založen na výzkumech v Kanadě a Velké Británii. Tento inventář obsahuje 10 položek, které reflektují vlastnosti sexuálního delikventa a byly shledány jako související s recidivou.

MnSOST-R (Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised): Minesotský screening sexuálních delikventů je dotazníkem, který obsahuje 16 položek koncipovaných ze záznamů odsouzených. Tento nástroj je podobný Static 99, podrobněji však zkoumá jeho předchozí kriminální činnost, vztah k oběti, faktory související s věkem a chování odsouzeného.

SVR-20 (Sexual Violence Risk-20): tento nástroj je zaměřen na hodnocení rizikovosti sexuálního násilí delikventa a zabývá se prognózou a analýzou sexuálních trestných činů odsouzeného. Dále predikuje psychosociální přizpůsobení a plány odsouzeného. Zahrnuje též faktory specificky související s postojem odsouzeného k historii spáchání sexuálního trestného činu.

Klasifikační nástroje pro hodnocení násilí a rizikovosti odsouzeného:

Tyto dva nástroje byly vyvinuty v Kanadě, aby zhodnotily násilí jedince s disociační poruchou osobnosti:

PCL–R (Hare Psychopathy Checklist – Revised), Hareův dotazník psychopatie slouží k hodnocení násilného a nebezpečného chování, ale je také užíván k prognóze recidivy sexuálních deliktů. Obsahuje dvacet položek, které zkoumají statické i dynamické faktory. Hodnocení zahrnuje rozhovor a analýzu anamnestických dat. Podrobný popis tohoto dotazníku uvádím v empirické části diplomové práce.

VRAG (the Violence Risk Assessment Guide): tento diagnostický nástroj, který se zabývá vyhodnocením rizika násilí, byl také vyvinut v Kanadě. Tato metoda je založena na objektivním postupu hodnocení rizika recidivy násilných činů u odsouzených s duševní poruchou, ale také k prognóze sexuální recidivy, jednou z jejích částí je i PCL-R.

Metody identifikace gangu a rizikových skupin

Vězeňský systém nemá žádný nástroj, který by vyhodnotil, zda je odsouzený členem gangu či jiné rizikové skupiny. Speciálně vyškolení pracovníci se snaží identifikovat možnou příslušnost odsouzeného k rizikovým skupinám z různých zdrojů informací jako např. vztahu se známými členy gangu, z výpovědi ostatních spoluvězňů, tetování apod. (podle Austina 2004).

3. 2. Typologie odsouzeného

Tato práce nepodává úplný souhrn všech typologií, které byly v minulosti vytvořeny, ale pouze ty, které by mohly být zdrojem inspirace např. při vytváření klasifikace odsouzených.

Podkapitola 3. 3. 1. je zaměřena na typologie odsouzeného založené na osobnostních charakteristikách, v podkapitole 3. 3. 2 jsou uvedeny některé typologie vycházející z MMPI, a konečně v podkapitole 3. 3. 3. jsou uvedeny typologie, které sice také vychází z osobnostních charakteristik, ale primárně se soustřeďují na odhad rizik odsouzených.

Podle Čepeláka (1982) najdeme první pokus o systematizaci praktických zkušeností v Kovalevově monografii „Psychologické základy nápravy pachatelů“ z roku 1968. Podle Urbanové a Netíka (1985) rozlišil **Kovalev** tři stupně delikventního jedince: 1. globální delikventní typ (asociální osobnost); 2. parciální delikventní typ (osobnost s částečnou kriminální nákazou, která situačně páchá trestnou činnost); 3. prekriminální delikventní typ (pod vlivem určité situace nevyhnutelně páchají trestnou činnost). Jedním z hlavních úkolů resocializace je podle autora formování svědomí, protože delikvent je jedinec s porušenou morální sférou, který se vyznačuje defekty ve sféře právního vědomí.

Jiný přístup zastával tzv. „**lékařský model**“, který tvrdil, že delikventní chování je způsobeno psychologickými, sociálními či biologickými deficity a proto vyžaduje léčbu.

Klasifikace se tak stala důležitým krokem v léčbě delikventa, jedinec byl diferencován a na základě klasifikace byla stanovena vzdělávací, lékařská a psychologická péče. Klasifikace se také snažila rozlišit ty odsouzené, kteří z ní chtěli pouze profitovat. V roce 1937 bylo zpracováno rozsáhlejší klasifikační schéma. Odsouzení byli zařazeni do jedné ze sedmi kategorií:

1. mentálně nedostačivý: „slabomyslní“
2. jedinec mentálně opožděný: inadequate osobnost „kriminální“
3. mentálně narušený: psychotický, „duševně nemocný“
4. mentální deviace: neurotický, „hraniční porucha“
5. mentálně zdeformovaný: inadequate status „mravně odchýlený“
6. mentálně zpožděný
7. atypický či neklasifikovatelný

Zpočátku byly psychiatrické a léčebné programy omezeny, jejich počet se zvýšil po druhé světové válce. Skupinová terapie, modifikace chování, psychoterapie a další přístupy se tak staly součástí penologie (podle Clear & Cole, 1999).

3. 2. 1. Typologie odsouzeného založené na osobnostních charakteristikách

Klasifikační systémy, resp. typologie odsouzených, které v sobě zahrnují psychologické hledisko se začaly využívat od šedesátých let dvacátého století. Zastánci tohoto přístupu zjistili, že pokud je odsouzený umístěn v zařízení, které odpovídá jeho osobnostním

charakteristikám, bude se chovat ve výkonu trestu lépe než odsouzený umístěný v nevhodném typu nápravného zařízení. Současné klasifikace kladou důraz na osobnost odsouzeného, a to především na učební styl, motivační úroveň, intelekt a další vlastnosti, na kterých by mohl záviset typ intervence.

Důraz na charakteristiku osobnosti nacházíme také v typologiích navržených Urbanovou (1985) a Netíkem (1997) a Zradulovou (2002).

Urbanová a Netík (1985) rozdělili odsouzené do osmi kategorií:

1. socializovaný: trestná činnost těchto jedinců je podmíněna spíš situačně než osobnostně. Prognóza je příznivá, systém volných regulativ je dobře zformován. Mezi odsouzenými převládají prvovězňáci, převažuje majetková trestná činnost. Pro tyto jedince je vhodná skupinová terapie. Tato kategorie obsahuje 4 podtypy: *kooperativní, asertivní, anxiózní a dynamický*.

2. nesocializovaný agresor: základní charakteristikou je nedostatek volných schopností, zaměřenost na vlastní já a asociální rysy. Tento typ se dělí na tři subtypy: *agresivně se prosazující, nesocializovaný hostilní a agresivní schizoid*. U posledně jmenovaného se ke zvýšené hostilitě připojuje inhibovanost, emoční labilita a nedostatek volných regulativů.

3. konformní moron: vyznačuje se konformností, submisivitou, sníženým intelektem a zvýšenou sugestibilitou. Konformní moron hůře mění svůj životní styl, často bývá zneužíván dominantními jedinci a jeho trestná činnost je snáze odhalitelná. Delikventní jednání pramení ze souhry osobnosti a specifických podmínek, proto prognóza do budoucna nemusí být nutně nepříznivá. Resocializace vyžaduje speciální zacházení, nejvhodněji se jeví behaviorální techniky, sociální výcvik a spolupráce s psychiatrickým zařízením sexuologického typu. Z výzkumu vyplynulo, že v této kategorii odsouzených značně převažovali recidivisté a pachatelé trestných činů pohlavního zneužívání.

4. Nezdrženlivý, nezvladatelně puzeý: jedinec náležící do této kategorie se vyznačuje dynamičností, vysokou hladinou pudové energie a nedostatkem volných regulativů a inhibic, nedokáže odložit uspokojení své potřeby. Jeho prognóza je nepříznivá. Do této kategorie budou nejčastěji spadat pachatelé násilné sexuální trestné činnosti, bude zde více recidivistů než prvovězňáků. Delikventní chování je determinováno spíše osobnostně než situačně. Pro tyto odsouzené je výkon trestu velkou zátěží. Důsledně uplatňovaná režimová terapie se jeví

jako nejvhodnější způsob zacházení, který by měl vycházet z individuálně určených odměn a trestů. Důležitý je též sociální trénink, ve kterém se tito odsouzení učí odkládat bezprostřední uspokojování potřeb.

5. Neurotický: delikventní jednání tohoto jedince vychází ze selhání volných regulativů, pachatel často trpí pocity viny. Na pozadí spáchání deliktu často stojí neřešený vnitřní konflikt. Nejvhodnějším způsobem léčby je skupinová psychoterapie, která by se měla zabývat především rodinnými, partnerskými a pracovními vztahy. Tato kategorie se dělí na další tři podtypy: *s hysterickými rysy, asertivní a neuroticky se odreagovávající*.

Neurotický typ s hysterickými rysy se vyznačuje zvýšenou potřebou uznání a obdivu, prosazuje se i za cenu trestné činnosti, která může mít charakter kompenzace.

U *neuroticko-asertivního typu* je výrazným rysem zvýšené prosazování se, které může mít až nutkavý charakter. *Neurotický odreagovávající se typ* trpí pocity viny, je emočně labilní a bázlivý. Trestná činnost může být následkem neřešených konfliktů.

6. Hostilní: mezi hlavní charakteristiky tohoto typu patří zvýšená hostilita, prvky antisociálního chování, emoční labilita, ale také dobře zformovaný systém regulativů. Jedinci patřící do této kategorie budou nejčastěji páchat násilnou trestnou činnost. Při resocializaci se nejlépe uplatní techniky, které se zaměřují na odreagování agrese a skupinová terapie. Autorka upozorňuje, že při diferenciální diagnostice je třeba odlišit jedince s neurotickými a disociálními rysy.

7. Podrobivý: mezi hlavní charakteristiky jedince řadící se do této kategorie patří zvýšená důvěřivost, zvýšená sugestibilita, afiliace a konformita. Kriminální chování je podmíněno spíše situačně. Tento typ je rozdělen na dva podtypy: 1. *podrobivý vzrušivý*, k výše uvedené charakteristice se přidává zvýšená dynamičnost a nedostatek volných regulativů, identifikuje se s kriminální subkulturou a 2. *inhibovaný*

8. Anxiózní manipulátor: je charakteristický spíše pro prvovězněné, přičemž kriminální prognóza nemusí být nepříznivá. Odsouzení patřící do této skupiny by neměli být spojováni s typem „konformní moron“ a „podrobivým“ typem. Zacházení by mělo být orientováno na posilování vědomých a racionálních složek regulace chování.

Netík v roce 1997 uvedl typologii, která vychází z výše uvedené typologie a shoduje se v typech socializovaný, nesocializovaný, neurotický a diferencuje delikventní populaci do šesti základních kategorií:

1. Socializovaný typ: je společensky přizpůsoben, jeho čin by měl mít spíš epizodickou povahu. Jeho osobnost nejeví známky poruchovosti.

2. Neurotický typ: pro jedince tohoto typu je charakterické delikventní chování, které je často podmíněno řešením nevědomého intrapsychického konfliktu. Motivem spáchání trestného činu často bývá nevyřešený vnitřní konflikt. Náprava poruchovosti tohoto chování má šanci na úspěch. Účinným přístupem bude jasný, jednoznačný a rozhodný postup při pozitivní emocionální atmosféře.

3. Nesocializovaný typ, resp. defektně socializovaný typ: bývá v psychopatologii označován jako sociální porucha osobnosti. Delikvent postrádá mechanismy, které by inhibovaly sociálně nežádoucí chování.

4. Mentálně insuficientní (nedostačivý) typ: zahrnuje jedince se sníženým inteligenčním kvocientem, který se dopouští hlavně násilných deliktů nebo sexuálních atak na inadekvátní objekty. Trestná činnost těchto pachatelů nebývá vzhledem k jeho snížené inteligenci promyšlená. Při skupinových deliktech bývá jedinec tohoto typu spíše vykonavatelem než iniciátorem. Při zacházení autor doporučuje citlivý přístup.

5. Deviantně socializovaný typ: jedinec, který si osvojil sociální normy skupiny, které nejsou v souladu s normami společnosti.

6. Typ s masivní psychickou poruchou: psychopatologicky bývá označován jako psychotický, není trestně odpovědný, vyskytuje se vzácně. Jeho chování má zdánlivě nemotivovaný, bizarní charakter. Častěji se dopouští násilných činů na osobách jemu blízkých.

Obdobnou typologii osobnosti pachatele trestného činu uvádí **Zradulová (2002)**

1. Mentálně nedostačivý typ: odpovídá výše uvedenému insuficientnímu typu.

2. Psychotický typ: tato charakteristika odpovídá typu s masivní psychickou poruchou.

3. Socializovaný (normální) typ: odpovídá výše uvedenému socializovanému typu.

4. Neurotický typ: trestný čin pachatele tohoto typu bývá aktem protestu, přičemž motiv většinou pramení z frustrace a nevyřešených konfliktů v rodině. Jeho čin bývá aktem protestu a následně většinou trpí pocity viny. Obvykle jde o jedince v období dospívání, který nepochází ze špatného socioekonomického zázemí.

5. Psychopatický typ: charakteristiky toho typu jsou víc individuální než všeobecné. U těchto delikventů nacházíme prvky asociálnosti. Vzhledem k této skutečnosti se často dostávají do konfliktů a do nepříznivých životních situací, které řeší společensky nepřijatelným způsobem. Autorka „psychopatický typ“ dále diferencuje na:

a) *afektivní explozivní typ*: charakteristikou jedince tohoto typu je výbušná reakce, která není adekvátní danému podnětu. Přestože uzná svoji vinu, příště se trestného činu opět dopustí.

b) *hypertymní typ*: tento typ delikventa se vyznačuje zvýšeným emocionálním laděním a snahou neustále něco podnikat. Svou snahu však nedotahuje dokonce, což může vyvolávat konflikty. Tito jedinci nejsou schopni sebekritiky ani uznání vlastní viny za činy, které spáchali.

c) *paranoidní typ*: se vyznačuje nadměrnou podezíravostí, žárlivostí a přeceňováním své osoby. Je zaujatý nějakou myšlenkou a nepřipustí, aby se mu někdo postavil do cesty.

d) *hysterický typ*: je náladový, sympatie se u něj lehce zvrtnou v nenávist. Jeho charakteristickým znakem je teatrálnost, předstírání citů, přehnaná reakce na podněty a vyhledávání vzrušení.

e) *schizoidní typ*: vyznačuje se emocionální plochostí. Má nereálný postoj k životu, který může vést absenci morálky.

f) *anetický typ*: jeho charakteristikou je rovněž emocionální plochost, neschopnost empatie a svědomí. Je zaměřen pouze na své egoistické cíle.

g) *nezdrženlivý psychopat*: se vyznačuje sklonem k závislostem, těžko si dokáže upřít jakékoliv pozitivy. Jeho nezdrženlivost se projevuje také v sexuální oblasti, vztahy mívají pouze přechodný charakter.

V této souvislosti je třeba zmínit, že termín psychopat byl nahrazen termín disociální osobnost.

Za přínosnou je považována také typologie amerických autorů **Clear & Cole** (1999), a především kategorie odsouzení v pokročilém věku.

1. Situační typ odsouzeného (Situational Offender): do této kategorie spadají odsouzení, kteří porušili zákon pod vlivem těžkých životních okolností, avšak pokud by tyto okolnosti nenastaly, pravděpodobně by trestný čin nespáchali. U těchto jedinců se nepředpokládá, že by

v budoucnu recidivovali. Studie odhadují, že tato skutečnost platí pro 80% odsouzených tohoto typu. Do této kategorie řadíme ty jedince, kteří byli konfrontováni s problémem vyžadující reakci. Trestný čin, který spáchali je obvykle vážný, násilný trestný čin (často vražda nebo úmyslné napadení), přičemž pachatel oběť dobře zná, většinou jde o rodinného příslušníka. Přestože pouze velmi malé procento pachatelů tohoto typu spáchá znovu trestný čin, bývají často odsouzeni k dlouhodobým trestům. Situační typ odsouzeného je pozitivně orientován k sociálním hodnotám, má stabilní pracovní historii a dobré pracovní schopnosti. Za vhodný typ zacházení je považována účast na programech, při kterých budou pracovat na svém zlepšení, což může dát pobytu ve vězení smysl. Prognóza nápravy v podmíněčném trestu je vysoká.

2. Typ odsouzeného „Zločinec profesí“ (The Career Criminal): pro tento typ odsouzených je charakteristické, že trestná činnost a následné sankce jsou součástí jeho životního stylu. Pro páchaní trestných činů je často velmi dobře technicky vybaven. První rozpory se zákonem se objevují již v dětství. Tito jedinci očekávají, že stráví nějaký čas ve vězení, což chápou jako cenu za své činy. Netrpí žádnou psychickou poruchou. Jedná se o malou, více méně nediferencovanou skupinu odsouzených, kam patří pachatelé organizovaného zločinu, pachatelé typu „bíle límečky“ či profesionální zločinci, kteří nepřetržitě ilegálně podnikají.

Na základě studií provedených v Kalifornii, Texasu a Michiganu v roce 1958 dospěli odborníci k závěru, že malá skupina těchto aktivních pachatelů má na svědomí většinu trestných činů. Tato skutečnost však vedla k významnému posunu v chápání termínu „The Career Criminal“, který legislativa začala používat pro všechny odsouzené, kteří byli více než třikrát obviněni z trestného činu. Avšak těžko bychom nazvali práci činností, kterou jsme provedli pouze třikrát...

3. Odsouzený za sexuální delikt (The Sexual Offender): do této kategorie zařazujeme odsouzené, kteří se dopustili sexuálně motivovaného trestného činu jako znásilnění či dětské prostituce z ekonomických, psychologických a situačních důvodů. Mezi tyto odsouzených patří:

a) Pachatelé trestného činu znásilnění (The Sexual Assaulters): uznání, že znásilnění není motivováno sexuálně, ale reprezentuje fyzickou touhu někoho násilně ovládat, vedlo ke dvěma posunům v trestní spravedlnosti. Znásilnění bylo předdefinováno na sexuální útok nezávislý na

pohlaví oběti nebo dokonce na útok obecně. Druhý trend směřoval k přísnějším trestům pro pachatele usvědčené ze znásilnění.

Podle Weisse (2002) je sexuální deviace kvalitativní odchylkou struktury sexuálního motivačního systému od neškodného chování až po nejnebezpečnější trestné činy. Společensky nebezpečné sexuální deviace se mohou projevit jako sexuální delikt, ale také spolu nemusí vůbec souviset. Znásilnění většinou páchají muži bez sexuální deviace a velkou část sexuálních deliktů páchají lidé sexuálně normální. Pachatelé jsou často hlavně jedinci s disociální poruchou osobnosti, mentálně retardovaní, alkoholici, psychotici nebo starší muži trpící organickou demencí. Sexuálně deviantně se mohou chovat i lidé sexuálně normální. Ne každý deviantní jedinec se projevuje deviantně, mnoho z nich nikdy žádný sexuální delikt nespáchá.

b) „*Pachatelé sexuálního zneužívání dětí*“ (*The Childmolesters*): odhaduje se, že až 90% sexuálních delikventů zaměřených na děti byli sami v dětství zneužití. Sexuální zneužívání dětí je komplexní čin umocněný mnoha faktory, pramení z hlubokých citů, které jsou však vzhledem k oběti neadekvátní. Dvaceti procentům pachatelů sexuálně motivovaných trestných činů zaměřených na děti je přes padesát let a mnoho z nich pociťuje ambivalentní vazbu mezi dospělými a dětmi, která se postupně přetváří v sexuální kontakt.

Pedofilie je porucha osobnosti, nikoliv druh trestného činu, neboť ne každý pedofil se dopouští realizace svých představ. Weiss (2002) definuje pedofilii jako erotické zaměření na objekty v prepubertálním věku (převážně 5 až 12 let). Pedofilové jsou lidé, kteří preferují jak fyzickou nezralost objektu, tedy nepřítomnost sekundárních pohlavních znaků (chybění pubického ochlupení a prsů u dívek, u homosexuálních pedofilů i nepřítomnost ejakulace), tak i jeho dětské chování. U mužů zaměřených na dospívající dívky jde o hebefilii, u mužů zaměřených eroticky na dospívající hochy o efebofilii. Svět dětí je pedofilům blízký, dětem rozumí a obvykle jsou jimi dobře přijímáni. Pokud nepodlehnu svým sexuálním představám, mohou být právě v profesích pracujících s dětmi úspěšnými, přičemž v okolí nemusí vůbec vzniknout podezření na skrytě sexuální motivaci.

c) *Prostituce* (*The Prostitute*): prostituce je víc než sexuální akt, je to obchod mezi poskytovatelem a zákazníkem, její motiv je nejčastěji ekonomický.

4. Závislý odsouzený (The Substance Abuser): do této kategorie patří *odsouzení zneužívající psychoaktivní látky*, kteří podléhají závislosti narušující jejich sociální vzorce do té míry, že

jejich situace vede k trestnému chování. Zacházení a léčba je u závislých odsouzených velmi problematická. Tito jedinci bývají odsouzeni za prodej nebo držení omamných či psychotropních látek nebo za nějaký trestný čin, který spáchali v důsledku požití psychoaktivních látek, je u nich vysoké riziko recidivy. Podle Němce (1993) byla zjištěna nealkoholová závislost téměř u čtyř procent vězeňské populace.

Odsouzení závislí na alkoholu jsou ti jedinci, kteří své požívání alkoholu nemají pod kontrolou. Jejich sociální hodnoty jsou touto závislostí nabourány, což vede k páchání trestné činnosti pod vlivem alkoholu. Nejvhodnějším způsobem zacházení je léčba jejich závislosti, která se zaměřuje na rozpoznání povahy vzorců, které vedou k nekontrolovanému zneužívání alkoholu. Tohoto principů využívají Skupiny anonymních alkoholiků, které patří v Americe mezi nejúspěšnější metody v léčbě alkoholové závislosti.

Podle Marešové (1994) je zhruba 14 % celkového počtu evidovaných trestných činů spácháno pod vlivem alkoholu. Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2005 uvádí, že přetrvávajícím faktorem ovlivňující páchání násilné kriminality jsou právě alkohol a drogy.

5. Odsouzení s duševní poruchou (The Mentally Offender): jsou psychicky narušení jedinci, jejichž delikventní chování je důsledkem nedostatečné nebo omezené kapacity myšlení zapříčiněné psychologickou či neurologickou poruchou. Ne všichni odsouzení, kteří trpí duševní poruchou mají násilnické nebo asociální myšlení, přestože u této skupiny odsouzených bývá resocializace značně komplikovaná. Někdy je velmi těžké rozlišit, zda se jedná o odsouzeného typu „zločinec profesí (The Career Criminal)“ nebo o disociální poruchu osobnosti. Protože tyto termíny se částečně překrývají, oba páchají trestnou činnost. Jedinec s disociální poruchou osobnosti je popsán jako asociální, vysoce agresivní, impulzivní jedinec, který neprožívá pocity viny za trestné činy, které spáchal a není schopen navázat dlouhodobé, kvalitní vztahy s ostatními lidmi. Jejich motivace páchat trestné činy pramení z nedostatečné vazby k lidem nebo pravidel, zatímco „zločinec profesí“ je motivován ekonomickým ziskem.

V praxi je problematické rozlišit rozdíl mezi odsouzeným jedincem s disociální poruchou osobnosti a „zločincem profesí“, protože těžko prokážeme skutečnost, že odsouzený nikdy netrpěl pocity viny a nenavázal hlubší vztah. Velmi obtížně můžeme dokázat, že nebyl motivován materiálním ziskem. Problém spočívá ve skutečnosti, že vnitřní city a myšlenky můžeme odvodit pouze z chování.

6. Mentálně postižený (The Mentally Handicapped Offender): mentálně postižení jedinci mají vzhledem ke svému duševnímu vývoji sníženou orientaci v sociálních vztazích. Jejich delikventní chování může vyplývat ze skutečnosti, že neumějí získat to, co chtějí bez toho aniž by porušili zákon. Objevují se názory, že duševně handicapovaní odsouzení nejsou svou povahou primárně delikventi, ale pouze neumějí žít ve společnosti. Měli by být umístěni ve speciálním oddělení, kde by se učili základním dovednostem, které jsou nutné pro život.

7. Odsouzení trpící AIDS (The offender with AIDS): nápravné zařízení má zákonnou povinnost poskytnout lékařskou péči pod jejich dohledem. Vzhledem k tomu, že jedinci nakažení AIDS zažívají velkou psychickou zátěž a tělesné bolesti, vyžadují konzultace a podporu rodiny.

8. Odsouzení v pokročilém věku (The Elderly Offender): vězeňská populace může být rozdělena do třech hlavních skupin. Většina odsouzených v pokročilém věku byli mladí, když nastoupili do výkonu trestu, který byl vzhledem k závažné povaze trestného činu dlouhodobý (např. vražda nebo brutální sexuální útok). Někteří odsouzení však nastoupili do výkonu trestu poprvé až v pozdním věku, v těchto případech se jedná hlavně o pachatele trestných činů typu finančního podvodu, zpronevěry nebo sexuální obtěžování. Třetí skupinu tvoří ti, kteří již byli v minulosti několikrát odsouzeni za různé trestné činy.

Odsouzení v pokročilém věku se mění v rámci své kriminální historie, ale také se významně liší od mladých spoluvězňů. Největší rozdíl je pochopitelně v míře zdraví mladších a starších odsouzených, kterým činí fyzická námaha velké problémy a potřebují zvýšenou lékařskou péči, která je v jejich věku zcela běžná. Mají jiné zájmy než odsouzení nižšího věku. Zatímco mladší odsouzení preferují fyzické sporty a soutěživé hry, starší odsouzení, stejně tak jako jejich vrstevníci nevězeňské populace dávají přednost samotě. Navzdory skutečnosti, že mnoho odsouzených, kteří jsou nyní v pokročilém věku, spáchali celkem vážný zločin, studie ukazují, že s postupujícím věkem klesá pravděpodobnost, že odsouzený poruší vězeňský řád. Tito jedinci jsou v pokročilém věku více stabilní a spolehliví než jejich mladší kolegové a často zaujímají pozici těch, kterým je možno se svěřit. Mnoho odborníků pracujících v nápravných zařízeních má za to, že odsouzení ve velmi pokročilém věku by měli být propuštěni, aby jejich cely mohly být přiděleny těm, kteří mohou skutečně spáchat trestný čin.

9. Odsouzení s dlouhodobým pobytem ve vězení (The Long Term Offender): jsou to ti jedinci, ze kterých se stanou odsouzení v pokročilém věku, tak jak je uvedeno výše.

Nejdůležitějšími principy zacházení jsou 1) maximalizování příležitostí, aby se dokázali rozhodovat v zátěžových životních situacích; 2) vytvoření příležitosti k smysluplnému bytí; 3) pomoci odsouzeným udržovat kontakt s okolním světem. Pakan (2003) uvádí, že u většiny odsouzených, kteří si odpykávají dlouhodobý trest byly zjištěny poruchy socializace a výsledky jejich sebeobrazu se negativně projevují v nízké sebedůvěře, sebehodnocení, odpovědnosti a sebekritičnosti. Úroveň sebeobrazu odsouzeného se promítá do osobního prožívání pocitu neviny a do neschopnosti uvědomit si následky činu, který byl spáchán. Dlouhodobě odsouzení netvoří homogenní skupinu, vyskytují se zde jak jedinci se závažnými poruchami osobnosti, tak situační pachatelé.

Pakan dále uvádí, že u dlouhodobě odsouzených (ve věkovém rozmezí 15 až 25 let) byl zjištěn v 69, 2 % opakovaný pobyt ve výkonu trestu. Pro většinu z nich je typická jejich osobní přecitlivělost spojená s egoismem ke svému okolí. Při zkoumání jejich představ a plánů, bylo zjištěno, že pouze 28% z nich pohlíželo na budoucnost optimisticky; 56% odsouzených si uvědomovalo problémy, které je po propuštění čekají a 22 % odsouzených nemělo žádné představy o budoucnosti.

3. 2. 2. Typologie odsouzeného vycházející z MMPI-2

Typologie odsouzených podle Megargee-Bohn

Po rozsáhlém výzkumu v roce 1967 navrhli Megargee a Bohn typologii a klasifikační systém odsouzených v USA. Diagnostický nástroj zahrnoval 10 kategorií vytvořených podle MMPI, jenž byly založeny na faktorové analýze klinických stupnic. Za velkou výhodou MMPI byla považována vysoká reliabilita a validita, kvantifikovatelná databáze, její snadná administrace a skórování, ale také schopnost reflektovat dynamiku osobnosti, postojů a chování. Tato typologie byla revidována pro MMPI-2, rozšířena a rozdělena zvláště pro muže, ženy a mladistvé. Tento klasifikační systém byl testován ve věznicích různých typů v USA a na psychiatrických odděleních pro odsouzené (podle Megargee, 1984). Tuto typologii tvoří kategorie Able, Baker, Charlie, Delta, Easy, Foxtrot, George, How, Item a Jupiter. U odsouzených náležících do kategorie Item a Easy se vyskytuje daleko méně patologie a problémů než ve skupinách Foxtrot, Jupiter, Charlie a How. Výhodou typologie Megargee-Bohn je relativně snadná klasifikovatelnost a využití klinických škálových dat MMPI-2. Tato

typologie také zahrnuje demografické, kriminální, klinické a osobnostní charakteristiky odsouzených. U každé kategorie je podrobný popis informací o zacházení, potřebách, umístění, rizikovosti, pravděpodobnosti recidivy či rehospitalizace a také popis potencionálních problémů, kterým by personál mohl čelit (podle Zagera 1988).

Typologie odsouzených podle Jesnesse (Jesness Inventory Classification System),

Jesnessův klasifikační systém je jednoduchá, objektivní metoda, která slouží ke klasifikaci delikventů. Dotazník obsahuje 155 položek, které měří vlastnosti a postoje, přičemž zahrnuje validizační a psychologické škály a škály DSM-IV.

Psychologické škály:

1. Social maladjustment (sociální nepřizpůsobivost)

Vysoký skóre na škále maladjustace je spojováno s negativním sebepojetím a přecitlivělostí na kritiku. Tito jedinci se často cítí nepochopení, nešťastní a někdy se chovají hostilně. Jsou nedůvěřiví k autoritám, ze svých problémů viní okolí a chovají se antisociálně.

2. Value orientation (hodnotová orientace)

Jedinci, kteří vysoce skórují na škále hodnotová orientace považují za důležitou „sílu a tvrdost“. Mají tendence svádět své selhání na to, že nemají štěstí, vyhledávají vzrušení a inklinují ke gangu. Často pochází z nízkých socioekonomických vrstev, mají sklony k projevování tenze a anxiety do konkrétních vnějších symptomů.

3. Immaturity (nezralost)

Tato škála měří tendenci zobrazování postojů a vnímání sama sebe a ostatních. Týká se však subjektivní, ne fyzické nezralosti.

4. Autism (autismus)

Myšlení osob, které vysoce skórují na této škále je nadměrně regulováno osobními potřebami a zaměřeno na svou osobu.

5. Alienation (odcizení)

Tato škála ukazuje na míru nedůvěry a odcizení v mezilidských vztazích, především těch, v kterých hraje důležitou roli autorita.

6. Manifest aggression (zjevná agrese)

Měří, zda si jedinec uvědomuje tendenci agresivně a impulzivně reagovat.

7. Withdrawal-depression (odtažitost-deprese)

Tato škála měří tendenci izolovat se od ostatních a do jaké míry si jedinec uvědomuje nespokojenost sama se sebou a okolím.

8. Social anxiety (sociální anxieta)

Tato škála poukazuje na vnímání emocionální nepohody v mezilidských vztazích.

9. Repression (represe)

Tato škála reflektuje vytěsnění některých emocí nebo postojů z vědomí (např. hostilita).

10. Denial (popření)

Škála je zaměřena na odpor jedince akceptovat nebo uznat nepříjemné aspekty reality, které jsou spjaté s každodenním životem.

11. Index asociality

Tato škála poukazuje na všeobecnou predispozici řešit problémy sociálního přizpůsobení cestami, které opomíjí společenská pravidla a zvyky a je nejlepším měřítkem delikvence a prognózy do budoucna.

Škály DSM-IV: na základě těchto škál sice nemůže být stanovena diagnóza, ale můžeme získat velmi cenné informace k hodnocení jedince.

1. Conduct disorder (porucha chování)

U jedinců s klinickou diagnózou poruchy chování se opakovaně objevuje agrese vůči lidem a zvířatům, ničení majetku, lhaní či krádeže a vážné porušování zákonů (podle Jesnesse, 2003).

2. Oppositional defiant disorder (opoziční porucha chování)

Tito jedinci se chovají negativisticky, hostilně a vzdorovitě.

Na základě výsledků jsou delikventi rozděleni do následujících devíti subtypů:

1. **nesocializovaný agresivní (Aa):** jedinec náležící do této kategorie se chová negativně k autoritám i ke své rodině. Vyznačuje se agresivními, nekonformními a antisociálními postoji.
2. **nesocializovaný pasivní (AP):** tento typ delikventa neuznává autority a nemá dobré rodinné vztahy. Negativně vnímá sám sebe, je nekonformní, izolovaný a má špatné verbální schopnosti.
3. **konformista (CFM):** jedinci zařazení do této kategorie mají pozitivní přístup k autoritám i k rodině. Jsou konformní, nezávislí, ale sami k sobě nekritičtí.

4. **kulturní konformista (CFC)**: neuznává autority, má špatné rodinné vztahy, chybí mu motivace, je nedůvěřivý a vůči společnosti se chová nepřátelsky.
5. **manipulátor (MP)**: typické vlastnosti jedince, který patří do této kategorie jsou manipulativnost, dotěrnost a pozitivní sebepojetí.
6. **teatrálně - neurotický typ (NA)**: tento typ delikventa neuznává autority, jeho život je zpravidla provázen neustálými konflikty v rodině. Často zaujímá obranný postoj a chová se cynicky.
7. **úzkostně neurotický typ (NX)**: je konformní a pozitivně přistupuje k autoritám, zároveň je však úzkostný a nejistý.
8. **situační typ (SE)**: vyznačuje se prosociálním přístupem, pozitivním sebepojetím a dobrými interpersonálními vztahy.
9. **přízpusobivý typ (CI)**: má dostatek motivace, je schopen prosociálního chování a udržuje dobré mezilidské vztahy.

Zahraniční studie shledávají tento nástroj jako vysoce validní. (Listwan a kol, 2004)

Typologie odsouzených podle Sorensen-Johnson

Erik Sorensen a Erik Johnson (1996) využili pro vytvoření kategorií mladistvých delikventů MMPI a Jesnessův inventář. Tito jedinci byli do jednotlivých skupin zařazeni na základě osobnostních charakteristik, přičemž byla využita metoda trsové analýzy. Výzkumu se zúčastnilo 191 mladistvých delikventů ve věku 12 až 19 let. Všichni delikventi byli odsouzeni za jeden či více násilných trestných činů. Bylo vytvořeno pět subtypů: 1. odcizený / nesocializovaný typ; 2. nejistý / úzkostný typ; 3. typ jedince, který vychází s vrstevníky, ale ne s dospělými; 4. jedinec, u kterého nejsou žádné zjevné emocionální obtíže; 5. s různými obtížemi.

Autoři zaznamenali rozdíly vzhledem k explozivitě, sebevražednosti, aktivitách v gangu, zneužívání drog a sexuálního zneužívání (podle Sorensen a Johnsona, 1996).

Typologie mladistvých sexuálních delikventů podle Worlinga

Další typologií, která vychází z MMPI, je Worlingova typologie mladistvých sexuálních delikventů. Worling (2001) na základě trsové analýzy rozdělil adolescentní sexuální

delikventy do čtyř skupin: **1. antisociální / impulzivní; 2. neobvyklý / izolovaný; 3. nadměrně se kontrolující / rezervovaný, 4. sebejistý / agresivní.**

Studie zjistila významné rozdíly mezi skupinami týkající se týrání v minulosti, rodinného stavu, bydliště a obvinění z trestného sexuálního činu. Zařazení delikventů do jednotlivých skupin nesouviselo s věkem a pohlavím oběti či historií sexuálních trestných činů odsouzeného. U delikventů ze skupiny antisociální / impulzivní a neobvyklý / izolovaný je vysoká pravděpodobnost recidivy. Worlingova typologie se velmi podobá Smithově, kterou spolu s Monasterským a Deisherem navrhli v roce 1987 a rovněž vychází z MMPI. Typologie stanoví prognózu rizikovosti a potřeby mladistvých delikventů při zacházení ve výkonu trestu.

Typologie mladistvých sexuálních delikventů podle Sloana

Sloan (2001) se zabýval porovnáním výchovných intervencí u amerických mladistvých sexuálních delikventů. Navrhl typologii a způsob zacházení, které bylo prováděno vězeňskou službou jak ve výkonu trestu, tak u podmíněčně propuštěných. **Psychoedukační intervence** měla delikventy seznámit se znalostí zákonů a důsledky při jejich porušení. Klasifikace byla vytvořena tak, aby rozdělila mladistvé do 4 skupin. Model rozdělil odsouzené podle dvou dimenzí: **znalosti a dovednosti = „I know“; morálka a hodnoty = „I care“**. Tyto dvě dimenze vytvoří 4 kategorie:

1. Tito delikventi mají sociální znalosti a dovednosti, chtějí jednat v souladu se zákonem a očekáváním společnosti. U těchto mladistvých je malá pravděpodobnost opětovného násilného chování.
2. Tito mladiství delikventi pochází ze subkultur, které jsou odlišné od většiny průměrné americké populace. Vyrůstali v nedůstojných podmínkách a byli izolováni od obecně přijímaných norem. Neznají prosociální chování, avšak mají zájem být pozitivní součástí společnosti. Vyžadují však rozsáhlou vzdělávací intervenci, které když se jim dostane, tak nemusí recidivovat.
3. Mladiství zařazení do této kategorie jsou nejnebezpečnější skupinou. Vědí, které chování je vhodné v jaké situaci, znají zákony a očekávání společnosti, avšak nejednají v jejich souladu. Úmyslně porušují zákon a jsou si vědomi důsledků svého chování. Tito delikventi vyžadují

intenzivní zacházení zaměřené na získání sociálních dovedností, ale pravděpodobnost jejich úspěšné resocializace je malá.

4. Tito jedinci vyžadují citlivý přístup, protože jsou opatrní a nedůvěřiví ve vztahu k personálu. Tato skupina deliktů není zařazena ani do jedné z výše uvedených kategorií, ale mělo by tak být učiněno v průběhu tří měsíců.

3. 2. 3. Typologie odsouzeného založené na hodnocení rizik odsouzeného

Termín „rizikovost odsouzeného“ je dán pravděpodobností závažného špatného chování ve věznici, pokusem o útěk, recidivou a stupněm hrozby odsouzeného pro veřejnost. Cílem odhadu rizik odsouzeného je snížit množství konfliktů. K tomuto účelu se využívá studie vlastností odsouzených, jenž se dopustili konfliktního jednání, která se porovnává s bezproblémovými odsouzenými. Odhad rizik odsouzeného zahrnuje kromě vnější diferenciaci (tedy do jakého typu vězeňského zařízení je odsouzený zařazen) i vnitřní diferenciaci, která na základě potřeb stanoví, kde bude odsouzený umístěn, program resocializace a pracovní plán. Vnitřní diferenciaci má zajistit, aby na odsouzené, kteří jsou v potencionálním nebezpečí, bylo dostatečně dohlíženo. Pokud je vnitřní diferenciaci dobře zpracována, umožňuje návrat k méně restriktivnímu nápravnému prostředí.

Dříve se věznice spoléhaly na rozsudek soudu, který zhodnotil možnost podmíněčného propuštění, umístění odsouzeného do konkrétního oddělení, ochrannou vazbu apod. Vzhledem k odhadu rizik odsouzeného je však tato metoda málo účinná. Nespokojenost s tímto postupem vedla k vytvoření vlastních klasifikačních nástrojů ve věznicích. Longitudiální studie delikventů a odsouzených identifikovala vlastnosti spojené se špatným chováním, útky a recidivou. Tyto rizikové faktory byly převedeny do skórovacího systému, které určí rizikovou kategorii odsouzeného. Validita a reliabilita tohoto hodnocení je signifikantně vyšší než hodnocení stanovené soudem a navíc stanovení odhadu rizika nevyžaduje náročné odborné školení.

Nikdy však s naprostou přesností nemůžeme zodpovědět, jak se bude jedinec chovat, když se dostane do problematické situace. Významným incidentům, útekům, sebevraždám a útokům na vězeňský personál se předchází velmi obtížně (podle Austina, 2004).

Typologie vysocerizikových odsouzených a odsouzených vyžadující speciální zacházení

Mezi odsouzené, kteří potřebují zvláštní zacházení patří vysoce agresivní odsouzení, sexuální predátoři, mladiství, členové gangu, odsouzení s duševní poruchou a fyzicky nemocní. Někteří jedinci jsou zařazeni do nápravného zařízení typu „maximum“ nebo „close custody“, důvodem jejich klasifikace bylo porušení vězeňského řádu či předpoklad, že by se tak mohli chovat v budoucnu. Tato populace odsouzených by měla být nahlížena jako vysoce riziková, přičemž může být potřeba zvláštního umístění, speciálního programu, monitoringu a pozorování. Toto preventivní opatření může negovat pozdější intervenci, která by měla restriktivnější důsledky než prevence.

National Institute of Corrections uvádí tabulku, která ukazuje kategorie stanovené u vysocerizikových odsouzených. Tito jedinci museli být separováni od ostatních a umístěni ve speciálně zabezpečené cele a potřebují zvláštní zacházení. Zařazení odsouzeného do jedné kategorie neznamená, že nemůže být zároveň zařazen do jiné kategorie.

Klasifikování odsouzeného je sice subjektivní záležitost stanovená členy personálu, ten je však dostatečně kvalifikován a může užívat objektivní data. Obecně lze říci, že většina odsouzených se nechová nebezpečně, pouze 10-15 % odsouzených spadá do níže uvedených speciálních kategorií, dalších 10-15% patří do „maximum“ nebo „close custody“. Nejzávažnější formy špatného chování jako je např. útěk, zabití, napadení personálu či ostatních odsouzených, se vyskytují ojediněle (podle Austina, 2004).

Kategorie a hodnotící metoda	Umístění
Skupina ohrožující bezpečí , subjektivní odhad odsouzeného je založen na přinejmenším třech zdrojích objektivních dat	vysoký stupeň (high custody)
Pravděpodobná oběť , subjektivní odhad odsouzeného je založen na přinejmenším třech zdrojích objektivních dat	ochranná vazba nebo vyhrazené zařízení
Odsouzený s duševní poruchou , standardizované psychometrické testy; diagnóza, kterou určí příslušný zdravotnický pracovník	oddělení pro odsouzené s duševními poruchami či jiný typ segregace

Odsouzený s chronickými potížemi chování – riziko útoku Objektivní externí klasifikace	vysoký stupeň (high custody), administrativní segregace nebo specializované oddělení pro odsouzené s duševními poruchami
Odsouzený s chronickými potížemi chování – nehrozí riziko útoku Objektivní externí klasifikace	vysoký stupeň (high custody), administrativní segregace nebo specializované oddělení pro odsouzené s duševními poruchami
Predátor bez sexuálních motivů, subjektivní hodnocení založeno přinejmenším na třech zdrojích nezávislých objektivních dat, které jsou použity podle přesně stanovených kritérií	vysoký stupeň (high custody), administrativní segregace nebo specializované oddělení pro odsouzené s duševními poruchami
Predátor se sexuálními motivy Subjektivní hodnocení založeno přinejmenším na třech zdrojích nezávislých objektivních dat, které jsou použity podle přesně stanovených kritérií	vysoký stupeň (high custody), administrativní segregace nebo specializované oddělení pro odsouzené s duševními poruchami
Mentálně retardování odsouzení, všechny typy věznic nebo standardizované psychometrické testy a klinický posudek stanovený kompetentním zdravotnickým personálem	všechny typy věznic nebo specializované oddělení pro odsouzené s duševními poruchami

Tab. č. 1. Typologie vysocerizikových odsouzených a odsouzených vyžadující speciální zacházení (podle Austina, 2004)

OASys – the Offender Assessment System

OASys je systém klasifikace odsouzených, který vyvinul National Probation Service a Prison Service. Je to standardizovaný proces hodnocení odsouzených, který významně přispěl

ke zlepšení kvality hodnocení pravděpodobnosti recidivy, kriminogéních faktorů a rizika ublížení.

OASys byl vyvinut jako soubor formulářů, které jsou rozděleny do několika sekcí. Na základě rozhovoru a prostudovaných anamnéz odsouzeného se zatrhne položka „ano“ či „ne“ nebo se zapíše odpověď vlastními slovy (to se například může vázat ke kriminální historii odsouzeného, k zneužívání drog, postojům apod.).

OASys byl navržen k prognóze recidivy

- identifikuje a klasifikuje odsouzené, jejich osobnostní charakteristiky, deficity myšlení, sociální situaci a potřeby odsouzených
- vyhodnocuje riziko napadení ze strany odsouzeného, tak i sebepoškození
- napomáhá v otázce zvládání rizika ublížení
- zajišťuje supervizi a navrhuje plán výkonu trestu
- indikuje potřeby pro další odborná ustanovení
- sleduje, jak se odsouzení mění během supervize či celého rozsudku

OASys je určen pro odsouzené ve výkonu trestu; dospělým odsouzeným, kteří vykonávají veřejné práce; obviněným s probací a těm, kteří jsou propuštěni na kauci; dospělým obviněným, kteří jsou déle než šest měsíců ve vazbě; mladým delikventům, kteří jsou déle než jeden měsíc ve vazbě; těm, kteří mají propustku z vězení.

OASys zkoumá prediktory recidivy:

- kriminální minulost odsouzeného a aktuální přečiny,
- sociální a ekonomické faktory: bydlení, výchova, vzdělání, práceschopnost, hospodaření s penězi, příjem, životní styl, vztahy, drogy, alkohol a závislost
- osobnostní charakteristiky: myšlení a chování, postoj k trestným činům a supervizi, emocionální faktory jako je anxieta nebo deprese (podle National Probation Services for England and Wales, 2003).

V současné době připravuje Vězeňská služba České republiky společně s dalšími zahraničními i českými odborníky **nástroj k hodnocení rizik pachatelů trestné činnosti SARPO**. Projekt vychází právě z britského OASys a některých prvků systému uplatňovaného ve federálních institucích Kanady. Základní představou bylo vyvinout nástroj, který by byl

kombinací bodového ohodnocení pachatele a subjektivního odborného posouzení, který by však byl aplikovatelný v našem prostředí.

Nástroj zaznamenává **statické faktory** (osobní data a údaje o trestní minulosti). Následuje **analýza**, která se zabývá hodnocením **rizika újmy**, jenž je zaměřené na potenciální oběť a vážnou újmu. Třetí komponentou nástroje jsou **dynamické faktory**, které se týkají bydlení, zaměstnání, rodiny, financí, závislosti a postojů. Tyto faktory lze měnit, proto je u každého z nich popis situace, který se vztahuje ke stavu před nástupem a ke stavu po propuštění. Dále jsou zde specifikována rizika, souvislost faktorů s trestnou činností a míra motivace pachatele k řešení problémů. **Sebehodnotící dotazník** slouží k mapování postojů pachatele a k náhledu na jeho životní situaci. Individuální plán a návrhy opatření následně reagují na zjištěná rizika a potřeby pachatele (podle Vězeňské služby ČR, 2007).

Tři nejužívanější typologie v severoamerických státech

Hardyman a kol. (2002) uvádí tři stěžejní interní klasifikační systémy, které jsou využívány v některých severoamerických státech:

1. Adult Internal Management system (AIMS) vytvořil Herbert Quay před dvaceti lety, patří k nejznámějším vnitřním klasifikačním systémům, je aplikován např. v Ohio, Jižní Dakotě či Missouri. Jeho snahou je redukovat „**predátorské chování**“ ve věznicích tím, že agresori budou odděleni od odsouzených, kteří by se mohli stát terčem jejich útoku. AIMS se pokusil identifikovat a oddělit odsouzené **podle osobnostní typologie**. Zařazení do jednotlivých kategorií vychází z:

a) *Life History Checklist*, což je dotazník zahrnující 27 položek, které hodnotí osobnostní charakteristiky odsouzeného, jenž se vážou ke schopnosti soužití s ostatními odsouzenými. Dotazník se soustředí na přizpůsobení a stabilitu ve společnosti.

b) *Correctional adjustment checklist* je dotazník zahrnující 41 položek, které jsou navrženy tak, aby profileovaly chování odsouzených. Zjišťuje předchozí záznamy špatného chování, schopnost dodržovat pokyny či úroveň agrese k ostatním odsouzeným. Na základě těchto skutečností jsou odsouzení rozděleni do pěti kategorií, které byly původně pojmenovány agresivní-psychopatický, manipulativní, situační, inadekvátní-závislý a neurotický-uzkostný.

Současná klasifikace používá označení Alpha I, Alpha II, Kappa, Sigma I, and Sigma II.

Do kategorie **Alpha I, Alpha II** patří odsouzení, kteří představují největší riziko pro ostatní spoluvězně. Odsouzení typu Alpha I se budou otevřeně chovat agresivně, zatímco odsouzení typu Alpha II budou spíše manipulativní.

Do kategorie **Sigma I a II** patří odsouzení, kteří nepředstavují riziko útoku, ale často působí problémy, neuposlechnou nařízení a nedodržují vězeňský řád.

Kategorie odsouzených **Kappa** bude pravděpodobně nejméně problémová.

Odsouzení kategorie Alpha I a Alpha II jsou charakterizováni jako dravci, zatímco u odsouzených kategorie Sigma I a Sigma II hrozí vysoké riziko toho, že se stanou jejich obětí. Odsouzení kategorie Kappa nejsou ani „dravci“ ani „kořist“. Tento model vnitřní klasifikace je určen k rozmisťování odsouzených do jednotlivých cel.

2. Prisoner Management Classification System (PMC) byla vyvinuta Gary Arlingem a Kenem Lernerem z Wisconsin Division of Correction. Tato vnitřní klasifikace byla původně navržena pro probaci a podmíněčné propuštění. PMC vyžaduje polostrukturovaný rozhovor, který napomáhá (podobně jako předchozí klasifikace) identifikovat odsouzené na potencionální „dravce“ a potencionální „kořist“ a ty jedince, kteří vyžadují speciální programy a dozor. Ke klasifikaci každého odsouzeného se využívá rozhovor a hodnocení objektivních sociálních faktorů a zázemí.

Jakmile jsou odsouzení klasifikováni, jsou vězeňským pracovníkům poskytnuty podrobné pokyny způsobu zacházení. Úvodní PMC rozhovor je veden speciálně vyškoleným zaměstnancem a trvá přibližně 45 minut. Protokol, do kterého je rozhovor zaznamenáván zahrnuje 45 subjektivních položek, které se týkají trestného činu; předešlých trestných činů (včetně těch, které popř. pachatel spáchal jako mladistvý); rodinných vztahů; vztahů s vězeňskými pracovníky, odsouzenými a vrstevníky; současných obtíží (psychologických, sexuálních apod.) a plánů odsouzeného po propuštění. K těmto subjektivním položkám je přidáno 11 objektivních škál, které hodnotí sociální status odsouzeného a jeho kriminální historii a 8 behaviorálních škál, které hodnotí chování odsouzeného během rozhovoru.

Odsouzení jsou zařazeni do jedné ze čtyř kategorií: Limited Setting (LS), Casework Control (CC), Selective Intervention (SI) a Environmental Structure (ES).

Do kategorie **Limited Setting (LS) a Casework Control (CC)**: jsou zařazeni odsouzení, od kterých se očekává, že budou více agresivní a budou se hůře ovládat, zatímco odsouzení

spadající do skupiny **Selective Intervention (SI)** a **Environmental Structure (ES)** budou vyžadovat minimální dohled a měli by být odděleni od odsouzených skupiny LS a CC. Pokud by to však bylo nezbytně nutné, odsouzení skupiny SI mohou být ubytováni společně s odsouzenými skupiny LS a CC. Výzkumy ukazují, že tato klasifikace je velmi účinná, vyžaduje však velké nároky při zaškolení vězeňského personálu.

3. Behaviorální systém je typ klasifikace, který narozdíl od obou předchozích nevychází z osobnostních charakteristik odsouzeného, ale z jeho **chování během výkonu trestu** (záznam kázeňských přestupků a pracovního výkonu). Jeho velkou výhodou je vysoká strukturovanost a přehlednost. Odsouzení jsou skórováni podle úrovně agresivity, která je determinována krutostí a četností delikventních aktivit. Některé položky, které jsou obvykle součástí externí klasifikace, jako např. druh trestného činu či věk, jsou zde také zahrnuty. Podle povahy kázeňských přestupků a počtu dní strávených na samotce je odhadnuta míra pravděpodobnosti následného útoku.

Adult Internal Classification System

Jižní Dakota pracuje na novém osobnostním modelu klasifikace odsouzených s názvem Interní klasifikační systém pro dospělé (**Adult Internal Classification System - AICS**). Dakota doposud využívala klasifikační systém **Adult Internal Management system**, což je osobnostní model klasifikace, který však nebere v úvahu změny v osobnostním profilu odsouzeného. AICS počítá se změnami v osobnosti v průběhu času. AICS je navrženo tak, aby identifikovalo a oddělilo odsouzené podle osobnostních typů. Cílem je oddělit „predátory“ od „kořisti“, oddělit útočníka od oběti. AICS je klasifikační metoda, která navrhne umístění odsouzených podle podobných zájmů a vzorců chování. Účelem je poskytnout bezpečnější a příjemnější prostředí. Klasifikační proces začíná rozdělením do jednotlivých stupňů dozoru (zmíněný maximální, vysoký, střední a mírný), které determinují umístění do příslušného zařízení. Na základě toho se určí další umístění odsouzeného, přičemž každý je přiřazen do jednoho ze tří typů skupin: 1. agresivní, 2. ani příliš agresivní ani závislý, 3. závislý nebo potencionální oběť. Odsouzený typu 1. nemůže být umístěn s typem 3, ale může být s typem 2. Další faktory, které determinují umístění odsouzených jsou členství v gangu, rozsudek soudu, dřívější problémy odsouzeného se spolubydlícími atd.

Charakteristické rysy jednotlivých skupin jsou:

Typ 1 (agresivní): odsouzený má v záznamu agresivní nebo hostilní chování, je nepřátelský k autoritám a často se pokouší manipulovat nebo řídit ostatní. Nelíbí se jim předpisy a nařízení a to, že jsou kontrolováni. Často se snaží vytvořit vzrušení, aby se pobavili. Personál je vnímá jako nedůvěryhodné a nespolehlivé. Někteří odsouzení se nemusí ve svých konfrontacích projevovat otevřeně, ale pomocí intrik.

Typ 2 (ani příliš agresivní ani závislý): odsouzení nejsou ani nadměrně agresivní ani závislí, přestože zkušenosti s pobytem ve vězení mohou být demoralizující. Většina z nich nemá mnoho záznamů nebo nejsou považováni za „rozené zločince“ (criminals). V záznamu mají pouze několik kázeňských přestupků, které však nejsou spojeny s útoky, vydíráním nebo vyhrožováním. Obvykle se vyhýbají problémovým situacím.

Typ 3 (závislý nebo potencionální oběť): odsouzení spadající do této kategorie jsou pasivní, uzavření, neteční, nešťastní, úzkostní, nervózní, snadno rozrušitelní apod. Ostatním se jeví jako smutní, depresivní a tenzní. Snadno se stanou obětí odsouzených typu 1 a jsou vnímáni jako slabí, nerozhodní a submisivní. Nemají mnoho kázeňských přestupků a personál je často vidí jako náročné, věčně si stěžující a příliš oddané.

AICS užívá v klasifikaci tři různé typy diagnostických nástrojů: History checklist

Initial behavioral checklist, Reclassification Behavioral Checklist. Výzkumy ukazují, že tento klasifikační nástroj je stejně dobrý, možná lepší než AIMS (podle Hardyman, 2001).

Connecticutský klasifikační model:

Cílem connecticutského klasifikačního systému je zhodnotit bezpečnost a na základě osobnostních charakteristik odsouzeného rozhodnout, do kterého zařízení bude umístěn a jaký program mu bude navržen. Objektivní klasifikace je založena na míře nebezpečnosti odsouzeného a na jeho potřebách. Stupeň rizikovosti odsouzeného (Overall Risk Level) je determinován následujícími faktory:

- 1. Rizikem úniku (escape profile)**
- 2. Stupněm brutality nebo násilí u spáchaného trestného činu**
- 3. Historií spáchaných násilných činů**
- 4. Délkou trestu**
- 5. Mírou dluhů odsouzeného nebo neoprávněné držení cizích věcí**

6. Kázeňskou historií

7. Členstvím v nebezpečných skupinách (např. teroristické)

Celkový klasifikační profil odsouzeného určí, do kterého zařízení bude umístěn, typ supervize, ubytování, možnost přístupu do společnosti a pracovní plán. Po nezávislém hodnocení každého z těchto faktorů, je stanoven stupeň rizikovosti. Podle Vězeňské služby státu Connecticut (2005) vytvoření způsobu zacházení napomáhá vyhodnocení následujících sedmi kategorií potřeb, která se vždy dělí do několika subškál. Jednotlivé subškály jsou doplněny subkódy:

1. Fyzické zdraví odsouzeného (Medical need / M): odsouzení jsou na základě zdravotního stavu zařazeni do jedné z pěti subškál (M1-M5), ke kterým může být přidán subkód (např. nevidomý /B = Blind/, neslyšící /D = Deaf/, odsouzený na vozíčku /W = Wheelchair/ apod.).

2. Psychické zdraví odsouzeného (Mental health need / MH): psychický stav odsouzeného je zhodnocen podle behaviorálních, kognitivních a emocionálních faktorů, které potencionálně ovlivňují přizpůsobení se ve vězení. Psychický stav odsouzeného je rozdělen do pěti subškál:

MH5: kritický stav u duševní poruchy, je nařízena soustavná lékařská péče (např. akutní psychóza, hluboká deprese, sebevražedné myšlenky apod.).

MH4: porucha osobnosti vyžaduje specializované umístění a intenzivní léčbu (např. chronická schizofrenie; bipolární porucha s častými psychotickými exacerbacemi; jedinci s hraniční poruchou osobnosti s častými sebevražednými epizodami nebo sebepoškozováním, kteří díky náladové nestabilitě potřebují každodenní dohled; mentálně retardovaní jedinci, u kterých je nutná péče ve věcech denní potřeby apod.).

MH3: mírný nebo střední stupeň duševní poruchy nebo stabilizovaná duševní porucha (např. chronická schizofrenie; bipolární porucha, která nevyžaduje akutní hospitalizaci; jedinci s depresivními projevy, u kterých by se mohly objevit sebevražedné pokusy a vyžadují pravidelnou hospitalizaci; jedinci s poruchou osobnosti; hraniční pacienti, kteří vyžadují krizovou intervenci, která by předešla jejich sebepoškození či sebevražedným pokusům.).

MH2: stav duševního zdraví odsouzeného nevyžaduje aktuální léčbu nebo je zde přítomná mírná duševní porucha, která však nevyžaduje léčbu (jedinci u nichž se objevila porucha přizpůsobení, deprese, úzkost, fobie, poruchy příjmu potravy, náhlá psychotická epizoda, posttraumatický stresový syndrom, specifické vývojové poruchy apod.).

MH1: u těchto jedinců se neobjevila žádná duševní porucha a můžou být charakterizováni jakou emočně stabilní.

Tyto subškály mohou být doplněny subkódy: S (výskyt sebevražedných myšlenek nebo pokusů) a M (akutní léčba závislosti).

3. Výchovné a vzdělávací potřeby (Education need/E): jsou rozděleny stupňovitě do pěti subškál E1-E5. Škála vzdělávacích a výchovných potřeb.

4. Potřeba léčby alkoholové či drogové závislosti (Substance abuse treatment need/T): tato škála hodnotí rozsah, povahu a vzorec zneužívání alkoholu či psychoaktivních látek odsouzeného, které souvisí s jeho životním stylem. Tato kategorie se dělí do pěti subškál:

T5: jedinci, kteří spadají do této subškály mají vážné problémy se závislostí a vyžadují intenzivní dlouhodobé léčení. U této skupiny je velká pravděpodobnost relapsu.

T4: tato odsouzení mají vážné potíže, které souvisí s jejich alkoholovou či drogovou závislostí a měli by absolvovat buď komunitní nebo intenzivní ambulantní léčbu.

T3: jedinci řadící se do této kategorie mají mírné obtíže související se závislostí a vyžadují léčbu.

T2: v historii těchto odsouzených se objevilo zneužívání alkoholu a psychoaktivních látek

T1: tato odsouzení nemají žádné problémy vztahující se k závislosti.

5. Potřeba výuky pracovních či odborných dovedností (Vocational /work skill need / V): tato kategorie obsahuje pět subškál (V1-V5) a hodnotí odborné a pracovní schopnosti. Pedagog udělá rozhovor s každým odsouzeným, na základě kterého stanoví vzdělávací program.

6. Potřeba sexuologické léčby (Sex offense treatment need / S): skóre této kategorie indikuje, zda odsouzený v minulosti spáchal trestný čin sexuálního charakteru. Zaměřuje se na riziko sexuálního činu a program intervence. Pokud se u odsouzeného bude vyskytovat vícero druhů sexuálních trestných činů, měl by být skórován tím vážnějším z nich.

S5: odsouzení, kteří náležejí do této kategorie, spáchali v minulosti sexuální násilný čin. Patří sem však pouze ti, kteří způsobili oběti extrémní fyzickou újmu nebo jestliže jejich trestný čin měl rituální či sadistický charakter.

S4: do této kategorie náležejí odsouzení, kteří v minulosti spáchali nejméně dva sexuální trestné činy, které zahrnovaly fyzický, sexuální kontakt. Delikty odsouzených, kteří náležejí do této kategorie mohou, ale nemusí mít násilný charakter, ale musí reflektovat vzorec tohoto chování.

S3: tito jedinci v minulosti spáchali sexuální trestný čin, při němž došlo k fyzickému kontaktu s obětí (patří sem i nekrofilní činy). Tyto delikty mohou zahrnovat nátlak, manipulaci či vykořisťování.

S2: do této kategorie patří jedinci, kteří v minulosti spáchali sexuální trestný čin, při kterém však nedošlo k fyzickému kontaktu. Mezi takové chování patří např.: voyeurství; exhibicionismus; skatologie (obscénní telefonování); užití, prodej nebo výměna dětské pornografie či propagace prostituce nezletilých apod.). Jestliže odsouzený spáchal v minulosti mnoho bezkontaktních sexuálních trestných činů, bude zařazen do S3.

S1: tito odsouzení nemají ve své trestní historii sexuální činy. Tito jedinci mohou trpět různými parafilii, ale v minulosti nespáchali žádný sexuální trestný čin.

7. Potřeba společenské podpory (Community resource need / C), tento faktor popisuje úroveň intervence, která je potřeba u odsouzeného při propuštění z výkonu trestu a usnadnění jeho přechodu do společnosti.

C5: tato kategorie odsouzených vyžaduje maximální pomoc vzhledem k propuštění (např. před nástupem do výkonu trestu byl bezdomovcem či nemá žádnou pracovní kvalifikaci apod.)

C4: odsouzení tohoto typu vyžadují pomoc alespoň ve třech klíčových oblastech (např. bydlení, práce, finanční, sociální, rodinnou podporu či léčbu.)

C3: tito odsouzení potřebují alespoň částečnou podporu při předběžném propuštění přinejmenším ve dvou výše uvedených oblastech.

C2: tito odsouzení zpravidla mají trvalé bydliště, pracovní historii a sociální podporu.

C1: tento typ odsouzeného nepotřebuje pomoc při propuštění

3. 2. 4. Typologie odsouzeného a disociální porucha osobnosti

Recidivisté bývají v psychiatrických soudních expertizách často diagnostikováni jako disociální osobnost.

Němec (1994) uvádí, že v roce 1964 zjišťoval Gray a Hutchinson pomocí dotazníkové techniky názory na problematiku **vymezení pojmu disociální osobnosti** u téměř tisíce kanadských psychiatrů. Na základě jejich odpovědí vytvořili nejvýznamnější charakteristiky a vypracovali pořadí nejzávažnějších rysů této poruchy osobnosti. Jedinec s disociální poruchou se nedokáže učit ze zkušenosti, není schopen vytvářet smysluplné vztahy, nedostatečně kontroluje impulsy, postrádá mravní cit; jedná asociálně; trest nemění jeho chování; není schopen prožívat pocity viny a je orientován na sebe.

Dále autor uvádí, že asociální chování nemá vzhledem k diagnostice příčinu v těžké mentální retardaci, schizofrenii nebo manické epizodě. Základním rysem této poruchy je častý výskyt asociálního chování, které se objevuje již před patnáctým rokem života. Autor vytvořil inventář amnestických údajů, který měl rozlišit osoby s disociální poruchou.

- a) **osobnost v dětství:** v dětství se vyskytly výchovné problémy (snížené známky z chování, záškoláctví, útěky z domova, pobyt v dětském domově kvůli poruše chování)
- b) **osobnost ve věku mladistvém:** útěk od rodičů, život v partě.
- c) **osobnost ve věku dospělém:** časté absence v zaměstnání a fluktuace, jedinci bylo nařízeno či absolvoval protialkoholní nebo psychiatrické léčení, recidiva, jedinec nemá žádné sociální zázemí.
- d) **specifické projevy:** krádeže z momentálních pohnutek, spáchání násilných trestných činů.

Koukolík (2006) nepoužívá termín disociální porucha osobnosti, ale pojem „**psychopat**“. Toto označení se podle autora používá v úzkém slova smyslu v anglosaské terminologii pro jedince, jejichž skóre v Hareově testu přesáhne hranici 25 bodů v Evropě a 30 bodů v USA a Kanadě. „**Psychopati**“ jsou pouze **podmnožinou osobnosti s antisociálními rysy**. Ne všichni jedinci, kteří se dopustili trestného činu vraždy jsou „psychopati“, ale nemusí se u nich ani vyskytovat antisociální porucha osobnosti. Ne každý „psychopat“ se dopustí trestného činu

vraždy, ale všichni „psychopati“ ve vězeňské populaci jsou nositeli disociální poruchy osobnosti. Autor rozděluje „psychopaty“ na dva typy:

První typ: do této skupiny zařazuje jednak sériové a masové vrahy, ale také „psychopaty“ s antisociální poruchou osobnosti, které z velké části tvoří vězeňskou populaci v demokratických zemích. „Psychopati“, kteří se chovají násilně jsou pouze malou částí z celkového množství jejich počtu. Hare odhaduje, že se v běžné populaci se vyskytuje 1% „psychopatů“, přičemž na 3-4 muže připadá jedna žena.

Většinu „psychopatů“ tedy tvoří **druhý typ**, který Hare nazývá „*subklinický psychopat*“ a Koukolík jako „*ofenzivní deprivant*“. Osobnostně se velmi podobají typu předchozímu, ale vzhledem k tomu, že jsou lépe sociálně obratní a velmi dobře přizpůsobiví, tak se do vězení často nedostanou. Mohou být mocensky i majetkově velmi úspěšní (např. Adolf Hitler, Josef Stalin či římský císař Caligula)

Podrobnější analýza termínů: **disociální porucha osobnosti, antisociální porucha osobnosti a „psychopat“** je uvedena v empirické části diplomové práce.

3. 2. 4. 1. Diagnostikování a resocializace disociální poruchy osobnosti

Podle Němce (1993) je k možnostem a míře účinného ovlivnění těchto odsouzených přistupováno ze dvou hledisek. Jedna část odborníků zastává názor o neměnitelnosti pachatelů s disociální poruchou osobnosti, druhá část hovoří o možnosti určité změny. Odsouzení s výraznou disociální poruchou osobnosti by měli být zařazováni do specializovaných oddělení či ústavů. Výkon odnětí trestu svobody ve standardních podmínkách má nepříznivý vliv na jejich resocializaci. U odsouzených s méně závažnými disociálními projevy je doporučováno rozptýlení mezi ostatní populaci. Specializované oddělení či ústav umožňuje resocializační práci pro odsouzené s disociálními poruchami a současně usnadní práci s odsouzenými ve standardních podmínkách. O zřízení prvního specializovaného zařízení bylo rozhodnuto již v roce 1964, kdy byl zřízen Nápravně výchovný ústav v Plzni. Psychiatrický přístup v systému penitenciárního ovlivňování odsouzených s disociální poruchou osobnosti je nutno považovat za podpůrný a to pouze v případech dekompenzace. Pokud se psychiatrický přístup stane dominantní, vyvolává v odsouzených pocit psychické nemoci, čehož odsouzení zneužívají. Důležitým krokem ve vývoji tohoto specializovaného zařízení bylo přijetí nové

koncepce léčebně výchovného působení na odsouzené, která spočívala v otevřeném systémovém přístupu a zaměřovala se na aktivní sociální učení.

Významnou úlohu má tzv. **ochranná detence**, což Zradulová (1994) definuje jako ústavní péči, která slouží k ochraně společnosti před nebezpečnými, recidivními pachateli. Jde především o pachatele vražd s deviantní sexuální motivací, pachatele úmyslných homicidií s těžkou asociální poruchou osobnosti, mentálně retardované pachatele vražd a multirecidivní sexuální devianty orientované na děti.

Velmi komplikovaná je zejména otázka nápravy odsouzených s disociální poruchou osobnosti. Proto, aby mohla být navržena účinná resocializace odsouzených je nutné tuto poruchu osobnosti správně diagnostikovat, což je problematické, protože v našich podmínkách není dostatek účinných diagnostických nástrojů týkající se této poruchy. Z tohoto důvodu je cílem empirické části ověření využití metody „Hareův dotazník psychopatie“, který je hojně využíván v mnoha demokratických zemích jako např. v USA, Velké Británii, Švédsku, Kanadě atd.

EMPIRICKÁ ČÁST

1. Metodologie výzkumu

1. 1. Stanovení výzkumných cílů

Cílem empirické části diplomové práce je ověření použitelnosti diagnostické metody Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R): 2nd edition. Výzkum byl realizován na vzorku 36 odsouzených vinařické věznice, u nichž byl předpoklad disociální poruchy osobnosti. Abychom zjistili, zda můžeme metodu PCL-R použít v tuzemských kulturních podmínkách, bylo ji třeba porovnat s u nás již ověřenou a známou metodou, za kterou byl po konzultaci s dr. Urbanovou a dr. Netíkem, zvolen Eysenckův dotazník PEN. Vybraní odsouzení byli nejprve ohodnoceni PCL-R, po té vyplnili dotazník PEN. Získané výsledky byly převedeny na Z-skór a porovnány.

Na základě dostupné literatury a po konzultacích s dr. Biedermannovou (psycholog Generálního ředitelství Vězeňské služby) jsme došli k poznání, že skupina odsouzených s disociální poruchou osobnosti je velmi problematická vzhledem k diagnostice a hlavně následné resocializaci. Ve forenzní psychologii se využívá řada metod, které pomáhají diagnostikovat disociální poruchu osobnosti (např. MMPI-2, PEN Inventory, EPQ, DOPEN, PSSI atd.), avšak žádná z nich není výhradně zaměřená na tuto konkrétní poruchu.

The Hare Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R) je diagnostický nástroj pro hodnocení **disociální poruchy osobnosti** (autor používá termín psychopatie) či **antisociálních sklonů**. Skládá z dvacetipoložkové ratingové škály zaměřené na symptomy disociální poruchy, přičemž přítomnost nebo nepřítomnost tohoto symptomu u daného jedince hodnotí kvalifikovaný examinátor. PCL-R je dobrým prediktorem násilného chování, je určen k diagnostikování disociální poruchy osobnosti u jedinců pro klinické, právní nebo výzkumné účely.

Přestože byla tato metoda původně navržena k hodnocení obviněných a odsouzených, nedávné studie zjistily, že PCL-R může být také efektivně využita k diagnostikování sexuálních delikventů, stejně jako mladistvých odsouzených a žen. Vzhledem k tomu, že odsouzení s disociální poruchou bývají často recidivisté, kteří se mohou dopouštět sexuálních nebo dalších násilných trestných činů, PCL-R využívá jak k soudním účelům, tak jako

indikátor rizikovosti odsouzeného ve věznicích. Výsledky jsou využívány ve forenzní praxi jako faktor přispívající k rozhodování o délce a typu trestu a zacházení (podle Enotes, 2007).

1. 2. Vymezení pojmů

Pojem **psychopatie** je odvozen z řeckého „psyche“ a „pathos“ a dříve byl užíván k označení jakékoliv duševní poruchy. V americkém pojetí je pojem psychopat chápán jako jedinec, který je charakterizován nedostatkem empatie, nízkou kontrolou impulzivity a manipulativním chováním. Ačkoliv se pojem psychopat běžně užívá, nemá přesný ekvivalent v DSM IV, která definuje **antisociální poruchu osobnosti**, stejně jako ICD-10, jenž užívá termín **disociální porucha osobnosti**. **Robert Hare usiluje o zařazení termínu psychopatie jako samostatné poruchy osobnosti do DSM IV**. Na odborném poli stále probíhá diskuse na téma psychopatie versus antisociální porucha osobnosti. Podle oficiálního stanoviska Americké psychiatrické asociace uvedeného v DSM - IV, jsou **psychopatie a sociopatie** zastaralá synonyma pro **antisociální poruchu osobnosti (APD)**. Světová zdravotnická organizace (**WHO**) zastává podobný postoj, který je reprezentován v **ICD - 10**, jenž považuje psychopatii, sociopatii, antisociální osobnost, asociální osobnost a amorální osobnost jako synonyma pro něž užívá oficiální termín **disociální porucha osobnosti**. Hare a další odborníci jsou toho názoru, že psychopatie jako syndrom se liší od pojmu antisociální porucha osobnosti, tak jak jej užívá DSM IV (podle Wikipedie, 2007).

Hare (2007) upozorňuje na skutečnost, že **antisociální porucha osobnosti a psychopatie nejsou synonyma**. Většina odsouzených nejsou psychopati a mnoho jedinců, kteří dokážou obcházet zákon jimi jsou. DSM IV klade větší důraz na antisociální a delikventní **chování** než na **rysy** osobnosti jako tradiční koncepce psychopatie a PCL-R.

DSM IV (1994) uvádí následující diagnostická kritéria: přetrvávající vzorec nelítostného chování a porušování práv ostatních. Tato porucha se vyskytuje již od 15 let a je podobně jako v MKN-10, charakterizována třemi či více následujícími příznaky: neschopnost přizpůsobit se sociálním normám; opakované lhaní, nečestnost a podvádění za účelem osobního zisku; impulzivita či neschopnost plánovat do budoucna; agresivita a iritabilita, která se projevuje v opakovaném napadení osob; nezáměr o bezpečnost ostatních, ale také o svou vlastní; trvalá nezodpovědnost, neschopnost udržet si zaměstnání; nepřítomnost pocitů viny nebo výčitek

svědomí. Koukolík (2006) se s Hareem shoduje, že DSM-IV se ve výkladu pojmu antisociální osobnost soustředila na narušování sociálních norem, avšak opomenula znaky narušené osobnosti jako je **egocentrismus, emoční plochost a neschopnost empatie**. Podle Wikipedie (2007) tvůrci DSM IV zvolili tento přístup proto, aby zamezili velkému prostoru pro subjektivní hodnocení antisociální poruchy osobnosti při identifikaci takových jevů jako jsou např. pocity viny. Z tohoto důvodu se DSM IV rozhodlo držet pozorovatelného chování, neboli sociálně deviantního chování. Následkem toho, většina delikventů splňuje kritéria antisociální poruchy osobnosti (podle Hare je dokonce až o 80 - 85% odsouzených), zatímco pouze zhruba 20% z těchto odsouzených by splnilo diagnózu pro psychopatii. Hare (2007) dále tvrdí, že těchto dvacet procent odsouzených odpovídá za 50% všech nejvážnějších trestných činů, včetně sériových zrádností.

Podle autora se **ICD-10** při definování **disociální poruchy**, která je konceptuálně podobná pojetí psychopatie, zaměřuje jak na osobnostní rysy, tak na chování jedince. Kritéria podle ICD-10 zahrnují:

1. nezáměr o city ostatních, nedostatek empatie
2. trvalou, hrubou nezodpovědnost a pohrdání sociálními normami, pravidly a závazky
3. neschopnost udržovat trvalé vztahy
4. nízkou toleranci k frustraci a nízký práh pro spuštění agrese zahrnující násilí
5. neschopnost zažívat pocity viny a poučit se ze zkušenosti či trestu
6. ze svých problémů viní ostatní, dokážou své chování ospravedlnit a racionalizovat
7. trvalou podrážděnost

Tato kritéria jsou podobná, avšak ne tak přesně definována jako položky PCL-R Faktoru 1 a Faktoru 2. **Definice disociální poruchy osobnosti klade větší důraz na tradiční rysy psychopatie než antisociální porucha osobnosti.**

Za diagnostická kritéria disociální poruchy osobnosti jsou podle **MKN-10** (1992) považována splnění všeobecných kritérií pro poruchu osobnosti (F60). Dále musí být přítomny alespoň tři z následujících znaků: lhostejnost vůči citům druhých; trvalá nezodpovědnost a nerespektování sociálních norem, pravidel a závazků; neschopnost udržet trvalé vztahy, ale schopnost vztahy bez problému vytvářet; nízká tolerance k frustraci a nízký práh pro spuštění agrese; neschopnost prožívat pocity viny a poučit se z trestu nebo nepříznivé zkušenosti a tendence ke svádění viny na jiné nebo neadekvátní vysvětlování konfliktu se společností.

1. 2. 1. Hareovo pojetí psychopatie

Podle Harea (2007) se „psychopati“ nacházejí ve všech věkových skupinách, jsou mezi nimi muži i ženy a pocházejí z různých socioekonomických vrstev. Autor uvádí, že v populaci můžeme najít asi jedno procento těchto jedinců a ve vězeňské populaci 10-25 % odsouzených, kteří představují velký podíl recidivistů, sériových vrahů, násilníků, drogových dealerů a podvodníků. Ti, kteří byli odsouzeni jsou často problematičtí a rezistentní proti většině tradičních forem zacházení a programů. U těchto jedinců je vysoká pravděpodobnost recidivy. Obzvláště nebezpeční jsou jedinci, u kterých hrozí sexuální násilí.

Podle Harea (1999) se často zaměňuje termín psychopat a sociopat, což reflektuje pohled uživatele na původ a determinaci klinických syndromů či poruchy. Ačkoliv většina odborníků považuje psychopatii za poruchu osobnosti, jiní argumentují tím, že jde spíše než o poruchu o neschopnost osvojení strategie přizpůsobit se.

Klíčové symptomy psychopatie podle Harea jsou:

Emocionální/Interpersonální

- povrchnost a úlisnost
- egocentrismus a velkolepost
- neschopnost pociťovat vinu a výčitky
- neschopnost empatie
- nečestnost a manipulativnost
- citová plochost

Sociální deviace

- impulzivita
- nízká kontrola chování
- nedostatek zodpovědnosti
- časné problémy s chováním
- antisociální chování v dospělosti

Na základě hodnocení získáme **Faktor 1** (popisuje mezilidské vztahy a emocionální vlastnosti pro verbální a interakční styl) a **Faktor 2** (reflektuje kriminální chování a životní

styl). PCL-R zahrnuje také čtyři aspekty: interpersonální, emocionální, styl života a antisociální aspekt.

Vzhledem k tomu, že Hare používá pojem „psychopatie“, který není v souladu s MKN-10, v následujícím textu budu používat termín „disociální porucha osobnosti“, je však nutno brát ohled na výše zmíněné skutečnosti.

1. 3. Popis výzkumu

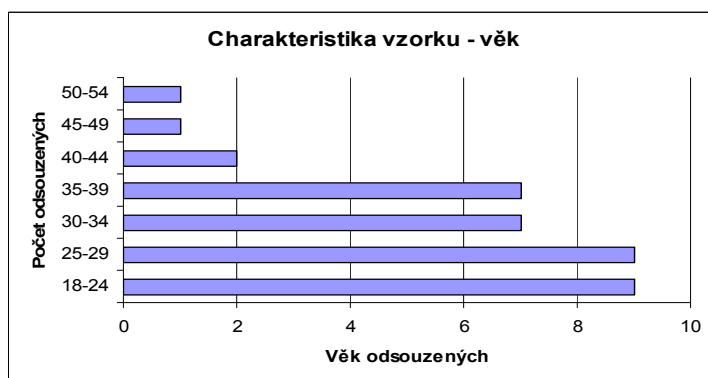
1. 3. 1. Popis souboru

Výzkum proběhl ve věznici Vinařice, která je profilována pro odsouzené s ostrahou a s dozorem, s kapacitou zhruba pro 800 odsouzených. Vinařická věznice byla vybrána vzhledem k variabilitě trestů odsouzených, navíc jsem zde měla díky PaedDr.Mgr. Miladě Řezníčkové a vedení věznice příznivé podmínky pro realizaci výzkumu.

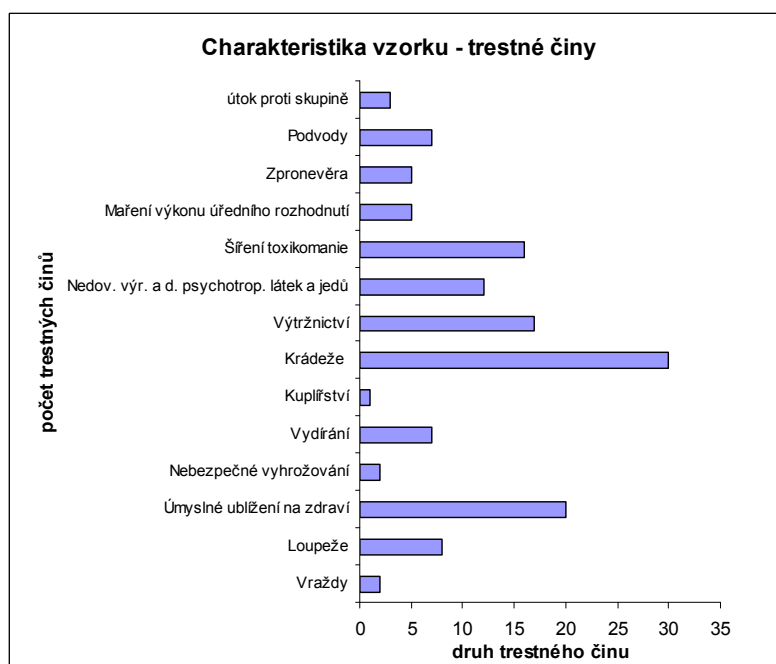
Během výzkumu byl vyšetřen soubor 36 probandů, což není sice velký vzorek, byl však zvolen vzhledem k časové náročnosti individuálních vyšetření. Nejprve jsem zjišťovala informace z komplexních zpráv, což zabralo zhruba 45 minut na jednoho odsouzeného, následoval polostrukturovaný rozhovor, který trval zhruba 90 minut a po té byl administrován dotazník PEN (cca 25 minut). Za jeden den jsem vyšetřila v průměru čtyři odsouzené, přičemž všem sezením musel být přítomen psycholog nebo pracovník vězeňské služby.

Kritérium pro zařazení do zkoumaného souboru byl předpoklad přítomnosti disociální poruchy osobnosti, přičemž odsouzené pro výzkum navrhovali čtyři vězeňští psychologové. Z dané skupiny jedinců byl náhodně vybrán soubor 40 odsouzených. Všichni byli seznámeni s průběhem testování, každý z nich musel podepsat prohlášení, že souhlasí s účastí na výzkumu, přičemž získaná data budou anonymně zpracována a použita v diplomové práci. Vyšetřeno mělo být celkem 40 osob, ale ne všechna nashromážděná data bylo možné použít. Nejčastější příčinou vyřazení osoby ze zkoumaného vzorku byly organizační záležitosti spjaté s programem odsouzených. Do výzkumu také nebyli zařazeni odsouzení, kteří sice souhlasili s účastí na polostrukturovaném rozhovoru, ale neposkytli souhlas k nahlédnutí do komplexních zpráv. Výzkum byl tedy proveden na vzorku 36 odsouzených. Průměrný věk byl 30,8 let, přičemž výzkum byl realizován pouze na mužské populaci. Pouze šest odsouzených

bylo vyučeno, dva měli maturitu a zbylých 28 odsouzených mělo pouze základní vzdělání; dva odsouzení byli prvověznění, další odsouzení byli dvakrát či vícekrát ve výkonu trestu. Většina jedinců zkoumaného vzorku byla odsouzena za majetkovou trestnou činnost, jednalo se nejčastěji o krádeže aut, podvody či zpronevěru. Druhým nejčastějším trestným činem bylo ublížení na zdraví, dále pak výtržnictví, výroba a distribuce omamných a psychotropních látek; často se jednalo o kombinaci několika různých činů. Nejzávažnějším trestným činem ze zkoumaného vzorku odsouzených byla vražda, dále pak ublížení na zdraví s následkem smrti.

Graf. č. 1.: Charakteristika vzorku odsouzených – věkové rozpětí

Graf. č. 2.: Charakteristika vzorku odsouzených – druhy trestné činnosti

1. 3. 2. Sběr dat

Ve své práci jsem chtěla ověřit použitelnost metody, která by byla užitečná při klasifikaci a resocializaci odsouzených. Zaměřila jsem se na diagnostické metody pro odsouzené s disociální poruchou osobnosti, protože tato skupina odsouzených je velmi problematická vzhledem k diagnostice a resocializaci. Z dostupných pramenů jsem zjistila, že PCL-R 2 je pro tento účel nejvíce užívanou metodou. Rozeslala jsem e-maily několika institucím zabývajících se touto problematikou a byla jsem odkázána na kanadské vydavatelství Multi-Health System. U MHS Inc. jsem si objednala PCL-R, přičemž jsem musela prokázat, že splňuji požadavky pro uživatele metody (požadavky pro uživatele PCL-R jsou nastíněny v kapitole diskuse). Vzhledem k tomu, že podle uzavřené smlouvy s MHS nesmí být publikována žádná část manuálu či jednotlivých položek testu, neuvádím v přílohách skórovací arch.

Původně měl být výzkum uskutečněn ve Vazební věznici Praha-Pankrác, která zajišťuje výkon vazby obviněných mužů a částečně výkon trestu odnětí svobody u mužů ve věznici typu s dohledem, dozorem a ostrahou. Po konzultaci s dr. Biedermannovou byla pro sběr dat zvolena věznice Vinařice, která má zhruba osm set odsouzených s různě dlouhými tresty, což skýtá větší možnost výběru jedinců s předpokladem disociální poruchy osobnosti.

Po získání povolení stáže v této věznici byly zkoumané osoby kontaktovány vězeňským psychologem PaedDr. Mgr. Miladou Řezníčkovou, která zorganizovala jejich vyšetření. Výzkum probíhal po dobu deseti dnů, přičemž odsouzení byli testováni individuálně, jedno sezení trvalo zhruba 90 minut. Všichni testovaní jedinci byli vyšetřeni jednou osobou (autorkou práce), přičemž celou dobu rozhovoru byl přítomen vězeňský psycholog.

Při sběru dat byl zachován jednotný postup. Hare (2007) doporučuje, aby měl dotazovatel před započetím rozhovoru o odsouzeném co nejvíce informací, které pak srovná s informacemi z rozhovoru. Tyto informace jsem získala z dostupných materiálů komplexních karet, které obsahují např. zprávy vězeňského psychologa a pedagoga, zprávy vězeňské služby ohledně pochval a kázeňských trestů, zprávy ohledně podmíněčného propuštění, lékařských vyšetření, záznam návštěv atd. Zjištěné skutečnosti jsem konzultovala s příslušným vězeňským psychologem, který měl konkrétního odsouzeného na starosti.

Po úvodním navázání kontaktu, zjištění informací, jako např. stupeň dosaženého vzdělání, věk či typ trestné činnosti; byl odsouzeným představen popis výzkumu, přičemž jim bylo sděleno, že v první části proběhne rozhovor, jenž bude trvat zhruba devadesát minut a v druhé

části vyplní dotazník, který zabere kolem pětadvaceti minut. Po té odsouzení podepsali souhlas s účastí na výzkumu, s tím, že informace, které poskytl budou v anonymizované podobě použity k výzkumným účelům v rámci diplomové práce.

PCL-R hodnocení se skládá z polostrukturovaného rozhovoru a zhodnocení dostupného souboru dodatečných informací. Rozhovor se týkal oblasti vzdělání; profesní historie; rodinného zázemí a partnerských vztahů; zneužívání návykových látek; antisociální a trestné aktivity jak v adolescenci, tak v dospělosti; hodnot a popisu trestného činu. Původně bylo předpokládáno, že bude rozhovor nahráván, avšak to nebylo povoleno.

Po ukončení rozhovoru bylo ponecháno probandům několik minut na případné dotazy nebo zpětnou vazbu a následovalo vyplnění dotazníku PEN. Odsouzení byli instruováni, aby zaškrtnuli do záznamového archu a příslušného sloupce odpověď „ano“ nebo „ne“ na každou otázku. Instrukce obsahovala doporučení, aby pracovali rychle a nezdržovali se u jednotlivých otázek. Dále jim bylo zdůrazněno, že neexistují „správné a špatné“ odpovědi. Přesná instrukce k dotazníku je také uvedena v záhlaví záznamového archu.

1. 3. 3. Použité metody

The Hare Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R)

Obecné informace

Pro sběr dat byla použita kanadská metoda Roberta Harea, která slouží k diagnostikování disociální poruchy osobnosti či antisociálních rysů. Překlad položek polostrukturovaného rozhovoru byl proveden dvěma nezávislými osobami a dále diskutován s odborníky. Na základě úprav byla vytvořena pracovní verze překladu polostrukturovaného rozhovoru, jejíž srozumitelnost byla ověřována na několika jedincích nedelikventní populace.

Metoda PCL-R byla vybrána, protože se jedná o moderní široce rozšířenou metodu, která se hojně používá nejen v Kanadě a severoamerických státech, ale také v mnoha evropských státech (např. ve Velké Británii či Švédsku). Cílem tohoto diagnostického nástroje je definovat čtyři aspekty: interpersonální, emocionální, aspekt antisociální rysů a životního stylu. PCL-R se vzhledem k vysoké prediktabilitě násilného chování využívá hlavně k hodnocení disociální poruchy osobnosti u delikventů a forenzních pacientů. Druhé vydání této metody je proti

prvnímu obohaceno o nové informace a způsob využití tohoto testu. Data byla zkoumána na několika specifických populacích jako např. na násilně-sexuálních delikventech, uživatelích drog a afro-amerických delikventech. Tento diagnostický nástroj rozlišuje mezi pohlavími.

Autor klade **přísné požadavky** na uživatele této metody, uživatel by měl být odborník ze sociální, lékařské či behaviorální oblasti s titulem M.A, MSW, Pd.D nebo MD. Další podmínkou je absolvování kurzů psychopatologie; statistiky a psychometrie; zkušenost s forenzní nebo jinou relevantní populací, kterou je nutno prokázat registrací, dokončením praktika v klinickém nebo soudním prostředí či působením v této oblasti atd. Při vytváření PCL-R byla získána data od **10,896** delikventních mužů i žen a psychiatrických pacientů. Metoda PCL-R se skládá z polostrukturovaného interview a hodnocení kolaterálních informací o odsouzeném, které jsou získány z dalších zdrojů (např. záznam rejstříku trestů, soudně znalecký posudek, psychologické vyšetření apod.). Na základě těchto informací dotazovatel vyhodnotí dvacet položek, které charakterizují disociální poruchu osobnosti.

Kolaterální informace

Posuzovatel nejprve zhodnotí **dodatečné informace**, což zabere zhruba 60 minut. Účelem získání kolaterálních informací je zhodnotit důvěryhodnost informací získaných během rozhovoru; které napomohou určení interakčního stylu jedince a poskytnutí základních údajů pro skórování několika položek. Typ kolaterálních informací závisí na typu zařízení, ve kterém je vyšetření prováděno. V nápravném zařízení je obvykle rozsáhlý dostupný materiál: např. zprávy vězeňské služby, záznamy v trestním rejstříku, psychologické vyšetření, soudně znalecké posudky atd. Pokud nemáme dostatek relevantních informací, neměla by být tato metoda použita.

Polostrukturovaný rozhovor

Účelem polostrukturovaného rozhovoru je srovnat konzistenci informací získaných během rozhovoru a kolaterálních informací, a následně zhodnotit jedincův interpersonální styl. Rozhovor uživateli poskytuje příležitost získat více informací a nechat jedince vysvětlit případné nesrovnalosti v jeho sděleních. Tato část zabere zhruba 90-120 minut a může být rozšířena na několik sezení, zvláště u forenzních psychiatrických pacientů.

Rozhovor by měl pokrýt oblast vzdělání; profesní historii; rodinné zázemí; manželské či partnerské vztahy; zneužívání návykových látek; antisociální a trestné aktivity jak v adolescenci, tak v dospělosti. Uživatelé by se měli pokusit vyhnout vysoké strukturovanosti rozhovoru, protože by to mohlo zastínit interakční styl jedince.

PCL-R 2 se zabývá:

- přizpůsobením se ve škole
- zneužíváním alkoholu, psychoaktivních látek a léků
- trestním jednáním
- dosavadním profesním vývojem a plány ohledně budoucího zaměstnání
- chováním ve věznici či jiné instituci
- finanční situací
- psychologickými výsledky testů
- rodinným životem
- zdravím a jeho lékařskou anamnézou
- partnerskými vztahy a sexuálním životem
- dětstvím a adolescencí
- antisociálními projevy v dospělosti atd.

Hodnocení a interpretace PCL-R:

Na základě získaných informací se vyhodnocuje dvacet položek na třibodové ordinální škále.

Položky jsou seskupeny do dvou hlavních faktorů a čtyř aspektů. **Faktor 1 (sobecký, necitlivý, bezohledný)** popisuje mezilidské vztahy a emoční vlastnosti pro verbální a interakční styl. **Faktor 2 (chronicky nestabilní a antisociální životní styl)** reflektuje kriminální chování a životní styl, který je bez cíle, impulzivní, nezodpovědný a parazitující.

Čtyři hodnocené aspekty:

- Interpersonální
- Emoční
- Životní styl
- Antisociální

Celkový hrubý skór získáme součtem všech položek; skór **Faktoru 1** součtem hodnot interpersonálního a afektivního aspektu; skór **Faktoru 2** součtem antisociálního aspektu a aspektu životního stylu. Po té zjištěné výsledky zaneseme do připravených tabulek, které jsou vytvořeny zvlášť pro odsouzené muže, ženy a psychiatrické pacienty. Hrubý skór můžeme převést na T-Skór.

Skórovací arch obsahuje 20 položek, přičemž každá z nich je ohodnocena pomocí tříbodové stupnice ordinální škály (0, 1, 2) podle toho, zda jedinec splňuje či nesplňuje konkrétní kritéria dané položky. Hodnocení většiny položek vyžaduje vlastní úsudek posuzovatele, avšak položka 17 a 20 má jednoznačná kritéria. Maximálně je možno dosáhnout 40 bodů, čím více bodů jedinec dosáhne, tím se více blíží „prototypu“ jedince s disociální poruchou osobnosti. K problematice hodnocení se ještě vracím v kapitole diskuse.

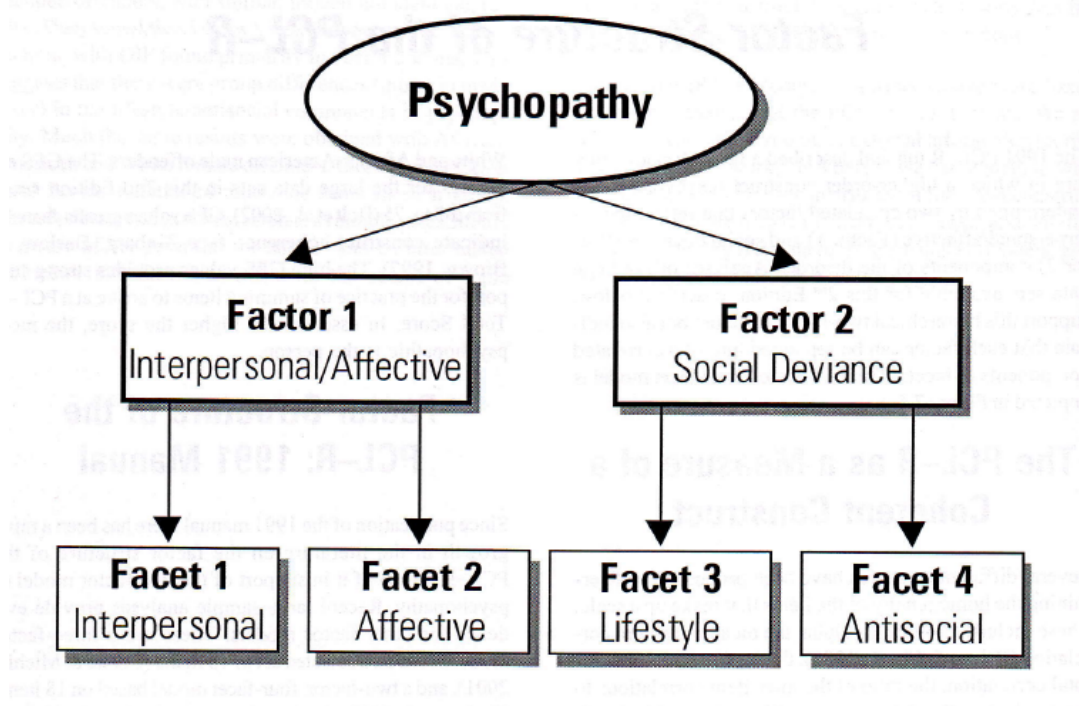

Schéma č.1.: Struktura škál PCL-R (Hare, 2007)

Eysenckův dotazník PEN

Tato metoda byla publikován v roce 1968, jedná se v podstatě o další otázky rozšířený dotazník EPI, které se vztahují k dimenzi psychoticismus - normalita. Autor **předpokládá, že antisociální chování nacházíme u jedinců, kteří se vyznačují vysokou extravertí a**

neuroticismem. Dimenzi extraverte – introverte pokládá za centrálnější než dimenzi neuroticismus – stabilita, a to i přesto, že neuroticismus je větším motivačním faktorem vzhledem k antisociálnímu chování. Extraverte je v jeho pojetí spojena spíše s impulzivitou než sociabilitou.

Další dimenzí dotazníku PEN je psychoticismus, který je podle Čepeláka (1982) shodný s některými znaky týkající se disociální poruchy osobnosti. Podle Svobody (1999) pojem psychoticismus neznamená pouze psychopatologickou orientaci škály, ale je charakterizován následujícími znaky:

- samotářský, lhostejný k lidem
- nepřizpůsobivý, problémový
- krutý, nelidský
- citově oploštělý, nesoucitný
- vyhledávající vzrušení
- nepřátelský, agresivní
- má rád neobvyklé, výstřední věci
- ignoruje nebezpečí, zbrkle odvážný
- výsměšný, impulzivní, pobuřující

Studie ukazují, že dimenze psychoticismu diferencuje mezi kriminální a nekriminální populací. Test obsahuje 80 položek, které jsou rozděleny do škál, níže uvádím příklady položek příslušných škál:

P- psychoticismus (24)

3. Působí na Vás většina lidí stejným dojmem?
5. Ubližujete rád lidem, které milujete?
13. Trápíte rád někdy zvířata?
19. Měl jste rád svou matku?
71. Snažíte se, abyste nebyl na lidi hrubý?
79. Děláte si rád šprýmy z ostatních?

E – extraverte (22)

1. Toužíte po vzrušení?
8. Než se do něčeho pustíte, promýšlíte si to napřed?

- 20. Jednáte často pod vlivem okamžiku?
- 27. Chodíte rád do společnosti?
- 36. Dovedete se zpravidla ve veselé společnosti značně uvolnit a rozveselit?
- 40. Jste většinou tichý, když jste mezi lidmi?

N – neuroticismus (22)

- 10. Stoupá a klesá Vaše nálada často od veselé k smutné?
- 14. Cítíte se někdy bídně, aniž víte proč?
- 25. Je snadno Vás zranit nebo Vám ublížit?
- 35. Pronásledují Vás často pocity viny?
- 46. Honí se Vám v hlavě myšlenky tak, že nemůžete spát?
- 76. Trápí Vás pocity méněcennosti?

K - škála kriminálního sklonu (40) - autory vedlo k tvorbě škály kriminálního sklonu to, že výsledky v jednotlivých faktorech rozlišují hůře mezi delikventní a nedelikventní populací než výsledky, kterých lze dosáhnout kombinací položek celého dotazníku na základě položkové analýzy.

Dotazník nemá škálu *lži-skóru*. Analýza výsledků ukazuje, že škála *psychoticismu* velmi dobře diferencuje mezi delikventní a nedelikventní populací, má dobrou prediktabilitu, narozdíl od škály *neuroticismu*.

Hodnocení a interpretace: vyhodnocujeme pomocí šablon, které zahrnují každou škálu zvlášť (P, E, N, K). Výsledky se porovnají se skóry, které jsou uvedeny v normalizačních tabulkách v třech pásmech pro muže. Druhy chování, které postihuje P škála je často spojováno se schizoidními a psychopatickými poruchami a poruchami chování. Je nutné si uvědomit, že jde o chování, ne o symptomy (jako např. v MMPI). P a K škála dobře diferencuje osoby delikventní od nedelikventních.

Standardizace: Vnější validita byla zjišťována s jinými osobnostními testy např. KSAT, Zungova škála, s některými faktory 16 PF. Jsou korelovány hlavně škály P, E, N. Korelační koeficienty dosahují vesměs hodnot statistické významnosti. Při testování reliability dosahují koeficienty vnitřní konzistence škál 0,63 - 0,86; koeficienty dependability při retestování po pěti týdnech: P 0,72.

2. Zpracování dat

Ke statistickému zpracování dat byl použit statistický program Excel a SPSS. Z rozložení hrubých skóre bylo zřejmé, že se nejedná o normální rozložení. S ohledem na to, že nemohlo být zaručeno normální rozložení a dále vzhledem k malému souboru probandů, byla dána přednost neparametrickým testům, konkrétně Spearmanovu korelačnímu koeficientu před Pearsonovým korelačním koeficientem, který sloužil pro ověření.

Při zpracování dat bylo postupováno následujícím způsobem. Hrubé skóre výsledků testů byly převedeny na T-skóre a transponovány do tabulky v programu Excel, kde byly dále upravovány. K vypočtení T-skóre dotazníku PEN byly použity normy pro českou populaci, jejichž autory jsou Čepelák & Netík. Je třeba brát v úvahu, že hodnoty Pearsonova korelačního koeficientu jsou invariantní pro lineární transformaci. Z toho plyne, že pokud by hodnoty průměrů a směrodatné odchylky při převodu z hrubých skóre na T-skór nebyly zcela přesné, výsledky by byly shodné, protože tento převod je lineární transformací. Totéž platí pro Spearmanův koeficient korelace, protože lineární transformace zachovává shodné pořadí.

K převodu hrubých skóre na T-skór u PCL-R byly užity normy pro odsouzené muže, tak jak je uvádí Hare (2007). Podrobnější popis vzorků, na základě kterých byly vytvořeny normy PCL-R, je popsán v kapitole diskuse. Hodnoty subškál dotazníku PEN a Faktorů PCL-R byly porovnány neparametrickým Spearmanovým a Personovým korelačním koeficientem.

Testování hypotéz:

1. Nejprve byly stanoveny nulové a alternativní hypotézy:

HYPOTÉZA č. 1

H0: Neexistuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóre PCL-R a subškálou psychoticismus dotazníku PEN.

H1: Existuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóre PCL-R a subškálou psychoticismus dotazníku PEN.

HYPOTÉZA č. 2

H0: Neexistuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóre PCL-R a subškálou kriminalita dotazníku PEN.

H1: Existuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálou kriminalita dotazníku PEN.

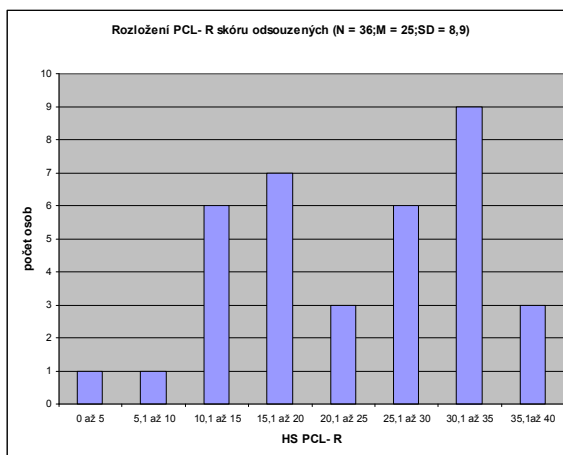
2. Bylo určeno rozdělení pravděpodobnosti testové statistiky při nulové hypotéze.

3. Byla zvolena hladina významnosti testu α (koeficientu spolehlivosti P ; pro $P = 0,95$, tj. 95 %, je tedy $\alpha = 1 - 0,95 = 0,05$, tj. 5 %).

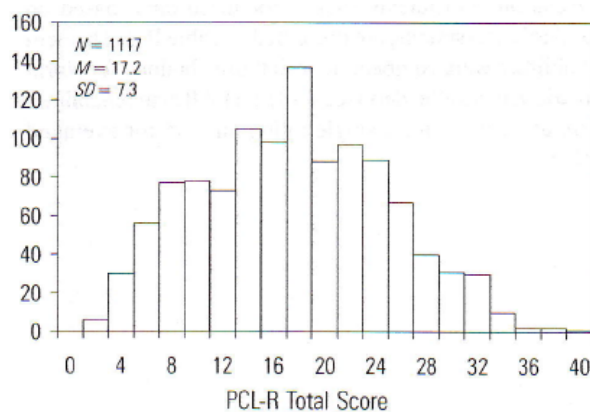
3. Výsledky a jejich interpretace

a) rozložení PCL-R skóru

Graf č. 3 znázorňuje rozložení PCL-R skóru u skupiny 36 odsouzených vinařické věznice. Pokud srovnáme naše rozložení s anglickým vzorkem odsouzených (graf č.4) je patrné, že se anglický vzorek více blíží Gaussovu rozložení. To je dáno tím, že do našeho vzorku byli vybíráni jedinci, u nichž byl předpoklad disociální poruchy osobnosti, což se také projevilo na vyšší hodnotě průměru.

Graf č. 3.: Rozložení PCL-R skóru u vzorku 36 odsouzených vinařické věznice.

Graf č. 4.: Rozložení PCL-R skóru u vzorku 1117 odsouzených v Anglii (Hare, 2007)

b) Spearmanův a Pearsonův korelační koeficient

Byla zjišťována korelace mezi hodnotami testu PCL-R (celkového skóre, Faktoru 1 a Faktoru 2) a dotazníkem PEN subškály (extraverze, psychoticismus, neuroticismus a kriminalita).

Spearmanův korelační koeficient

Z hodnot uvedených v tabulce č. 1 plynou následující tvrzení. Neexistuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálou psychoticismus dotazníku PEN na hladině významnosti 5 %. Toto však můžeme formulovat i přesněji. **Existuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálou psychoticismus dotazníku PEN na hladině významnosti 14 %.** Obdobně platí: neexistuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálou kriminalita dotazníku PEN na hladině významnosti 5 %. **Existuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálou kriminalita dotazníku PEN na hladině významnosti 30 %.**

Ostatní hodnoty korelací mezi testem PCL-R (celkovým skórem, Faktorem 1 a Faktorem 2) a dotazníkem PEN subškály (extraverze, psychoticismus, neuroticismus a kriminalita) se pohybuje v rozpětí od – 0.033 do 0.315, přičemž nejvyšší hodnoty dosahuje korelace mezi subškálou extraverze PEN a Faktorem 2 PCL-R.

Correlations					
			PCL	F1	F2
Spearman's rho	PSYCHOT	Correlation Coefficient	,252	,225	,075
		Sig. (2-tailed)	,138	,187	,665
		N	36	36	36
	KRIM	Correlation Coefficient	,179	-,004	,298
		Sig. (2-tailed)	,295	,983	,078
		N	36	36	36
	EXTRAV	Correlation Coefficient	,234	,049	,315
		Sig. (2-tailed)	,170	,775	,061
		N	36	36	36
	NEUROT	Correlation Coefficient	-,033	-,076	,275
		Sig. (2-tailed)	,847	,658	,105
		N	36	36	36
** Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).					

Tab. č. 1.: Korelace hodnot PCL-R a jeho faktorů s PEN (Spearmanův korelační koeficient)

Z tabulky č. 2 je patrná vysoká korelace mezi subškálou Faktoru 1 a Faktoru 2 PCL-R. Hodnota α , která přísluší hodnotě 0,655 a $n = 36$ je menší než 0,001. **Tato skutečnost poukazuje na velmi dobrou vnitřní konzistenci metody PCL-R. U testu PEN byla nalezena pouze slabá korelace mezi jednotlivými subškálami.** Byla také nalezena slabá korelace mezi subškálami extraverze i neuroticismu (0.326) a mezi subškálou extraverze a Faktorem 2 (0.315).

			Correlations						
			PSYCHOT	KRIM	PCL	F1	F2	EXTRAV	NEUROT
Spearman's rho	PSYCHOT	Correlation Coefficient	1,000		,252	,225	,075	-,009	-,107
		Sig. (2-tailed)	,		,138	,187	,665	,958	,536
		N	36		36	36	36	36	36
	PCL	Correlation Coefficient	,252	,179	1,000			,234	-,033
		Sig. (2-tailed)	,138	,295	,			,170	,847
		N	36	36	36			36	36
	F1	Correlation Coefficient	,225	-,004		1,000	,655(**)	,049	-,076
		Sig. (2-tailed)	,187	,983		,	,000	,775	,658
		N	36	36		36	36	36	36
	F2	Correlation Coefficient	,075	,298		,655(**)	1,000	,315	,275
		Sig. (2-tailed)	,665	,078		,000	,	,061	,105
		N	36	36		36	36	36	36
	EXTRAV	Correlation Coefficient	-,009		,234	,049	,315	1,000	,326
		Sig. (2-tailed)	,958		,170	,775	,061	,	,052
		N	36		36	36	36	36	36
	NEUROT	Correlation Coefficient	-,107		-,033	-,076	,275	,326	1,000
		Sig. (2-tailed)	,536		,847	,658	,105	,052	,
		N	36		36	36	36	36	36

** Correlation is significant at the .01 level (2-tailed).

Tab. č. 2.: Korelace hodnot PCL-R a jeho faktorů s PEN (Spearmanův korelační koeficient)

<u>Rs</u>	<u>korelace</u>
0,00 - 0,19	velmi slabá
0,20 – 0,39	slabá
0,40 – 0,69	mírná
0,70 – 0,89	silná
0,90 – 1,00	velmi silná

Tab. č. 3.: Míra korelace - (Spearmanův korelační koeficient) (podle Wikipedie, 2006)

Pearsonův korelační koeficient

Podobné výsledky jako Spearmanův korelační koeficient ukazuje i Pearsonův korelační koeficient. Tyto korelace se pohybují v rozpětí od – 0,124 do 0,291, přičemž nejvyšší hodnoty dosahuje korelace mezi Faktorem 2 testu PCL-R a kriminalitou dotazníku PEN, nicméně se jedná o slabou korelaci.

Correlations				
		PCL	F1	F2
PSYCHOT	Pearson Correlation	,265	,240	,080
	Sig. (2-tailed)	,118	,159	,643
	N	36	36	36
KRIM	Pearson Correlation	,188	-,004	,291
	Sig. (2-tailed)	,272	,984	,085
	N	36	36	36
EXTRAV	Pearson Correlation	,236	,040	,281
	Sig. (2-tailed)	,165	,816	,097
	N	36	36	36
NEUROT	Pearson Correlation	-,086	-,124	,264
	Sig. (2-tailed)	,618	,472	,120
	N	36	36	36
** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				

Tab. č. 4.: Korelace hodnot PCL-R a jeho faktorů s PEN (Pearsonův korelační koeficient)

Pro úplnost je uvedena tabulka č. 5, z níž je opět patrná vysoká korelace mezi subškálou Faktoru 1 a Faktoru 2 PCL-R. Hodnota α , která přísluší hodnotě 0.615 a $n = 36$ je menší než 0,001. Byla také nalezena slabá korelace mezi subškálami extraverte i neuroticismu (0.281) a mezi subškálou extraverte a Faktorem 2 (0.281).

Correlations								
		PSYCHOT	KRIM	PCL	F1	F2	EXTRAV	NEUROT
PSYCHOT	Pearson Correlation	1		,265	,240	,080	-,017	-,061
	Sig. (2-tailed)	,		,118	,159	,643	,924	,724
	N	36		36	36	36	36	36
PCL	Pearson Correlation	,265	,188				,236	-,086
	Sig. (2-tailed)	,118	,272				,165	,618
	N	36	36				36	36
F1	Pearson Correlation	,240	-,004		1	,615(**)	,040	-,124
	Sig. (2-tailed)	,159	,984		,	,001	,816	,472
	N	36	36	36	36	36	36	36
F2	Pearson Correlation	,080	,291		,615(**)	1	,281	,264
	Sig. (2-tailed)	,643	,085		,001	,	,097	,120
	N	36	36		36	36	36	36
EXTRAV	Pearson Correlation	-,017		,236	,040	,281	1	,281
	Sig. (2-tailed)	,924		,165	,816	,097	,	,097
	N	36		36	36	36	36	36
NEUROT	Pearson Correlation	-,061		-,086	-,124	,264	,281	1
	Sig. (2-tailed)	,724		,618	,472	,120	,097	,
	N	36		36	36	36	36	36
** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).								

Tab. č. 5.: Korelace hodnot PCL-R a jeho faktorů s PEN (Pearsonův korelační koeficient)

Correlation	Negative	Positive
Small	−0,29 to −0,10	0,10 to 0,29
Medium	−0,49 to −0,30	0,30 to 0,49
Large	−1,00 to −0,50	0,50 to 1,00

Tab. č. 6.: Pearsonův korelační koeficient - míra korelace (podle Cohena, 2003)

Podle Svobody (1999) Eysenck v roce 1968 navrhl dotazník PEN, v roce 1975 vydal dotazník **EPQ**, následně **EPQ-R**, přičemž oba úzce navazují na PEN.

Korelaci celkového skóru PCL-R a jeho faktorů s hodnotami EPQ a EPQ-R zjišťoval Shine & Hobson, Rutherford, Schmitt & Newman. V následující tabulce je uveden přehled korelací PCL-R a jeho faktorů s Eysenckovým dotazníkem EPQ, EPQ-R (škála extraverze, psychoticismus, lži-skór, kriminalita) (podle Harea, 2007). Hodnoty korelací celkového skóru, Faktoru 1 a Faktoru 2 se škálami EPQ a EPQ-R, tak jak jej zjišťovali výše uvedení autoři, se pohybují v rozpětí od - 0,22 až 0,48. Výzkumy ukazují, že PCL-R pozitivně koreluje s testy EPQ a EPQ-R, přičemž většina škál více koreluje s Faktorem 1. Shine a Hobson (1997), kteří provedli studii na populaci odsouzených v Anglii uvádí, že všechny škály EPQ-R slabě korelují s celkovým skórem PCL-R a Faktorem 2.

Scale	Sample	Participants	N	PCL/PCL-R		
				F1	F2	Total
EPQ						
Extraversion	A-1	Male offenders	222	.08	.10	.11
	A-2	Male offenders	166	—	—	-.01
	A-9 ^a	Male offenders	89	—	—	.22
Psychoticism	A-1	Male offenders	222	.01	.22	.14
	A-2	Male offenders	166	—	—	.34
	A-9 ^a	Male offenders	89	—	—	.04
Lie	A-1	Male offenders	222	-.03	-.22	-.17
	A-2	Male offenders	166	—	—	-.20
	A-9 ^a	Male offenders	89	—	—	-.15
EPQ-R						
Extraversion	Rutherford et al. (1996)	Female substance abusers	57	-.13	-.17	-.15
	Rutherford et al. (1997)	Male substance abusers	248	.10	.02	.06
	Shine & Hobson (1997)	Male offenders (England)	96	.14	.03	.11
Psychoticism	Rutherford et al. (1996)	Female substance abusers	57	.36	.54	.48
	Rutherford et al. (1997)	Male substance abusers	248	.33	.32	.33
	Shine & Hobson (1997)	Male offenders (England)	96	.07	.47	.33
Lie	Rutherford et al. (1996)	Female substance abusers	57	-.14	-.05	-.12
	Rutherford et al. (1997)	Male substance abusers	248	-.07	-.24	-.18
	Shine & Hobson (1997)	Male offenders (England)	96	-.13	-.24	-.21
Addiction	Shine & Hobson (1997)	Male offenders (England)	104	.03	.46	.31
Criminality	Shine & Hobson (1997)	Male offenders (England)	104	-.01	.41	.27
EPQ						
Neuroticism	A-1	Male offenders	222	-.17	.16	.02
	A-2	Male offenders	166	—	—	.09
	A-9	Male offenders ^a	89	—	—	-.02
	Schmitt & Newman (1999)	Male offenders	104	-.01	.01	-.02
	Schmitt & Newman (1999)	Male offenders ^a	113	-.03	.14	.05
EPQ-R						
Neuroticism	Rutherford et al. (1996)	Female substance abusers	58	.05	-.05	.01
	Rutherford et al. (1997)	Male methadone patients	240	.07	.19	.11
	Shine & Hobson (1997)	Male offenders (England)	96	-.11	.38	.19

Tab. č. 7.: Korelace PCL/PCL-R a jeho faktorů s Eysenckovým EPQ a EPQ-R (Hare, 2007)

4. Diskuse

Cílem výzkumu bylo ověřit použitelnost diagnostické metody „Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R): 2nd edition“. K tomuto účelu byly zvoleny nulové hypotézy, podle kterých neexistuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálami psychoticismus a kriminalita dotazníku PEN. Z výsledků výzkumu vyplynulo přijetí alternativních hypotéz: existuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálami psychoticismus a kriminalita dotazníku PEN, ale pouze na nízkých hladinách významnosti (14 %; 30%). Mezi subškálami kriminalita a psychoticismus a celkovým skórem PCL-R existují pouze slabé korelace (0.188; 0.265). Z toho lze usuzovat, že existuje statisticky významný rozdíl mezi subškálami PEN a celkového skóru PCL-R. Tento rozdíl může mít několik příčin, které níže uvádím. V tomto případě je možné také konstatovat, že statistická významnost bývá někdy odlišná od klinické významnosti (Zvárová, 1998). Tu je třeba posoudit odborníky vzhledem k získaným výsledným datům.

Podle Čepeláka (1982) Eysenckovo pojetí kriminality nesplňuje všechny požadavky, které jsou na teorii kladené. Eysenck se domnívá, že sklon ke „zločinu“ je univerzální, avšak regulován „svědomím“, které může být nedostatečné jednak kvůli špatnému sociálnímu zázemí jedince či vrozenou „slabostí“. **Autor předpokládá, že antisociální chování nacházíme u jedinců, kteří se vyznačují vysokou extravertí a vysokým neuroticismem,** avšak sám upozorňuje na jednostranost a omezenou platnost své teorie. Výsledky výzkumu, který byl proveden Čepelákem ukázaly, že kriminální populace skórovala vysoce v dimenzi psychoticismus, významně také v dimenzi neuroticismu, ale pouze slabě v dimenzi extraverte. Podle Svobody (1999) se objevily kritické hlasy, týkající se **konstruktu psychoticismu** jako další dimenze osobnosti a navíc byly **zpochybňovány psychometrické vlastnosti této škály**.

Podle Čepeláka (1982) na stupnici škály extraverte rozlišují více položky vztahující se k impulzivitě než položky vztahující se k sociabilitě. Na škále kriminálního sklonu skórují jedinci delikventní populace významně výše než jedinci z nedelikventní populace, multirecidivisté výše než primirecidivisté. Tyto výsledky opravňují k použití škály kriminálního sklonu v penitenciární psychologické praxi.

Dotazníkové metody mají sice řadu výhod, ale také nevýhod. Mezi výhody patří to, že dokážou udržet větší standardnost situace, za které se šetření realizuje, navíc má proband možnost si odpověď rozmyslet. Další výhodou je snadnější administrace a vyhodnocení a snadnost analýzy dat. Je nutné však přihlédnout k **nevýhodám** dotazníků obecně: výsledky jsou závislé na schopnosti respondentovi **introspekce**; **předpokládají alespoň průměrný intelekt**; míru schopnosti sdělit informaci písemnou formou a dostatek **sebekritiky** (podle Svobody 1999). Tyto skutečnosti mohly ovlivnit získané výsledky. Většina zkoumaných odsouzených měla pouze základní vzdělání a často se při písemném vypracování dotazníku PEN ptali na význam jednotlivých položek, protože ne všechny otázky jim byly srozumitelné. Několikrát se stalo, že omylem zakřížkovali odpověď, se kterou nesouhlasili a proto musel být dotazník zadán znovu. Nevýhodou dotazníku PEN jsou otázky dvojího záporu (např. položka č. 56 „Nesnášíte společnost, v níž si někdo z někoho utahuje?“).

Dotazník bývá řazen do tzv. **metod subjektivních**. Subjektivnost dotazníku je dána tím, že vyšetřovaný může různým způsobem ovlivňovat své výpovědi. Může se snažit jevit jako společensky lepší nebo naopak horší; mohou se zde velmi nápadně ukazovat takové tendence, jako je simulace, disimulace, případně agravace apod. Ukazatel vyjadřuje subjektivní hodnocení respondentem. **Snaha působit v lepším světle** se často objevovala i během rozhovoru, avšak zde ji bylo možno eliminovat pomocí vhodných otázek či poukázáním na fakta zjištěné z komplexních zpráv. Pokud např. odsouzený tvrdil, že má velmi dobré vztahy se svými příbuznými, o čemž však nenásvědčovaly informace v komplexní zprávě, byl vyzván, aby daný nesoulad vysvětlil.

Dotazník u respondentů předpokládá **alespoň průměrný intelekt a schopnost introspekce**, avšak někteří odsouzení tyto předpoklady nesplňovali. Velkou **výhodou metody rozhovoru** je možnost položit a vysvětlit otázku tak, aby jí každý odsouzený porozuměl. Mezi další nesporné výhody rozhovoru patří možnost sledovat obsah a formu jeho výpovědi, nonverbální chování a v kontextu reagovat na danou odpověď další otázkou či požádáním probanda o upřesnění odpovědi.

Jak již bylo výše uvedeno, výzkumy ukazují, že PCL-R pozitivně koreluje s testy EPQ a EPQ-R, přičemž většina škál více koreluje s Faktorem 1. Mnoho odborníků, stejně jako Hare, se domnívá, že jedinci s disociální poruchou neprožívají **stejný stupeň úzkosti a obav o budoucnost** jako většina běžné populace. Podle Harea (1998) velká část odborníků zastává

toto hledisko, přinejmenším s ohledem na roli strachu v podmíněném reflexu a učení se pasivnímu vyhýbání. Schmitt a Newman (1999) provedli důkladnou analýzu mezi PCL-R a škálami měřící strach a úzkost, přičemž použili dotazníkových metod včetně EPQ, respektive škálu neuroticismu a introverze. Výzkum byl proveden na vzorku 104 bílých američanů a 113 afroameričanů, avšak jejich závěry nepotvrzují, že jsou jedinci s disociální poruchou osobnosti méně úzkostní než většina běžné populace a dokonce tvrdí, že PCL-R není adekvátní nástroj pro hodnocení „primární psychopatie“. Schmitt a Newman však ve svém výzkumu **využili pouze metod, které vyžadují introspekci, při které se většina jedinců (u disociální poruchy zvláště) snaží prezentovat v lepším světle**, navíc jedinci s disociální poruchou osobnosti trpí **nedostatkem náhledu svých subjektivních pocitů a zážitků** (podle Harea, 2007).

Rutherford et al. (1997), který zkoumal populaci odsouzených se závislostí na psychoaktivních látkách, zjistil, že PCL-R faktory souvisí s délkou zneužívání látek, pouze Faktor 2 se odvíjí od stupně závislosti. Podle jeho výzkumu škála psychoticismu EPQ-R mírně koreluje s Faktorem 1, což bylo zjištěno na vzorku závislých odsouzených.

Vzhledem k tomu, že byl výzkum proveden pouze ve věznici ve Vinařicích, nelze získané výsledky **generalizovat** na celou populaci odsouzených v České republice, ale pouze na tu populaci, na které byla studie provedena. Získané poznatky nám však mohou sloužit např. jako předvýzkum pro další studie zabývající se využitím PCL-R.

Výzkum byl realizován na vzorku 36 odsouzených, u kterých byl předpoklad disociální poruchy osobnosti. Tento **vzorek nebyl sice velký**, avšak byl zvolen vzhledem k časové náročnosti výzkumu. Individuální vyšetření každého odsouzeného trvalo dohromady zhruba 175 minut, přičemž z bezpečnostních důvodů musel být přítomen vězeňský psycholog nebo vězeňská služba. Nejprve bylo potřeba o odsouzeném zjistit informace z komplexních zpráv, což zabralo asi 60 minut. Následoval až dvouhodinový polostrukturovaný rozhovor, po té byl administrován dotazník PEN (cca 25 minut). Za jeden den byli vyšetřeni v průměru čtyři odsouzení. Vzhledem k časové náročnosti je tento vzorek dostatečný.

Výsledky výzkumu mohou být také ovlivněny **osobností posuzovatele**, jeho schopností pozorovat a interpretovat. Vzhledem k tomu, že schopnosti tazatele jsou klíčové ve vyhodnocení PCL-R, stanovil Robert Hare přísná pravidla pro používání této metody.

Hare doporučuje, aby uživatelé PCL-R splňovali následující požadavky:

1. být odborníky nebo supervizory s titulem jako M.A., M.Ed., M.S.W, Ph.D., D.Ed., M.D., který získali v oblasti sociálních, lékařských či behaviorálních věd
2. absolvování kurzů psychopatologie, statistiky a psychometrie
3. nastudovat literaturu ohledně této problematiky
4. prokázat se licenci nebo jinou autorizací, která je opravňuje k hodnocení tohoto typu
5. zkušenost s forenzní nebo jinou relevantní populací
6. trénink s použitím PCL-R

Splnění těchto požadavků je nutné proto, že PCL-R se využívá k odhadu rizik odsouzených při podmíněčném propuštění, k určování vhodnosti zacházení, k alternativním trestům (v USA); při výsleších s nebezpečnými pachateli (v Kanadě), při hodnocení nebezpečných jedinců s poruchou osobnosti (ve Velké Británii). Campbell (2000) navrhuje při používání PCL-R k **evaluaci sexuálních predátorů** podmínku speciálního výcviku. V roce 1994 začala společnost Darkstone Research Group na popud ATSA (Association for the Treatment of Sexual Abusers) nabízet formální výcvik pro administrování, skórování a interpretaci PCL-R. Cílem je sjednotit mezinárodní standardy pro užívání PCL-R.

Pokud je však PCL-R použito k výzkumným účelům, jako např. v našem případě, nejsou kritéria na požadavky tak přísná jako v klinickém prostředí. Ve výzkumu jsou často data anonymní a nemají tudíž přímý vliv na důsledky odsouzeného či pacienta. Pokud uživatel PCL-R v oblasti výzkumu nesplňuje výše uvedené požadavky, je dobré, aby byl přítomen supervizor.

Jak již bylo výše uvedeno, výsledky PCL-R jsou **závislé na dobré schopnosti hodnotitele pozorovat a interpretovat probandovo chování**, což je komplikováno tím, že většina odsouzených se snaží prezentovat v lepším světle (např. položka č. 6. Nepřítomnost výčitek a pocitů viny; č. 7. Citová plochost; 8. Neschopnost empatie). Jako vodítko každému posuzovateli slouží podrobný popis každé položky; okruhy otázek a návod, co hledat v komplexních zprávách. Informace nutné k zhodnocení některých položek můžeme získat pouze na základě informací z komplexních zpráv (např. kolik různých trestných činů spáchal odsouzený). Hare však u každé položky uvádí podrobný postup, jak zhodnotit konkrétní znak.

Např. při popisu položky č. 6. (nepřítomnost výčitek a pocitů viny) uvádí, že je charakteristická pro jedince, který se nezajímá o negativní důsledky svých činů. Tento jedinec se zajímá více o důsledky trestu pro něj samotného než o to jaké utrpení zakusila oběť. Proband může hovořit o této záležitosti naprosto otevřeně, klidně uvede, že netrpí pocity viny a nelituje věcí, jenž udělal, protože nemá důvod zabývat se záležitostí, která je již ukončena. Může se sice zmínit o tom, že trpí výčitkami, ale jeho činy nepotvrzují slova. Nepřítomnost pocitů viny je také indikováno selháním ocenění vážnosti situace (např. jedinec má pocit, že jeho trest je nespravedlivý); často viní oběť, ostatní či společnost ze situace, do které se dostal.

Hare dále doporučuje, aby si byl tazatel v rozhovoru vědom toho, že je rozdíl mezi jeho pocity viny a tím, co si proband myslí, že chce tazatel slyšet. Standardní otázka v rozhovorech v nápravných zařízeních bývá: „Máte výčitky kvůli trestnému činu, který jste spáchal?“, na což si odsouzený s disociační poruchou pravděpodobně nacvičoval odpověď. Autor proto spíše navrhuje nepřímé hodnocení vnímání vážnosti důsledků chování probanda. Pro ověření informace získané v rozhovoru je dobré hledat např. záznam výpovědi ve spisu.

Během našeho výzkumu byli odsouzení často vyzváni k popisu trestného činu. Pokud šlo např. o násilnou trestnou činnost, byly jim kladeny otázky typu: „Jaké důsledky mělo vaše trestné jednání pro oběť?“, „Jak často na ni myslíte?“, „Jak se asi oběť cítila v této situaci?“ atd. Jedinci, kteří vysoce skórují v PCL-R, totiž často přijímají zodpovědnost za trestné činy povrchním způsobem, bagatelizují či dokonce popírají důsledky svých činů (např. můžou sice připustit, že oběť napadli, ale můžou tvrdit, že netrpěla či lhala o svých fyzických zraněních. Pachatelé krádeže můžou prohlašovat, že poškozená osoba byla pojištěná, takže nikdo nestrádal.)

Výhodou PCL-R je narozdíl od dotazníku možnost pozorování **interakčního stylu jedince**. Za nevýhodu může být vnímána časová náročnost této metody, navíc komplexní zprávy nemusí vždy obsahovat dostatek informací ohledně minulosti odsouzeného.

Co se týče **reliability a validity PCL-R**, standardizace byla provedena na vzorku **10 896** odsouzených a forezních psychiatrických pacientů. Data od odsouzených v USA byla získána ze dvaceti různých souborů, sedmi souborů forezních psychiatrických pacientů a šesti souborů odsouzených žen (celkem 7872 probandů). Data od odsouzených a forezních

pacientů **evropské populace** byla získána od 1363 probandů pěti různých vzorků. Soubor forenzních psychiatrických pacientů se skládal z různých jedinců trpících závažnými duševními poruchami a poruchami osobnosti a násilně chovajícími se pacienty, kteří nebyli umístěni ve vězení. Na nedelikventní populaci bylo provedeno pouze několik studií, protože je obtížné získat kolaterální informace o jedincích, kteří nebyli odsouzeni. Hare (2007) udává normativní údaje pro populaci **odsouzených mužů, odsouzených žen a forenzních pacientů**, narozdíl od Eysencka neuvádí hodnoty pro běžnou populaci, k hrubým skórum jsou přiřazeny percentily.

Eysenck pracoval s daleko menším vzorkem, v příručce **PEN** jsou uvedeny normativní údaje pro průměrné hodnoty se standardními odchylkami pro populaci odsouzených, pro ženaté muže, studenty a učně. Výzkum byl realizován na vzorku **603** odsouzených mužů, jejichž průměrný věk byl 22, 1 let. Kontrolní skupinu A tvořilo 532 ženatých mužů (průměrný věk = 44.6), kontrolní skupina B byla složena z 3432 univerzitních studentů (průměrný věk = 22 let) a kontrolní skupinu C tvořilo 185 průmyslových učňů (průměrný věk = 17.9). V České republice byl proveden výzkum docentem Čepelákem na populaci mladistvých odsouzených, učňích, prvovězňených a recidivistech. Netík použil PEN u mladistvých pachatelů násilné trestné činnosti ($n = 100$) a porovnal jej s výsledky učňů, u všech hodnot jsou uvedeny průměry.

Manuál k **PCL-R** z roku **1991** uvádí indexy **reliability** pro sedm vzorků odsouzených z severoamerických států a čtyř vzorků psychiatrických pacientů. Navzdory deduktivní povaze mnoha položek metody byla zjištěna shoda posuzovatelů 0.40. Celková korelace položek byla mezi 0.30 – 0.61 (M: 0,49). Vnitřní konzistence se ukázala vysoká, α koeficient a korelace mezi položkami byla 0.87; 0.26 pro odsouzené; 0.85 a 0.22 pro forenzní pacienty. ICC byla zjištěna 0,83 pro odsouzené, kteří byli hodnoceni jedním posuzovatelem a 0.91 jako průměr u dvou posouzení. Standardní chyba měření je 3.25.

Hare (2007) uvádí, že **reliabilitu** PCL-R můžeme zvýšit a chybu měření redukovat zprůměrováním dvou nebo více nezávislých posouzení. Upozorňuje také na to, že uživatelé by se měli pokusit vyhnout vysoké strukturovanosti interview. Ačkoliv tento postup také může zvýšit reliabilitu některých informací ohledně minulosti jedince, zároveň však může potlačit nebo zastínit **interakční styl** jedince. Hodnocení PCL-R položek vyžaduje navázání pozitivního vztahu (budování raportu) s jedincem a proto je důležité, aby byla interakce co nejvíce přirozená a nenucená.

Velká část výzkumů, která se zabývala **validitou PCL-R**, byla zaměřena na vývojové a neurobiologické koreláty, jeho použití u etnických menšin a aplikaci v právním systému a v oblasti duševního zdraví. Ověřování validity PCL-R zkoumala řada nezávislých studií, které zjišťovaly jeho korelaci s vnějším kritériem (např. dalšími nástroji týkající se diagnostikování disociální poruchy osobnosti, výsledky podmíněného propuštění, násilí atd.). Mnoho článků a literatury zabývajících se PCL-R bylo zaměřeno na oblast kriminologie a právního systému, což by mohlo vést k závěru, že PCL-R je nástroj primárně se týkající odhalování rizikovosti odsouzeného. PCL byl však původně vytvořen k měření psychologického konstruktů (podle Harea, 2007).

Před vydáním DSM-IV v roce 1994, Axis II Work Group of the DSM-IV navrhovalo, aby byla přepracována kritéria antisociální poruchy osobnosti (APD). Hare byl pověřen, aby sestavil soubor položek, které jsou důležité pro diagnostikování psychopatie. Výsledkem byla sada kritérií **PCS set**, která vycházela z PCL-R a PCL:SV. Do PCS zahrnul následující položky: brzké problémy s chováním, antisociální chování v dospělosti, impulzivita, nedostatečná kontrola chování, nepřítomnost výčitek, neschopnost empatie, klam a manipulace, nezodpovědnost, arogantní chování a nepřiměřeně sebevědomé sebehodnocení, úlisnost, výřečnost a povrchnost. Widigera et al. (1996) uvádí, že PCS koreluje s kritérii antisociální poruchy osobnosti v DSM-III-R (0.73) a také s kritérii pro disociální poruchu osobnosti v ICD-10 (0.79). Přestože PCS mělo pouze malý dopad na konečnou podobu formálních kritérií antisociální poruchy osobnosti v DSM-IV, je zde zjevné překrytí konstruktů psychopatie PCL-R, které nalezneme v sekci přidružených rysů a poruch APD, do které se dostalo několik položek PCS (jako např. domýšlivost a arogantní sebehodnocení, úlisnost a povrchní šarm a nedostatek empatie).

Celkový skóre PCL-R a Faktor 2, narozdíl od Faktoru 1, vysoce koreluje s různými verzemi APD. Tato skutečnost je dána tím, že Faktor 2 je v mnohých ohledech podobný kritériu antisociální poruchy osobnosti, ale Faktor 1 zde není dobře zastoupen. K podobným závěrům dospěl i Cooke a Michie (2001), kteří zkoumali PCS set ve vztahu ke kritériím antisociální poruchy osobnosti v DSM-III-R a disociální poruchy v ICD-10.

Velmi důležité je také správné **hodnocení a interpretace** výsledků. Podle Harea je ratingové hodnocení užitečnější než striktní diagnóza z toho důvodu, že má lepší psychometrické vlastnosti. Odborníci často dělí jedince do tří skupin:

1. Jedinci s vysokým skórem nad 30 bodů (disociální porucha osobnosti)

2. Jedinci se skórem mezi 20-30 (smíšená skupina)

3. Jedinci se skórem pod 20 (bez disociální poruchy osobnosti)

Lidé nekriminální populace dosahují kolem pěti bodů, ale mnoho odsouzených, jenž nemají poruchu disociální osobnosti dosahují 22 bodů.

Podle Cooke a Michie (2001) skór 25 bodů u populace skotských odsouzených reflektuje stejnou úroveň latentního konstruktů disociální poruchy jako 30 bodů u severoamerické populace odsouzených, podobný skór byl navrhován pro anglickou populaci odsouzených. Nedávný výzkum, který srovnával populaci severoamerických a anglických odsouzených však tuto skutečnost neprokázal.

Hare (2007) upozorňuje na **černobílé vnímání hranice 30 bodů** jako ostrého předělu, za vhodnější proto považuje převod hrubého skóru na percentily. Podle Harrise (1994) je hranice skóru PCL-R závislá na tom, pro jaký účel má být diagnóza stanovena. Podle Harea (2007) však také záleží na technice hodnocení, zda využíváme pouze kolaterální informace, na charakteru vzorku (pohlaví, etnika, prostředí) a na dalších proměnných spojených s osobou posuzovatele. Výsledný skór stanovený pro jeden účel nemusí mít stejné důsledky jako skór stanovený pro jiný účel. I když daný výsledek nemusí mít stejný význam s ohledem na charakter vnímání disociální poruchy v různém prostředí a různých kulturách, může mít empirický a praktický význam pro specifické účely jako je hodnocení rizik, volbu způsobu zacházení atd.

Skór 25 se osvědčil v **britském** trestním soudnictví, podobně jako **skór 26** (založený na hodnocení dostupných informací) se jeví jako užitečný k predikci a použití k dalším účelům ve **švédském** trestním soudnictví. Je pravděpodobné, že další země a jurisdikce přijmou empiricky odvozené výsledné skóry, které jsou přizpůsobeny jejich vlastní situaci a účelům a jsou citlivé ke kulturním a dalším faktorům, jenž mohou ovlivňovat způsob, jakým se disociální porucha osobnosti manifestuje v PCL-R. V **USA** se však nejčastěji využívá hranice právě **30 bodů**, je však důležité rozhodnout, zda daný skór reflektuje stejnou úroveň disociální poruchy osobnosti v různé populaci. Někteří odborníci navrhuji stanovit spíše vyšší hranici,

neboť počítají se standardní chybou měření. Tento postup se týká chyby falešně pozitivní, je však třeba vzít v úvahu také chybu falešně negativní.

Chyba falešně pozitivní v případě diagnózy disociální poruchy může mít negativní důsledky na jedince, zatímco chyba falešně negativní může mít pozdější negativní důsledky pro společnost, z tohoto hlediska považuje Hare (2007) za **nejvhodnější skór 26 a 27**. Autor také doporučuje těm posuzovatelům, kteří se vyhýbají „diagnostickým nálepkám“ nebo kategorizování použít percentily či Z-skór. Jinou alternativou je návrh hodnocení v následující tabulce, přičemž je třeba mít na mysli praktické důsledky PCL-R, které závisí na konkrétní populaci (např. odsouzení, forenzní psychiatrickí pacienti, pohlaví atd.), účel hodnocení (program léčby, podmíněčné propuštění, odhad rizik, výzkum) a integrace dalších relevantních informací a proměnných.

<i>PCL-R skór</i>	<i>Stupeň</i>	<i>Popis</i>
33- 44	5	Velmi vysoký
25 - 32	4	Vysoký
17-24	3	Střední
9-16	2	Nízký
0-8	1	Velmi nízký

Tab. č. 8.: Jeden z možných popisů hodnocení PCL-R (Hare, 2007)

V této souvislosti se naskytá otázka, zda výsledky PCL-R nemohou být ovlivněny **kulturními faktory**. Současné výzkumy, které se zabývají vlivem etnické příslušnosti vyšetřovaného jedince na výsledky dosažené v **PCL-R** ukazují, že tento nástroj **není ovlivněn etnickou příslušností** odsouzeného nebo forenzního pacienta, přinejmenším u bělošské populace a u Afroameričanů. Psychometrické charakteristiky PCL-R jsou stejné jak pro bělochy, tak pro Afroameričany (McDermott et al., 2000). Získání celkového skóru, stejně jako funkce položek, které reflektují interpersonální a afektivní rysy (Faktor 1) se zdá být stejný jak pro bělošskou, tak pro afroamerickou populaci, ale mohly by se objevit rozdíly u položek Faktoru 2. Většina hlavních rysů charakterizující disociální poruchu osobnosti jsou společné jedincům z různých etnických skupin, ale některé behaviorální koreláty této poruchy mohou být ovlivněny faktory jejich specifik.

Proměnné jako např. inteligence, vzdělání a fyzické atributy mohou ovlivňovat způsob, kterým se manifestují rysy charakteristické pro disociální poruchu osobnosti, avšak většina výzkumů v této oblasti se zabývala spíše sociálními a kulturními faktory (podle Harea, 2007).

Ve **Velké Británii** bylo zpracováno několik studií, které se zabývaly použitím PCL-R, výzkum byl realizován na populaci 1363 odsouzených. Ve **Švédsku** byla provedena studie na 265 odsouzených a 350 pacientech, kteří spáchali násilné trestné činy. Průměrný skóre pro anglickou a skotskou populaci je nižší než pro delikventy v Severní Americe.

Reliabilita položek podle britských a švédských výzkumů je porovnatelná s výsledky výzkumů na vzorku odsouzených severoamerické populace, její hodnota byla ve všech případech přinejmenším 0.48 u jednoho hodnocení a 0.65 v průměru pro dvě hodnocení. ICC, vnitřní konzistence, Cronbachovo α , reliabilita a standardní odchylka byly podobné jako u výsledků, které byly získány na populaci odsouzených v Severní Americe. Standardní chyba měření je pro britský vzorek je 3.0 pro reliabilitu z ICC nebo α , a 2.0 reliabilita z ICC 2; pro vzorek odsouzených švédské populace byla přinejmenším 3.0.

Přestože PCL-R a Hare Psychopathy Checklist-Screening Version nebyly původně koncipovány k odhadu rizik, staly se **indikátorem násilného chování a recidivy u mužské populace odsouzených, stejně jako prediktorem násilného chování u forenzních pacientů** po ukončení detence. PCL-R byl shledán jako **silný prediktor disruptivního chování** (avšak **ne fyzického násilí**) mezi forenzními pacienty muži; u Hare Psychopathy Checklist-Screening Version byla shledána korelace u násilně chovajících se pacientek, avšak ne u pacientů. U této metody byla také prokázána schopnost predikovat násilí spáchané po propuštění z výkonu trestu u mužů i u žen v době následujících dvou let. Nicméně není jisté, zda má PCL-R také dobrou prediktabilitu pro kratší období (dny, týdny). Výzkum, který byl realizován ve Velké Británii se zaměřil na forenzní pacienty a pacientky, kteří byli sledováni po dobu prvních třech měsíců po přijetí, přičemž bylo zjištěno, že PCL-R má pouze mírnou prediktivní schopnost vzhledem k fyzickému násilí a majetkově-trestní činnosti a žádnou vůči verbálnímu násilí. Lepší prediktivní schopnost násilného chování spáchaného v krátké době po propuštění bylo získáno jinými nástroji sloužícími k odhadu rizik. U **HCR- 20** byla zjištěna signifikantní prediktabilita vzhledem k násilnému chování spáchanému v krátké době po propuštění u forenzních pacientů a pacientek. Přesná schopnost predikovat násilnou trestnou činnost v

krátkém období (14 dnů) byla také zjištěna u metody „Violence Screening Checklist“, stejně jako u metody „Short-Term Assessment of Risk and Treatability“ (podle Medscape, 2004).

PCL-R nebyl původně navržen k predikci kriminálního chování nebo odhadu rizik násilných trestných činů. PCL-R byl srovnáván s **VRAG**, což jeden z nejefektivnějších nástrojů sloužících k predikci násilných trestných činů a Loza a Dhaliwal (1997) zjistili, že PCL-R a VRAG u odsouzených mužů pozitivně koreluje (.76). V této souvislosti je však třeba přihlídnout ke skutečnosti, že PCL-R je jednou z položek VRAG.

Jiný výzkum, který provedl Rice a Harris (1992), zjistil, že korelace mezi VRAG a PCL-R je o něco nižší než výše uvedená hodnota (.60). Další studie, která byla provedena Barbaree, Seto, Langton, a Peacock (2001) uvedla korelaci .70 u pachatelů násilných trestných činů a konečně Kroner et al. (2001) zjistil korelaci .77. Glover et al. (2002) zjistil, že korelace VRAG a PCL-R výsledného skóru je .59, avšak .82 s Faktorem 2, ale pouze .12 s Faktorem 1.

Barbaree et al. (2001) srovnával PCL-R s nástrojem **RRASOR**, **Static-99**, Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised (**MnSOST:R**) a the Multifactorial Assessment of Sex Offender Risk for Recidivism (**MAS SOR**), což jsou metody, které slouží k predikci rizika u pachatelů násilných trestných činů. Bylo zjištěno, že PCL-R koreluje pouze .13 s RRASOR, .45 s se Static .99, .30 s MnSOST:R a .54 s MASSOR.

Některé studie srovnávají PCL-R s nástrojem **LSI-R**, který identifikuje oblast požadované klinické intervence. Loza a Simourd (1994) uvedli, že korelace mezi LSI-R je .78, navíc zjistili, že faktory PCL-R významně koreluje se všemi škálami LSI, přičemž Faktor 2 více než Faktor 1. K obdobným závěrům dospěly i další studie, avšak výzkum provedený na vzorku odsouzených populace Velké Británie zjistil korelaci .49 (u celkového skóru), .13 (u Faktoru 1), a .62 (u Faktoru 2).

Kropp (1999) zkoumal korelaci PCL-R a **SARA** (The Spousal Assault Risk Assessment Guide), který se skládá z deseti položek souvisejících s predikcí rizika domácího násilí i násilí obecně a zjistil korelaci celkového skóru .43.

Z výše uvedených údajů je patrné, že **PCL-R je konzistentní s nástroji, které byly navrženy k predikci recidivy a násilného chování**. Ze studií také vyplývá, že **u Faktoru 2 PCL-R a zkoumaných nástrojů se projevila významnější korelace než u Faktoru 1**, což Hare (2007) přičítá přítomnosti položek, které jsou zaměřeny na predikci kriminálního chování.

V České republice se ve forenzní psychologii využívá řada metod, které pomáhají diagnostikovat disociální poruchu osobnosti, avšak většinou se jedná pouze o subškály daných metod (např. MMPI-2, PEN Inventory, EPQ, DOPEN, PSSI atd). Původně bylo zamýšleno srovnat výsledky PCL-R s **MMPI-2**, avšak vzhledem k časové náročnosti, bylo od tohoto záměru upuštěno. Čtvrtá škála MMPI-2 (Pd) s názvem **psychopatická odchylka** je zaměřena na obecné sociální přizpůsobení a absenci silně příjemných prožitků, přičemž položky jsou orientovány na stížnosti na rodinu, autority, odcizení se sociálnímu okolí, odmítnutí sociální plachosti, nudu atd. Předpokládá se, že tato škála je schopna identifikovat téměř polovinu jedinců s disociální poruchou osobnosti. Faktorová analýza odhalila pět faktorů: plachost, hypersenzitivita, delikvence, kontrola impulzů a neurotičnost. Škála Pd obsahuje 5 subškál: 1. rodinný nesoulad; 2. problémy s autoritou; 3. sociální nevzrušivost; 4. sociální odcizení; 5. sebeodcizení. (podle Hatway & Kinley, 2002).

Podle Harea (2007) obecně dotazníky, které obsahují subškály zdánlivě související s psychopatií, se slabě, avšak konzistentně vztahují k behaviorálním postupům hodnocení disociální poruchy osobnosti, což obsahuje komplexní hodnocení PCL a PCL-R.

Dříve byly některé z těchto škál užívány jako základní a jediné prostředky k identifikaci jedinců s disociální poruchou osobnosti k výzkumným účelům. Mezi tyto škály patří Pd (Psychopathic Deviate), Ma (Hypomania) z MMPI-2 a So (Socialization) z CPL. V některých případech byly užívány tyto škály kombinovaně. Podle Harea (2007) tyto škály pouze mírně korelují s PCL a PCL-R, přičemž nejsilněji korelují s Faktorem 2.

V našem výzkumu nebyla provedena **validizace testu**, šlo pouze o **porovnání výsledků testů** PCL-R a PEN na malém vzorku odsouzených. Pro validizaci metody na české populaci odsouzených mužů a žen a forenzních pacientů by musel proběhnout výzkum na daleko větším vzorku, který by realizovalo několik různých posuzovatelů. Použitelnost této metody by byla ověřena tzv. **kriteriální validitou**, která se podle Hendla (2006) posuzuje shodou výsledku zaváděné procedury s nějakou kriteriální proměnou nebo s jiným měřením, které je již ověřené. Ověřenou proceduru měření někdy nazýváme „zlatý standard“. S měřením „zlatého standardu“ by bylo třeba srovnat výsledky nové měřicí procedury.

Podle Ferjenčíka (2000) je úroveň kritéριοvé validity závislá nejen na reliabilitě testu, ale i na reliabilitě kritérií. Maximální validita testu X vůči kritériu Y by byla vypočítána odmocninou násobku koeficientu reliability pro test a pro kritérium.

Závěr

V teoretické části diplomové práce jsem uvedla některé typologie odsouzených a také diagnostické nástroje, které napomáhají návrhu resocializace. Pro lepší pochopení této problematiky jsem se zabývala vývojem penitenciárních systémů a klasifikací odsouzených u nás i ve světě, osobností pachatele a kriminogenními faktory.

Jedním z důležitých úkolů klasifikace odsouzených je zjistit míru rizikovosti a pravděpodobnost recidivy po propuštění odsouzeného z výkonu trestu. Vzhledem k tomu, že skupina odsouzených s disociální poruchou osobnosti je považována za velmi rizikovou, je její správné diagnostikování klíčové.

PCL-R (Hare Psychopathy Checklist – Revised) je nejužívanějším psychodiagnostickým nástrojem sloužící k hodnocení disociální poruchy osobnosti v USA, Velké Británii či Kanadě. Široké přijetí PCL-R jako standardu měření této poruchy reflektuje význam konstruktů a potřeby spolehlivé a platné metody. PCL-R má vysokou predikci násilného chování, v klinické oblasti může sloužit k hlubšímu vhledu do osobnosti pacienta či jako nástroj ověření hypotéz týkajících se disociální poruchy osobnosti ve výzkumu.

Domnívám se, že u nás chybí nástroj, který by byl specializován na diagnostikování disociální poruchy osobnosti. Vzhledem k této skutečnosti byl zvolen cíl empirické části diplomové práce: ověřit použitelnost PCL-R v českých kulturních podmínkách (vzhledem k malému vzorku odsouzených se jednalo spíše o předvýzkum). Pro tento účel bylo zvoleno porovnání výsledných hodnot PCL-R a u nás již ověřenou metodou Eysenckova dotazníku PEN.

- 1) Z výsledků výzkumu vyplynulo přijetí alternativních hypotéz: existuje statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálami psychoticismus a kriminalita dotazníku PEN, ale pouze na nízkých hladinách významnosti (14 %; 30%).
- 2) Mezi subškálami kriminalita a psychoticismus a celkovým skórem PCL-R existují pouze slabé korelace (0.188; 0.265).
- 3) Podle Harea (2007) zhruba 20 % odsouzených splňuje diagnózu pro disociální poruchu osobnosti, kterou doporučuje definovat od koeficientu 26 - 27 bodů v PCL-R. Ze získaných výsledků vyplývá, že v našem souboru bylo 50 % odsouzených, kteří měli hodnotu celkového skóru od 26 bodů výše ($n = 36$; $\mu = 23.8$; $M = 25$; $SD = 8.9$). To bylo dáno tím, že kritérium

pro zařazení do zkoumaného souboru byl předpoklad přítomnosti disociální poruchy osobnosti, přičemž odsouzené pro výzkum navrhovali čtyři vězenští psychologové.

4) Mezi Faktorem 1 a Faktorem 2 existuje silná korelace (0.615), což poukazuje na velmi dobrou vnitřní konzistenci metody PCL-R. U testu PEN byla nalezena pouze slabá nebo žádná korelace mezi jednotlivými subškálami.

Přestože provedený výzkum nedovolil učinit jednoznačné závěry týkající ověření použitelnosti PCL-R v našich podmínkách, mohl by sloužit jako východisko pro další zkoumání. Pouze na základě realizace výzkumů s větším souborem probandů bude možno získat dostatečné množství informací ohledně použitelnosti metody.

Seznam použitých zdrojů

- American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 4 th edition (DSM-IV)* Washington: American Psychiatric Association, 1994. ISBN 0-88048-541-8
- AUSTIN, James.- MCGINNIS, K. *Classification of High-Risk and Special Management*. Washington: Department of Justice National Institute of Corrections. (2004) (cit. 2006-04-07)
URL: www.nicic.org/pubs/2004/019468.pdf.
- BARBAREE, H. E. – SETO, M. C. – LANGTON, C. M.- PEACOCK, E. J. *Evaluating the predictive efficiency of six risk instruments for adult sex offenders*. Criminal Justice and Behavior, 28, 490-521, 2001.
- CAMBELL, T. W. *Sexual predator evaluation and phrenology: Considering issues of evidentiary reliability*. Behavioral Sciences and the Law, 18, 111-130.
- CASPI, A.- McCLAY, J.- MOFFITT, T. E.- MILL, J.- MARTIN, J.- CRAIG, I. W., TAYLOR, A.- POULTON, R. *Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children*. [Electronic version]. Science 2002, 2, 851-4.
- Cena Nadace Dagmar a Václava Havlových VIZE 97. (online) (cit. 2006-8-11)
URL: http://www.vize.cz/html/main.php?obsahstranky=cena_nadace&kategorie=kultura.
- CLEAR, Todd R.- COLE, George. *American Corrections*. 5th edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1999. 536 s. ISBN: 978-0534521479.
- COHEN, J., COHEN, P., WEST, S.G., & AIKEN, L.S. *Applied multiple regression/correlation analysis for the behavioral sciences*. (3rd ed.) Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003.
- Connecticut department of correction. *Connecticut department of correction objective classification manual*, rev. 7/05 (cit. 2006-12-12)
URL: www.ct.gov/doc/lib/doc/PDF/PDFReport/ClassificationManualLibraryCopy.pdf.
- COOKE, D.J., MICHIE, C. *Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model*. Psychological Assessment, 13, 171-188, 2001.
- ČEPELÁK, Jiří: *Penitenciární psychologie. 1. díl. Úvod do penitenciární psychologie. Penitenciární psychologická diagnostika. 1. vyd.* Praha: VŠ SNB, 1982. – 328 s.
- ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 8086473864.
- DOUGLAS, J. *Lovec duší*. Frýdek-Místek: Klokán, 1997.
- Effect of Time on Predictive Accuracy*. http://www.medscape.com/viewarticle/487578_5, 20.3. 2007, Curr Opin Psychiatry 17(5):401-405, 2004. Lippincott Williams & Wilkins

HARDYMAN, Patricia- ADAMS -FULLER, T. *National Institute of Corrections Prison Classification Peer Training and Strategy Session: What's Happening with Prison Classification Systems?* Washington: Department of Justice National Institute of Corrections, 2000 (cit. 2006-01-05)

URL: <http://www.nicic.org/Library/016707>.

HARDYMAN, Patricia - AUSTIN, J.- ALEXANDER J.- JOHNSON, K.- TULLOCH, O. *Internal Prison Classification systems: Case studies and their development and Implementation*, Washington: Department of Justice National Institute of Corrections, 2001

URL: www.nicic.org/pubs/2001/017381.pdf.

HARDYMAN, Patricia - AUSTIN, J.- ALEXANDER J. - TULLOCH, O. *Revalidating External Prison; Classification Systems: The Experience of Ten States and Model for Classification Reform*. Washington: Department of Justice National Institute of Corrections, 2002.

URL: www.nicic.org/pubs/2002/017382.pdf.

HARE, R. *Without Conscience (The disturbing world of the psychopaths among us)*. New York, Guilford Press 1999 (str. 22-25) ISBN 1-57230-451-0

HARE, R. *Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R): 2nd edition*. Toronto: MHS, 2007. ISBN

Hare Psychopathy Checklist. (online)(cit.2006-02-2)

URL: www.health.enotes.com/mental-disorders-encyclopedia/hare-psychopathy-checklist.

HARRIS, G.T. et al. Psychopathy as a taxon: *Evidence that psychopaths are a discrete class*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 62, 387-397, 1994.

HATWAY, S.R, Kinley, J.C. *Minnesota multiphasic personality inventory, Minnesota Multiphasic Personality Inventory 2 (1. české vydání)*. Praha: Testcentrum 2002.

HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál 2006. ISBN 80-7367-123-9, str. 49

HERETIK, Anton. *Forenzná psychológia. 2., přeprac. a dopl. vyd.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. 376. s.. ISBN: 80-10-00341-7.

HOGGE, R. Standardized Instruments for Assessing Risk and Need in Youthful Offenders. (Criminal Justice and Behavior, Vol. 29, No. 4). (online) (cit. 2006-01-06)

URL: <http://cjb.sagepub.com/cgi/content/abstract/29/4/380>.

HÖSCHL, Cyril - Libiger J.- Švestka J. (editoři). *Psychiatrie. II. doplněné a opravené vydání*. Praha: Tigris, s.r.o., 2004. 883 s. ISBN 82-900130-7-4.

CHREŇO, J. *Čo je to pensylvánsko-panoptický vzor*. Bratislava: Zvesti, 11, 7-8.

GLOVER et al. *A comparison of predictors of genral and violent among high-risk federal offenders*. Criminal Justice and behavior, 29, 235-249, 2002.

INCIARDI, James A. *Trestní spravedlnost: Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy: Criminal Justice (Orig.)*. Translated by Vladimír Drábek. Praha: Victoria Publishing, 1994. XVII, 795. ISBN 80-85605-30-9.

JELÍNEK Jiří – SOVÁK Zdeněk. *Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou; Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami : a předpisy související - zákon o Policii ČR, zákon o výkonu vazby, zákon o výkonu trestu odnětí svobody, zákon o Probační a mediační službě, advokátní tarif v úplném znění* : podle stavu k 1.1.2004 / - 20. aktualiz. vyd. Praha: Linde, 2004. 959. ISBN 80-7201-450-1 (váz.).

JESNESS, Carl, F. *Jesness Inventory-revised (JI-R)*. (Interpretive report). Toronto: MHS, 2003.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie* (5.vydání). Praha: Slon, 2006. ISBN: 80-86429-39-3.

KRONER et al. *The accuracy of five risk appraisal instruments in predicting institutional misconduct and new convictions*. Criminal Justice and Behavior, 28, 471-489, 2001.

KROPP et al.. *Spousal assault Risk Assessment Guide (SARA)*. Toronto, ON, MHS, Inc, 1999.

KOUKOLÍK, František – DRTILOVÁ, Jana. *Vzpouza depravantů*. 2. vyd., 2006. Praha: Galén, 2006. ISBN: 80-7262-410-5.

LISTWAN, S.- SPERBER, K.- SPRUANCE, L.- VOORHIS, P. *High Anxiety Offenders in Correctional Settings: It's Time for Another Look*. Federal Probation Vol. 68, No. 1, (2004) (cit. 2006-08-08) URL: http://www.uscourts.gov/fedprob/June_2004/anxiety.html.

LOZA, W.- DHALIWAL, G. K. *Psychometric evaluation of Risk Appraisal Guide (RAG): A tool for assessing violent recidivism*. Journal of Interpersonal Violence, 12, 779-793.

LOZA, W. – SIMOURD, D. *Psychometric evaluation of the level of Supervision Inventory among male Canadian federal offenders*. Criminal Justice and Behaviour, 21, 468-480, 1994

MAREŠOVÁ, Alena. *Pachatelé trestných činů: K problematice jejich osobnosti a vybraných typologií*. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1994. 101 s.

MAŘÁDEK, Vladimír. *Vězeňství*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2005. 203 s. ISBN 80-7368-002-5.

MC DERMOTT et al.: *Generality of Psychopathy Checklist-Revised factors over prisoners and substance-dependent patients*. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68, 181-186.

MEDNICK, S.- VOLAVKA, J. *Biology and Crime*. (Crime and Justice, Vol. 2), abstract (1980)(2006-11-06) URL: [http://links.jstor.org/sici?sici=0192-3234\(1980\)2%3C85%3ABAC%3E2.0.CO%3B2-H](http://links.jstor.org/sici?sici=0192-3234(1980)2%3C85%3ABAC%3E2.0.CO%3B2-H).

MEGARGEE, E. I. *A New Classification System for Criminal Offenders*, VI. (Criminal Justice and Behavior, Vol. 11, No. 3), Abstract, 1984. (cit. 2006-12-11) URL: <http://cjb.sagepub.com/cgi/content/abstract/11/3/349>.

MERTON, R. K. *Social Theory and Social Structure (revised edition)*. Glencoe, IL: Free Press, 1957. ISBN-13: 978-0029211304.

Mezinárodní klasifikace nemocí. Duševní poruchy a poruchy chování: Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka (10. revize.). Praha: Psychiatrické centrum, 1992.

NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. 2., rozš. vyd., v Akademii. Praha : Academia, 1997. 437 s. ISBN 80852557.

NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0525-0.

National Probation Services for England and Wales. OASys: *The new offender assessment system*. (2003) (cit. 2006-08-05)
URL: <http://www.probation.homeoffice.gov.uk/output/searchDefault.asp>.

NĚMEC, Jiří. *Psychopatie a kriminalita: život ze dne na den*, 1. vyd. Praha: Centurion, 1993. ISBN 80-901121-7-X.

NETÍK, Karel - NETÍKOVÁ, Daria - Hájek, Stanislav [PhDr.]. *Psychologie v právu : úvod do forenzní psychologie*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1997. x, 140 s. Beckova skripta. ISBN 80-7179-177-6.

NEUMANN, J.- NETÍK, K. - URBANOVÁ, M.- DOBEŠOVÁ, Y. *Příspěvek k psychologické charakteristice pachatelů trestných činů odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (III. díl)*. Praha: SNV ČSR- NVČ, 1984.

Non-parametric correlation coefficients. (online)(cit.2006-05-6)
URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Correlation#Non-parametric_correlation_coefficients

NOVOTNÝ, Oto.; ZAPLETAL, Josef. *Kriminologie*. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-7357-026-2.

PAKAN, L. *Výstupné oddiely – prvok prebhlbenia diferenciovaného výkonu trestu a resocializace odsúzených*. Zvesti 2003, 1, 6-8.

RICE, M. E – HARRIS, G. T. *An evaluation of a maximum security therapeutic community for psychopaths and other mentally disordered offenders*. Law and Behaviour, 16, 399-412.

RUTHERFORD, M. J. et al. *Validity of the Psychopathy Checklist – Revised in male methadon patients*. Drug and Alcohol Dependence, 44, 143-149, 1997.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti [Říčan, 1983]*. 4. vyd., Vyd. 4. Bratislava, Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, 1983. 193 s.

SCHMITT, W. A., NEWMAN, J.P. *Are all psychopathic individuals low anxious?* Journal of Abnormal Psychology, 108, 353-358, 1999.

SHINE, J. H, HOBSON J. A: *Construct validity of the Hare Psychopathy Checklist – Revised, on a U.K. prison population*. The Journal of Forensic Psychiatry, 8, 546-561, 1997.

SKOBLOVÁ, Jitka. *Vězeňský systém*. (online) (cit. 2006-12-01)
URL: <http://trestni.juristic.cz/35610/clanek>.

SLOAN, M., SCHAFER, M. *An Offender Typology Based upon Psychoeducational Needs: A Collaborative Climate for a Success. Annual Report of American Educational Research Association*. (2001) (cit. 2006-02-02)
URL: http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/Home.portal?_nfpb=true&_pageLabel=RecordDetails&ERICExtSearch_SearchValue_0=ED453204&ERICExtSearch_SearchType_0=eric_accno&objectId=0900000b8013d877.

SORENSEN, E.- JOHNSON, E. *Subtypes of Incarcerated Delinquents Constructed via Cluster Analysis*. (Journal of Child Psychology and Psychiatry 37). (1996) (cit. 2006-11-12)
URL: <http://www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1469-7610.1996.tb01406.x>.

SVOBODA, Mojmir. *Psychologická diagnostika dospělých*. 2. vyd. Praha: Portál, 1999. 342 s. ISBN 80-7178-327-7.

UHLÍK, J. *Dějiny vězeňství*. Bratislava: Zvesti, 12, 8-9.

VEVERA, J. – ŽUKOV, I. – Papežová, H. *Genetické koreláty násilného chování*. Olomouc: Psychiatrie pro praxi, 2001, 2, 143–144.

VEVERA, J. - UHROVÁ, T. - STOPKA, P. - JIRÁK, R. - ŽUKOV, I. - ORT, V. *Násilné chování a možnosti jeho ovlivnění*. Olomouc: Psychiatrie pro praxi, 2002 5, 227-229.

Vězeňská služba- generální ředitelství. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Praha-Pankrác: České vězeňství, 2005.

Vězeňské služba ČR. *Systém hodnocení pachatelů (OASys)* – interní dokument 2007.

WEISS, Petr. *Sexuální deviace*. Praha: Portál, 2002. 360 s. ISBN: 80-7178-634-9.

Wikipedie.Psychopathy.(online)(cit.2006-03-6)

URL: [www.http://en.wikipedia.org/wiki/Psychopathy](http://en.wikipedia.org/wiki/Psychopathy)

Wikipedia.Supermax.(online)(cit.2006-30-4)

URL:www.en.wikipedia.org/wiki/Supermax#Maximum_security_prisons_in_other_countries

WIDIGER, T. A, CADORET, R., HARE, R. D., ROBINS L. et al. *DSM-IV antisocial personality disorder field trial*. Journal of Abnormal Psychology, 105, 3-16, 1996.

WILSON, Edward Osborne. *O lidské přirozenosti*. Praha: NLN, 1993. 247s. ISBN 80-7106-076-3.

WORLING, J. R. *Personality-Based Typology of Adolescent Male Sexual Offenders: Differences in Recidivism Rates, Victim-Selection Characteristics, and Personal Victimization Histories*. (Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment, Vol.13, No. 3). Abstract, 2001 (cit. 2006-09-12)

URL:<http://www.ingentaconnect.com/content/klu/sebu/2001/00000013/00000003/00298859>

URBANOVÁ, Miluše., NETÍK, Karel. *Příspěvek k penitenciární psychologické klasifikaci*. Praha: SNV ČSR- NVČ, 1885.

ZAGER, L.D. *The MMPI-based criminal classification system: A review, current status, and future directions*. (Criminal Justice and Behavior, Vol. 15, No. 1). Abstract, (online) (cit. 2007-03-04)

URL: from <http://cjb.sagepub.com/cgi/content/abstract/15/1/39>.

ZIMBARDO, Philip. *Prison Experiment*. (online) (cit. 2006-08-11) <http://www.zimbardo.com/zimbardo.html>.

ZRADULOVÁ, A. *Pohledy na osobnost pachatele trestného činu*. Zvesti 2002, 7-8, 16-17.

ZVÁROVÁ, J. *Základy statistiky pro biomedicínské obory*. Praha: Karolinum, 1998.

Příloha č. 1. : Eysenckův dotazník PEN

PEN

Jméno: _____ Věk: _____ Pohlaví: _____

Povolání:

INSTRUKCE

Zodpovězte každou otázku tak, že uděláte křížek buď na lince ve sloupci označeném ANO nebo na lince ve sloupci označeném NE. Pracujte rychle a nezdržujte se příliš u jednotlivých otázek; důležitá je Vaše první reakce a ne dlouhá přemýšlení o možné odpovědi. Nejsou žádné správné nebo špatné odpovědi ani „chytáky“.

Nezapomeňte odpovědět na každou otázku!

1. Toužíte často po vzrušení?
2. Potřebujete často povzbuzení od chápajících přátel?
3. Působí na Vás většina věcí stejným dojmem?
4. Býváte obvykle bezstarostný?
5. Ublížíte rád lidem, které milujete?
6. Dělá Vám značné potíže odpovědět někomu „ne“?
7. Cítíte se celkově dobře?
8. Než se do něčeho pustíte, promyslíte si to napřed?
9. Máte více potíží než většina lidí?
10. Stoupá a klesá Vaše nálada často od veselé ke smutné?
11. Obáváte se značně nakažlivých nemocí?
12. Jednáte a mluvíte obvykle rychle bez dlouhého rozmyšlení?
13. Trápíte někdy rád zvířata?
14. Cítíte se někdy „bídne“, aniž víte proč?
15. Jsou lidé, kteří Vám chytřejí škodit?
16. Udělal byste cokoliv, jen abyste si troufl? (abyste se ukázal)

[illegible]

	ANO	NE
17. Necháváte se svými sny varovat a řídit?		
18. Stáváte se najednou plachým, když chcete mluvit s cizí osobou, která Vás nějak přitahuje?		
19. Měl jste rád svou matku?		
20. Jednáte často pod vlivem okamžiku?		
21. Svalujete většinu svých problémů na někoho jiného?		
22. Trápíte se často nad tím, že jste řekl nebo udělal něco, co jste neměl?		
23. Dáváte všeobecně přednost čtení před setkáváním s lidmi?		
24. Dotáhl byste to dál nebýt lidí, kteří Vám kladli do cesty překážky?		
25. Je snadné Vás zranit nebo Vám ublížit?		
26. Rozrušilo by Vás velice, kdybyste viděl, jak trpí dítě nebo zvíře?		
27. Chodíte rád často do společnosti?		
28. Býváte někdy pln energie a jindy opět velmi ochablý?		
29. Zdá se, že se lidé obvykle snadno urážejí?		
30. Máte raději málo, ale opravdových přátel?		
31. Zasníte se často během dne?		
32. Bral byste léky, které mohou mít neobvyklý nebo škodlivý účinek?		
33. Když na Vás někdo křičí, odpovídáte též křikem?		
34. Byl Váš otec dobrým člověkem?		
35. Pronásledují Vás často pocity viny?		
36. Dovedete se zpravidla ve veselé společnosti značně uvolnit a rozveselit?		
37. Býváte obvykle velmi nešťastný?		
38. Řekl byste o sobě, že jste napjatý nebo „našponovaný“?		
39. Bylo by Vám velmi líto zvířete chyceného v pasti?		
40. Pokládají Vás lidé za velmi živého člověka?		
41. Když jste uprostřed množství lidí, obáváte se, že se nakazíte bacily?		
42. Když uděláte něco důležitého, máte pak často pocit, že jste to mohl udělat lépe?		
43. Ztroskotávají Vaše přátelství snadno, aniž by to bylo Vaší vinou?		
44. Jste většinou tichý, když jste mezi lidmi?		

	ANO	NE
45. Dáte hodně na to, co si o Vás druzí myslí?		
46. Honí se Vám v hlavě myšlenky tak, že nemůžete spát?		
47. Byla Vaše matka dobrým člověkem?		
48. Když se chcete něco dozvědět, vyhledáte si to raději v knize, než byste o tom s někým hovořili?		
49. Stává se Vám velmi často, že jen tak sedíte a nic neděláte?		
50. Míváte pocity bušení nebo svírání srdce?		
51. Domníváte se, že Vám lidé hodně lžou?		
52. Máte rád takový druh práce, na níž se musíte zvlášť soustředit?		
53. Domníváte se, že se Vám někteří lidé snaží vyhýbat?		
54. Míváte záchvaty třesu nebo chvění?		
55. Záleží Vám hodně na osobním vystupování a osobní čistotě?		
56. Nesnášíte společnost, v níž si někdo z někoho utahuje?		
57. Když se věci neřádí dobře, je to obvykle Vaší vlastní vinou?		
58. Rozčilíte se snadno?		
59. Děláte rád věci, při kterých musíte jednat rychle?		
60. Napadá Vás často mnoho různých myšlenek, když s někým hovoříte?		
61. Děláte si starost z „hrozných věcí“, které by se mohly přihodit?		
62. Pohybujete se pomalu a bez spěchu?		
63. Když se lidé chovají přátelsky, přemýšlíte o tom, zda to myslí doopravdy?		
64. Míváte často děsivé sny?		
65. Mluvíte normálně dosti hlasitě?		
66. Mluvíte natolik rád s lidmi, že si nenecháte ujít příležitost pohovořit s cizím člověkem?		
67. Trpíte různými bolestmi a potížemi?		
68. Chápete obecně, proč se lidé chovají tak, jak se chovají?		
69. Byl byste velmi nešťastný, kdybyste se nemohl po většinu dne vidat s mnoha lidmi?		
70. Pokládáte se za nervózního člověka?		
71. Snažíte se, abyste nebyl na lidi hrubý?		

72. Řekněte o sobě, že máte dosti sebevědomí?
73. Jste snadno uražen, jestliže lidé najdou na Vás nebo Vaši práci chyby?
74. Než se pro něco rozhodnete, ptáte se obvykle někoho na radu?
75. Bývá Vám ztěžko opravdově se bavit v živé, veselé společnosti?
76. Trápí Vás pocity méněcennosti?
77. Dovedete snadno vnést oživení do poněkud nudné společnosti?
78. Děláte si starosti o své zdraví?
79. Děláte si rád šprýmy z ostatních?
80. Trpíte nespavostí?

ANO NE

F

☐

E

☐

N

☐

Příloha č. 2. :Profile report(PCL-R 2) (Hare, 2007)

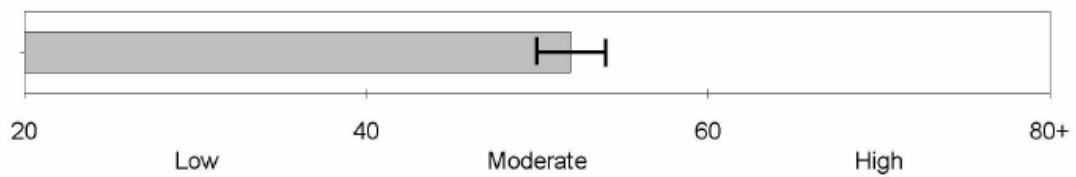
Factor Scores

Factor 1 and Factor 2 consist of 8 and 10 items, respectively. Factor 1 is identical to the original Factor 1 described in the 1991 Edition (Hare, 1991), and consists of the Facet 1 and Facet 2 items. Factor 2 consists of the items in Facet 3 and Facet 4 (the 9 original Factor 2 items, plus Item 20, Criminal Versatility).

Factor scores are more reliable and have a greater range of values than Facet scores. There is a large amount of literature on the correlates of Factor 1 and Factor 2 scores, and some users may find it helpful to describe an individual in terms of these broad clusters of items. However, except in the very high or very low range of values, the meaning of a Factor score will depend on the relative contribution of its two constituent Facets. Although the two Facets that make up a given Factor are highly correlated, Factor scores in the mid-range can result from various combinations of the Facet scores. For example, a moderate Factor 1 score could be the result of a moderate score on the Interpersonal and the Affective Facets, a high Interpersonal and a low Affective score, or a low Interpersonal and a high Affective score. For this reason, descriptive statements are not provided for Factor scores. Interpretation of Factor scores should be made in conjunction with inspection of the Facet scores.

Factor 1

T-Score = 52
(Raw score = 8)
(Percentile = 61.8)

Factor 2

T-Score = 57

(Raw score = 13)

(Percentile = 75.6)

Facet Scores

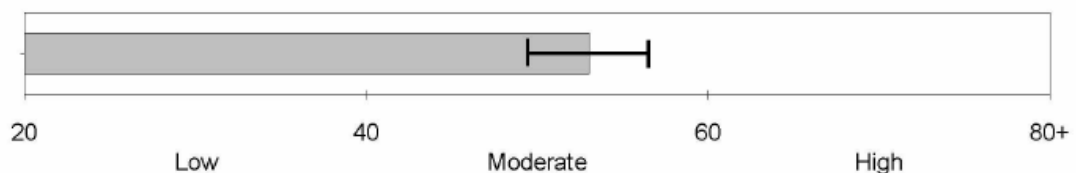
Facet scores are based on fewer items and have a more restricted range than is the case with Total Scores. Facets 1 and 2 have four items each (scores range from 0–8), while Facets 3 and 4 each have five items (scores range from 0–10). The user should keep this in mind when interpreting individual Facet scores or patterns of Facet scores.

Facet 1: Interpersonal

T-Score = 53

(Raw score = 4)

(Percentile = 70.6)

Moderate

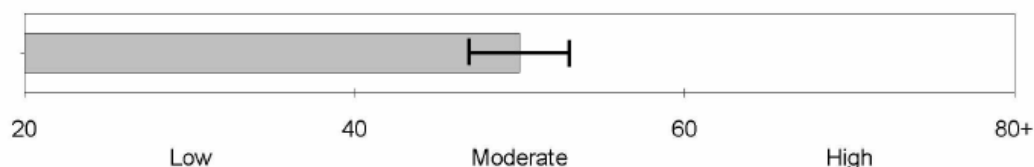
A Facet score in the Moderate range suggests that Maria has some (lower-end) or many (upper-end) of the interpersonal features of psychopathy. Interactions with others may sometimes tend to be relatively superficial, manipulative, or exploitative, but not to the extent exhibited by those with high scores.

Facet 2: Affective

T-Score = 50

(Raw score = 4)

(Percentile = 56.2)

Moderate

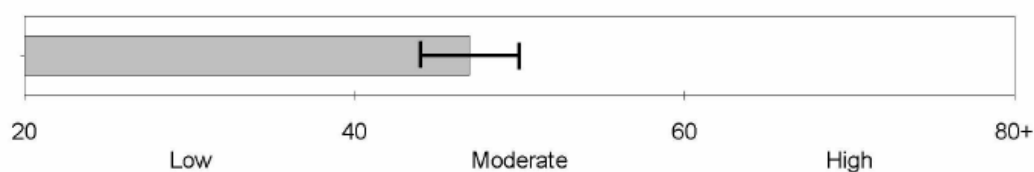
A Facet score in the Moderate range suggests that Maria has some (lower-end) or many (upper-end) of the affective features of psychopathy. Emotions and the social and emotional connections with others may tend to be somewhat shallow, self-serving, and impaired, but not to the extent exhibited by those with High scores.

Facet 3: Lifestyle

T-Score = 47

(Raw score = 5)

(Percentile = 42.4)

Moderate

A Facet score in the Moderate range suggests that Maria has some (lower-end) or many (upper-end) of the lifestyle features of psychopathy. Some aspects of the lifestyle may be somewhat impulsive, sensation-seeking, or otherwise unstable, but not to the extent exhibited by those with High scores.

Facet 4: Antisocial

T-Score = 65

(Raw score = 8)

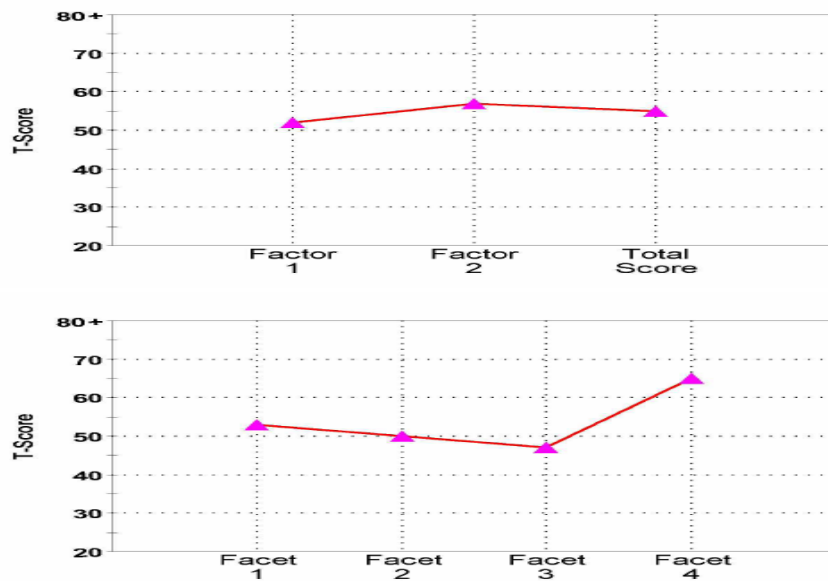
(Percentile = 94.1)

High

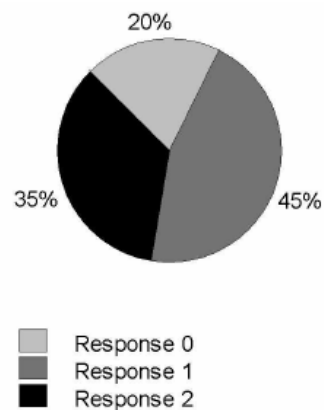
A high Facet 4 score suggests that Maria has many or most of the antisocial features of psychopathy, particularly if the score is at the upper-end of the range. Persons in this range tend to have a varied and persistent antisocial lifestyle, with frequent and serious violations of social and legal expectations and standards from an early age. They may be easily offended, short-tempered, and aggressive, and prone to engage in a wide variety of antisocial and illegal activities.

Profile for Female Offenders (Standard)

Item Responses

Item	Response	Item	Response
1.	2	11.	2
2.	1	12.	2
3.	2	13.	1
4.	0	14.	0
5.	1	15.	1
6.	2	16.	1
7.	0	17.	0
8.	1	18.	2
9.	1	19.	1
10.	2	20.	1

Response Key

2 = Yes

1 = Maybe/in some respects

0 = No

A question mark (?) in the response column indicates that the question was omitted.

Date Printed: October 15, 2004

End of Report

Resumé:

V teoretické části diplomové práce je uveden vývoj vězeňského systému a klasifikace odsouzených; pohled na osobnost delikventa v souvislosti s kriminogenními faktory (biologickými, sociálními a psychologickými); dále je uveden přehled některých typologií odsouzených se zaměřením na hodnocení rizik a nejpoužívanější klasifikační diagnostické nástroje v USA, Kanadě a Velké Británii. Vzhledem k tomu, že skupina odsouzených s disociální poruchou osobnosti je považována za velmi rizikovou, je její správné diagnostikování klíčové, proto je cílem empirické části diplomové práce ověření použitelnosti diagnostického nástroje Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R): 2nd edition.

Výzkum byl realizován na vzorku 36 odsouzených vinařické věznice, u nichž byl předpoklad disociální poruchy osobnosti. Pro ověření použitelnosti PCL-R v našich podmínkách bylo zvoleno porovnání s již ověřenou metodou, za kterou byl zvolen Eysenckův dotazník PEN.

Z výsledků výzkumu vyplynulo přijetí alternativních hypotéz. Byla prokázána statisticky významná závislost mezi hodnotami celkového skóru PCL-R a subškálami psychoticismus a kriminalita dotazníku PEN, ale pouze na nízkých hladinách významnosti (14 %; 30%). Mezi subškálami kriminalita a psychoticismus a celkovým skórem PCL-R existují pouze slabé korelace (0.188; 0.265).

Podle Harea (2007) zhruba 20 % odsouzených splňuje diagnózu pro disociální poruchu osobnosti, kterou doporučuje definovat od koeficientu 26 - 27 bodů v PCL-R. V našem souboru bylo 50 % odsouzených, kteří měli hodnotu celkového skóru od 26 bodů výše ($n = 36$; $\mu = 23.8$; $M = 25$; $SD = 8.9$), což bylo dáno tím, že kritérium pro zařazení do zkoumaného souboru byl předpoklad přítomnosti disociální poruchy osobnosti. Odsouzené pro výzkum navrhovali čtyři vězenští psychologové. Mezi Faktorem 1 a Faktorem 2 existuje silná korelace (0.615), což poukazuje na velmi dobrou vnitřní konzistenci metody PCL-R. U testu PEN byla nalezena pouze slabá nebo žádná korelace mezi jednotlivými subškálami.

Resumé:

In the theoretical section of my graduation thesis I deal with the development of the penal system and the classification of inmates; I look at the personality of delinquent in respect of criminogenic factors (biological, social and psychological); further I outline a number of typologies of inmates focusing on the risk assessment and the most frequently used classificatory diagnostic tools in the USA, Canada, and the Great Britain. As the group of inmates with dissocial personality disorder is considered to be high-risk, its correct diagnostics is crucial. For this reason the aim of the empirical part of my graduation thesis is the verification of the applicability of the psycho-diagnostic tool Hare Psychopathy Checklist – Revised (PCL-R): 2nd edition.

My research was conducted in Vinařice prison on the sample of 36 inmates that were presumed to suffer from dissocial personality disorder. In order to verify the applicability of PCL-R in our conditions, I have chosen for the comparison already verified method of Eyseneck's questionnaire PEN.

The research results confirmed the alternative hypotheses. There was proved the statistically significant dependency between the values of the total score PCL-R and the subscales of psychoticism and criminality of the questionnaire PEN, but only on the low significance level (14%; 30%). There are only weak correlations between the subscales of criminality and psychoticism and the total score of PCL-R (0.188; 0.265).

According to Hare (2007) about 20% inmates comply with the diagnosis of dissocial personality disorder, which he recommends to define from the coefficient 26 – 27 points in PCL-R. In our sample there were 50% inmates with the value of the total score 26 points and higher ($n = 36$; $\mu = 23.8$; $M = 25$; $SD = 8.9$), which was given by the fact that the criterion for the inclusion in the research sample was the presumption of dissocial personality disorder. The inmates for the research were determined by four prison psychologists. There is a strong correlation between the factor 1 and factor 2 (0.615), which points to very good internal consistency of the PCL-R method. There was only weak or no correlation between individual subscales of the PEN test.